

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΑΣΙΑ

Πάνος Ιατρίδης

Επιβλέπων καθηγητής: Δρ. Ανδρέας Λιαρόπουλος

Πειραιάς 2020

Ο Πάνος Ιατρίδης του Ιωάννη βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

(υπογραφή)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Δρ. Ανδρέα Λιαρόπουλο για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, για τη χρήσιμη βιβλιογραφία που μου πρότεινε, καθώς και για την άμεση ανταπόκρισή του σε κάθε επικοινωνία που είχαμε. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για τη βοήθεια που μου παρείχε υποδεικνύοντας κάποια εκ παραδρομής λάθη και παραλείψεις, όταν η εργασία βρισκόταν στην τελική της μορφή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	11
1.1 Η Γεωπολιτική.....	11
1.2 Η ρωσική γεωπολιτική σκέψη	19
1.3 Η Ρωσική Ομοσπονδία	19
1.4 Η εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ομοσπονδίας.....	21
1.4.1 Γενικά.....	21
1.4.2 Σχολές σκέψης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο ΕΥΡΑΣΙΑΤΙΣΜΟΣ.....	24
2.1 Ιστορική αναδρομή.....	24
2.2 Ο Ευρασιατισμός σήμερα	28
2.3 Ευρασιατισμός εναντίον Ευρωατλαντισμού.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΥΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	35
3.1 Εισαγωγικά	35
3.2 Αριθμοί – Στατιστικά στοιχεία	37
3.3 Πρόδρομοι της Ευρασιατικής Ένωσης	41
3.3.1 Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα	41
3.3.2 Η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση.....	42
3.3.3 Ο Ευρασιατικός Οικονομικός Χώρος	43
3.4 Όργανα της Ευρασιατικής Ένωσης.....	44
3.4.1 Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο.....	44
3.4.2 Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο	45
3.4.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή	46
3.4.4 Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης.....	48
3.4.5 Μελλοντικά όργανα και προοπτικές.....	50
3.5 Συμπληρωματικά όργανα.....	51
3.5.1 Η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα	52

3.5.2	Το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης	52
3.5.3	Ο Ευρασιατικός Οργανισμός Ευρεσιτεχνιών.....	53
3.6	Ο ρόλος της Ρωσίας στην Ευρασιατική Ένωση.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:	ΑΛΛΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΑΣΙΑ	58
4.1	Καύκασος	58
4.2	Κασπία Θάλασσα.....	61
4.3	Οι σχέσεις με την Κίνα και την Ινδία	64
4.4	BRICS.....	70
4.5	Οι σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....		82
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....		89
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΕΣ		91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		99

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη μελέτη που ακολουθεί εξετάζεται η ρωσική εξωτερική πολιτική στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αναλύονται οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί από τη σύγχρονη Ρωσία σε αυτή την εξαιρετικής γεωπολιτικής σημασίας περιοχή του πλανήτη και αξιολογείται η σημασία τους, τόσο για την ίδια τη Ρωσία, όσο και για το διεθνές σύστημα συνολικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται κάποια εισαγωγικά στοιχεία για τη γεωπολιτική και για τη Ρωσική Ομοσπονδία. Αρχικά γίνεται μια ιστορική αναδρομή στην επιστήμη της γεωπολιτικής και παρουσιάζονται οι θεωρίες της κλασικής σχολής γεωπολιτικής. Στη συνέχεια επισημαίνεται ο τρόπος με τον οποίο οι θεωρίες αυτές διαμόρφωσαν το διεθνές σύστημα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και ο ρόλος τους τη σημερινή εποχή, τόσο στη Ρωσία, όσο και διεθνώς. Τέλος, παρουσιάζονται κάποια σημαντικά στοιχεία για την εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Ρωσίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στον Ευρασιατισμό, μια από τις σημαντικότερες γεωπολιτικές θεωρίες ρωσικής εμπνεύσεως, η οποία εμφανίστηκε στις αρχές του 20ου αιώνα και απέκτησε ξανά εξέχουσα θέση στη ρωσική γεωπολιτική θεώρηση των πραγμάτων μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Αρχικά γίνεται μια αναλυτική αναδρομή στην ιστορία του Ευρασιατισμού και στη συνέχεια παρουσιάζεται ο ρόλος του στη σύγχρονη Ρωσία και την εξωτερική πολιτική της. Επίσης, γίνεται αναφορά στους λόγους για τους οποίους ο Ευρασιατισμός μπορεί να αποτελέσει αντίπαλο δέος του Ευρωατλαντισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά την Ευρασιατική Ένωση, η οποία αποτελεί τη σημαντικότερη προσπάθεια εφαρμογής των αρχών του Ευρασιατισμού στην πράξη. Αρχικά γίνεται αναφορά στα γεγονότα που οδήγησαν στη συγκρότηση της Ευρασιατικής Ένωσης, ενώ παρουσιάζεται και μια σειρά από στατιστικά στοιχεία (οικονομικά, πληθυσμιακά κ.α.) που αφορούν τον εν λόγω διεθνή οργανισμό. Στη συνέχεια, γίνεται αναλυτική αναφορά στα εγχειρήματα που αποτέλεσαν τους προδρόμους της Ευρασιατικής Ένωσης, στα υπάρχοντα όργανα του οργανισμού, αλλά και στις προοπτικές που υπάρχουν ο οργανισμός να αποκτήσει νέα όργανα ή να συγχωνευθεί με κάποια ήδη υπάρχοντα που μέχρι στιγμής δρουν συμπληρωματικά.

Τέλος, αναλύεται ο ρόλος της Ρωσίας στην Ευρασιατική Ένωση και το ενδεχόμενο η δεύτερη να αποτελεί μέσο γεωπολιτικής εξάπλωσης για τη ρωσική εξωτερική πολιτική.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται κάποιες άλλες σημαντικές πρωτοβουλίες της Ρωσίας στην περιοχή της Ευρασίας, πέραν της Ευρασιατικής Ένωσης. Αρχικά εξετάζεται η ρωσική πολιτική στις στρατηγικής σημασίας περιοχές του Καυκάσου και της Κασπίας Θάλασσας. Στη συνέχεια εξετάζονται οι πρωτοβουλίες προσέγγισης της Ρωσίας με την Κίνα και την Ινδία, ενώ γίνεται ειδική αναφορά στο σύνδεσμο κρατών BRICS και τη σημασία που αυτός έχει για τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Τέλος, εξετάζονται οι σχέσεις της Ρωσίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αποτελεί έναν επίσης σημαντικό διεθνή οργανισμό που δραστηριοποιείται στην Ευρασία.

Στο τελευταίο τμήμα της μελέτης, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα. Γίνεται σύνδεση του θεωρητικού υπόβαθρου του Ευρασιατισμού με την επίσημη εξωτερική πολιτική της Ρωσίας και παρουσιάζονται μια σειρά από διαπιστώσεις για την αποτελεσματικότητα αυτής της εξωτερικής πολιτικής, σε συνάρτηση με τις ιδιαιτερότητες του υπό διαμόρφωση διεθνούς συστήματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύντομα συμπληρώνονται 30 χρόνια από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την είσοδο των χωρών του λεγόμενου ανατολικού μπλοκ στην ελεύθερη αγορά. Πρόκειται για ένα γεγονός που αποτέλεσε αφετηρία για μια σειρά από πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές εξελίξεις σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ συχνά χαρακτηρίζεται ως η μεγαλύτερη γεωπολιτική αλλαγή που είδε ο κόσμος μεταπολεμικά.

Μια σειρά από χώρες που για δεκαετίες ήταν προσδεμένες στη σοβιετική πολιτική, αλλά και οι χώρες που προέκυψαν από τη διάλυση της ίδιας της ΕΣΣΔ, είχαν πλέον τη δυνατότητα να προχωρήσουν σε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις και να επιλέξουν το πολιτικό και οικονομικό μοντέλο που θα ακολουθούσαν.

Στον οικονομικό τομέα, η είσοδος ενός τόσο μεγάλου αριθμού νέων κρατών στην ελεύθερη αγορά, δημιούργησε προοπτικές για την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στις χώρες αυτές, αλλά και επιχειρηματικές ευκαιρίες για τις πολυεθνικές του καπιταλιστικού κόσμου, που μπορούσαν πλέον να επενδύσουν σε πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Η εγκατάλειψη του σοσιαλιστικού συστήματος αποτέλεσε και την αφετηρία για μια σειρά από πολιτισμικές αλλαγές, αφού άλλαξε ο τρόπος αντιμετώπισης της πολιτισμικής ταυτότητας και της θρησκείας από τις κυβερνήσεις. Δόθηκε πλήρης θρησκευτική ελευθερία στους πολίτες, αλλά και περισσότερες ευκαιρίες να προβάλλουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και τις όποιες ιδιαιτερότητές της.

Τέλος, η ακύρωση του Συμφώνου της Βαρσοβίας και η απόσυρση των σοβιετικών στρατευμάτων από πολλές χώρες που μέχρι πρότινος υπήρξαν σύμμαχοι της ΕΣΣΔ, δημιούργησε κενά ισχύος που τελικά είχαν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση του NATO στην ανατολική Ευρώπη αλλά και την ενδυνάμωση της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας σε διεθνές επίπεδο.

Η δεκαετία του 1990 μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια δεκαετία στην οποία κυριάρχησε ένα καθαρά μονοπολικό σύστημα ισχύος, με την παντοδυναμία των ΗΠΑ να είναι αδιαμφισβήτητη τόσο σε πολιτικό και στρατιωτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη διαφόρων θεωριών οι οποίες επιχειρήσαν να

βάλουν τις διεθνείς σχέσεις σε εντελώς διαφορετικές βάσεις, από αυτές που υπήρχαν ως τότε.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θεωρία του Francis Fukuyama περί «τέλους της ιστορίας», σύμφωνα με την οποία η κατάρρευση της ΕΣΣΔ σήμαινε την εξάλειψη των ιδεολογικών διαφορών που πυροδότησαν τον Ψυχρό Πόλεμο και θα άνοιγε το δρόμο για μια νέα μορφή συνεργασίας, η οποία σταδιακά θα οδηγούσε στην εξάλειψη των συγκρούσεων κάθε μορφής και στην επικράτηση της παγκόσμιας ειρήνης.¹

Υπήρξαν ωστόσο πιο «ρεαλιστές» διανοητές που υποστήριξαν ότι η επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης είναι ανέφικτη και ότι ο Ψυχρός Πόλεμος θα αντικαθίστατο από άλλου είδους διαμάχες. Ένας από αυτούς ήταν ο Samuel Huntington που υποστήριξε ότι οι ιδεολογικές διαμάχες θα αντικατασταθούν από διαμάχες πολιτισμικής και θρησκευτικής φύσεως.² Ο John Mearsheimer υποστήριξε ότι η διατήρηση ενός μονοπολικού συστήματος για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι ανέφικτη και θα ήταν θέμα χρόνου να αναδυθούν νέοι πόλοι ισχύος που θα αμφισβητούσαν την αμερικάνικη ηγεμονία.³

Οι απόψεις των ρεαλιστών σε ό,τι αφορά το συσχετισμό δυνάμεων στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα, σε γενικές γραμμές συνέπιπταν με αυτές του Mearsheimer, αφού εξέφραζαν επιφυλάξεις σχετικά με τη διείσδυση των ΗΠΑ στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ και τη διεύρυνση του NATO.⁴

Σήμερα, 29 χρόνια μετά την επίσημη διάλυση της ΕΣΣΔ, οι ΗΠΑ παραμένουν η κυρίαρχη δύναμη, με την κυριαρχία τους ωστόσο να αμφισβητείται σε πολλές περιφέρειες από άλλα κράτη που επιδιώκουν να ανελιχθούν σε πλανητικές δυνάμεις στο μέλλον, όπως η Κίνα και η Ρωσία. Μπορεί οι ευθείες πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων να έχουν πλέον εκλείψει λόγω της πυρηνικής αποτροπής, ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν συγκρούσεις διαφορετικής μορφής μεταξύ αυτών

---

¹ Fukuyama, F. 1993, *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα

² Huntington, S.P. 1998, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London

³ Mearsheimer, J. 2011, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα

⁴ Ratti, L. "Back to the Future? International Relations Theory and NATO-Russia relations since the End of the Cold War", *International Journal*, Vol.64, No.2, pp.399-422

των δυνάμεων, όπως ο οικονομικός πόλεμος, ο πόλεμος δια αντιπροσώπου ή διάφορες μορφές υβριδικού πολέμου. Σε κάθε περίπτωση, παρατηρείται ένας διαρκής οικονομικός και στρατιωτικός ανταγωνισμός, μεταξύ των ΗΠΑ και των δυνάμεων που αμφισβητούν την αμερικανική ηγεμονία, κάτι που εγείρει νέες προκλήσεις για την ανθρωπότητα. Λόγω των προαναφερθέντων, συμπεραίνουμε ότι το διεθνές σύστημα ισχύος βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε ένα μεταβατικό στάδιο, όπου τείνει να μετατραπεί από μονοπολικό σε πολυπολικό.

Η Κίνα γνωρίζει ραγδαία οικονομική άνοδο, με αποτέλεσμα το ΑΕΠ της ως ισοτιμία αγοραστικής δύναμης να έχει ξεπεράσει αυτό των ΗΠΑ, ενώ είναι πιθανό τα επόμενα χρόνια να ανελιχθεί σε ισχυρότερη οικονομία του κόσμου και με βάση το ονομαστικό ΑΕΠ.⁵

Η Ρωσία υπό την ηγεσία του Vladimir Putin έχει γνωρίσει σημαντική ανάκαμψη τόσο στον οικονομικό, όσο και στο στρατιωτικό τομέα.⁶ Τον Ιούλιο του 2015, ο αρχηγός του αμερικανικού γενικού επιτελείου εθνικής άμυνας, στρατηγός Joseph Dunford, χαρακτήρισε τη Ρωσία ως τη «μεγαλύτερη απειλή για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ»,⁷ κάτι που αποδεικνύει ότι οι διεθνείς συσχετισμοί έχουν αλλάξει σημαντικά από τη δεκαετία του '90 και ότι η Ρωσία έχει αρχίσει να επανακτά μέρος της επιρροής που είχε χάσει τότε. Αν και η συνολική σφαίρα επιρροής της παραμένει πολύ μικρότερη από αυτή της ΕΣΣΔ, τα τελευταία χρόνια έχει διευρύνει σημαντικά την επιρροή της σε μια σειρά από περιφέρειες, με προοπτικές να διαδραματίσει ξανά πρωταγωνιστικό ρόλο στη διεθνή σκηνή στο μέλλον.

Στη μελέτη που ακολουθεί θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά την προσπάθεια αυτή της Ρωσίας να αυξήσει την επιρροή της στην περιφέρεια που καλύπτουν τα κράτη της πρώην ΕΣΣΔ, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας.

---

⁵ <https://knoema.com/infographics/fsvntfc/the-world-s-largest-economy-china-or-the-united-states>

⁶ Dimitrakopoulou, S., Liaropoulos, A. 2010, "Russia's National Security Strategy to 2020: A Great Power in the Making?", *Caucasian Review for International Affairs*, Vol.4, No.1, σελ.35-42

⁷ Tsereteli, M. 2018, "Can Russia's Quest for the New International Order Succeed?", *Orbis*, Vol. 62, No. 2, σελ.204-219

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

1.1 Η Γεωπολιτική

Ο όρος «γεωπολιτική» αποτελεί σύνθεση των ελληνικών λέξεων «γη» και «πολιτική» και αναφέρεται στη μελέτη των διεθνών σχέσεων αλλά και της διεθνούς πολιτικής γενικότερα, από μια γεωγραφική ή χωρική οπτική.⁸ Ο πρώτος που αντιμετώπισε τη συμπεριφορά των κρατών από τη σκοπιά της γεωπολιτικής και θεωρείται από πολλούς «πατέρα» της επιστήμης ήταν ο Γερμανός Friedrich Ratzel (1844-1904),⁹ ενώ «νονός» της γεωπολιτικής θεωρείται ο Σουηδός Rudolf Kjellen (1864-1922), ο οποίος το 1916 εξέδωσε τη μελέτη *Staten som Lifsform* (Το κράτος ως μορφή ζωής), η οποία καθιέρωσε την ευρεία χρήση του όρου.¹⁰

Θεμελιωτές της αγγλοσαξονικής σχολής γεωπολιτικής, η οποία είναι γνωστή και ως κλασική γεωπολιτική και είναι αυτή με τη μεγαλύτερη επιρροή μέχρι σήμερα, θεωρούνται οι Halford Mackinder (1861-1947) και Nicholas Spykman (1893-1943).¹¹⁻¹²

Ο Mackinder είναι αυτός που διατύπωσε τη θεωρία του «Heartland», όρος που στα ελληνικά συχνά αποδίδεται και ως «καρδιά της γης».¹³ Η εν λόγω θεωρία παρουσιάστηκε στην πρώτη της μορφή από τον Mackinder το 1904, με τη δημοσίευση της μελέτης με τίτλο *The Geographical Pivot of History* (Ο Γεωγραφικός Άξονας της Ιστορίας),¹⁴ ενώ ολοκληρωμένη παρουσιάστηκε το 1919, με την έκδοση του βιβλίου *Democratic Ideals and Reality* (Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα). Το εν λόγω βιβλίο αποτέλεσε ένα μέσο «συμβιβασμού» των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού, με την ιδεαλιστική φιλελεύθερη κοσμοθεωρία διεθνούς πολιτικής που επικρατούσε τότε στις ΗΠΑ.¹⁵

---

⁸ Parker, G. 2002, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα, σελ.35

⁹ *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, σελ.44-74

¹⁰ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ.202

¹¹ Owens, M. 2015, "In Defense of Classical Geopolitics", *Orbis*, Vol.59, No.4, σελ.463-478

¹² Kaplan, R. 2016, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Μελάι, Αθήνα, σελ.24-25

¹³ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ.204-205

¹⁴ Mackinder, H. 1904, *The Geographical Pivot of History*, *The Geographical Journal*, Vol.23, No.4, σελ.421-437

¹⁵ Kaplan, R. 2016, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Μελάι, Αθήνα, σελ.170-171

Σύμφωνα με τον Mackinder,¹⁶ ως «Heartland» ορίζεται μια ευρεία περιοχή που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο κομμάτι των εδαφών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η περιοχή αυτή περιβάλλεται από ένα εσωτερικό ημικύκλιο (inner or marginal crescent) που ξεκινά από τη Γερμανία και καταλήγει στην Κίνα, αλλά και από ένα εξωτερικό ημικύκλιο (outer or insular crescent) που καλύπτει την ευρύτερη περιβάλλουσα περιοχή και περιλαμβάνει την Αμερική, τη δυτική Ευρώπη, την Αφρική, τη νότια Ασία και την ανατολική Ασία. Ο Mackinder διατύπωσε την άποψη ότι το κράτος που θα καταφέρει να ελέγξει την «καρδιά» και να εξασφαλίσει διέξοδο προς «θερμά ύδατα», θα καταφέρει να ελέγξει την παγκόσμια νήσο (world island), όπως αποκαλούσε την ηπειρωτική μάζα Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής, η οποία είναι το κλειδί για την παγκόσμια κυριαρχία. Σύμφωνα με τον Mackinder, ο έλεγχος της Ανατολικής Ευρώπης είναι κομβικής σημασίας για την πρόσβαση σε θερμά ύδατα και τον έλεγχο της παγκόσμιας νήσου.¹⁷

Ο ίδιος ο Mackinder έχει συνοψίσει το νόημα της θεωρίας του με το παρακάτω τρίπτυχο:¹⁸

- 1) Όποιος ελέγχει την Ανατολική Ευρώπη, ελέγχει το «Heartland»
- 2) Όποιος ελέγχει το «Heartland», ελέγχει την «παγκόσμια νήσο»
- 3) Όποιος ελέγχει την «παγκόσμια νήσο», ελέγχει τον κόσμο.

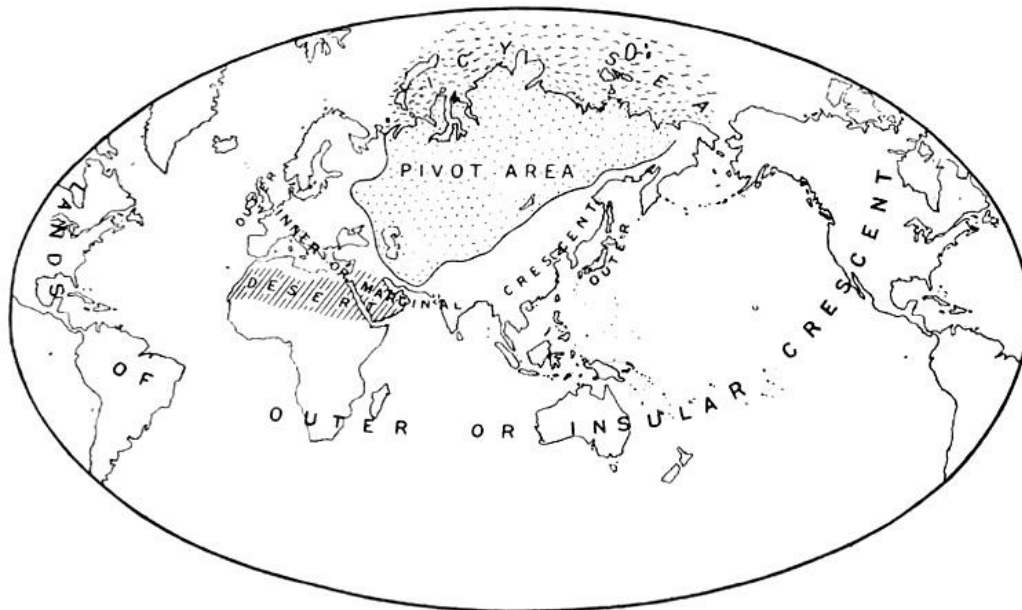
Ο παρακάτω χάρτης δείχνει τα όρια των γεωγραφικών περιοχών που περιέγραψε ο Mackinder:

---

¹⁶ Mackinder, H. 2006. *Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 204-214, 218-268

¹⁷ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 204-205

¹⁸ Mackinder, H. 2006. *Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 316

Πηγή: Mackinder, H. 1904, *The Geographical Pivot of History*, *The Geographical Journal*, Vol.23, No.4, σελ.435

Ο Spykman διαφοροποίησε τη θεωρία του Mackinder εισάγοντας τη θεωρία του «Rimland», όρος ο οποίος στα ελληνικά αποδίδεται ως «στεφάνη».¹⁹ Η εν λόγω θεωρία παρουσιάζεται εκτενώς στο βιβλίο του Spykman, *The Geography of Peace* (Η Γεωγραφία της Ειρήνης), το οποίο εκδόθηκε ένα χρόνο μετά το θάνατο του, δηλαδή το 1944. Ο Spykman ονόμασε «Rimland» την περιοχή που ο Mackinder ονόμαζε «εσωτερικό ημικύκλιο» και υποστήριξε ότι ο έλεγχος της έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία από τον έλεγχο του «Heartland». Σύμφωνα με τον Spykman, εφόσον η δύναμη που ελέγχει το «Heartland» καταφέρει να ελέγξει επαρκές τμήμα του «Rimland», εξασφαλίζει διεξόδους προς στη θάλασσα που μπορούν να την οδηγήσουν σε παγκόσμια κυριαρχία. Αντίθετα, αν το «Rimland» ελέγχεται από μια ανταγωνιστική δύναμη, τότε αυτή είναι που καθίσταται κυρίαρχη, αφού «εγκλωβίζει» τη δύναμη που ελέγχει το «Heartland».²⁰

Ο Spykman κατά κάποιο τρόπο εκσυγχρονίζει τον Mackinder,²¹ αφού δέχεται ότι ο έλεγχος του «Heartland» είναι κομβικής σημασίας, ωστόσο υποστηρίζει ότι δεν είναι αρκετός για την προβολή ισχύος σε παγκόσμια κλίμακα. Αντίθετα ο έλεγχος του «Rimland» είναι αυτός που οδηγεί σε παγκόσμια κυριαρχία, αφού διασφαλίζει τον

¹⁹ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ.206

²⁰ Spykman, N. 2004, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.105-109

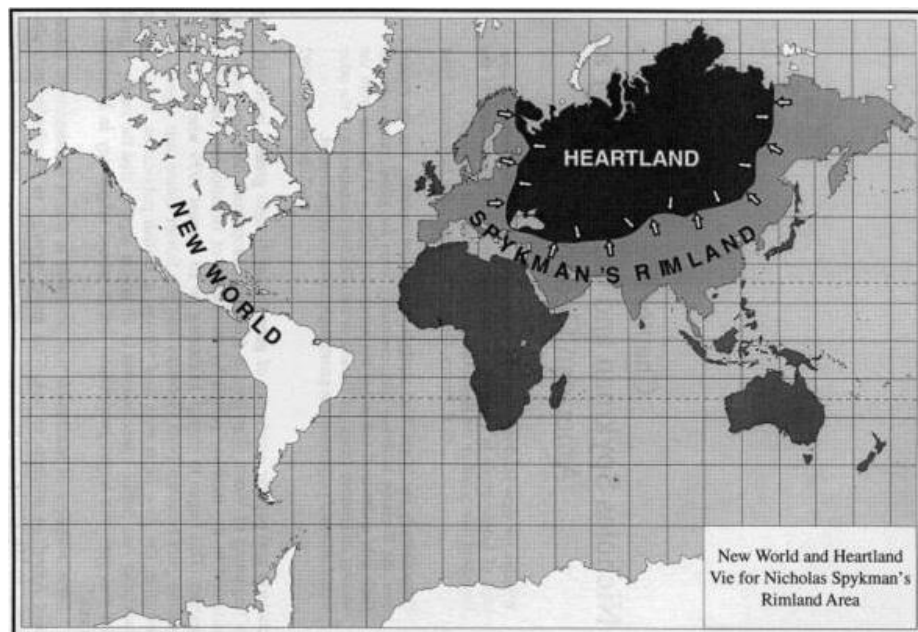
²¹ Kaplan, R. 2016, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Μελάι, Αθήνα, σελ.192

έλεγχο των θαλάσσιων διόδων και αναχαιτίζει οποιαδήποτε προσπάθεια «εξόδου προς τη θάλασσα» εκ μέρους της χερσαίας δύναμης που ελέγχει το «Heartland». Ο Spykman επίσης αποκατέστησε τη σημασία της θαλάσσιας ισχύος, όπως είχε διατυπωθεί από τον Mahan,²² την οποία φαίνεται να είχε υποτιμήσει ο Mackinder.²³

Η θεωρία του Spykman συνοψίζεται ως εξής:²⁴

Όποιος ελέγχει τη «στεφάνη» εξουσιάζει την Ευρασία. Όποιος εξουσιάζει την Ευρασία, ελέγχει τις τύχες του κόσμου.

Ο κόσμος σύμφωνα με τον Spykman

Πηγή: Pollele, M. 1999, *Raising Cartographic Consciousness: The Social and Foreign Policy Vision of Geopolitics in the Twentieth Century*, Lexington Books, New York, σελ. 118

Την ίδια εποχή που διαδόθηκε η θεωρία του Mackinder, ο Spykman αναθεώρησε τη δική του θεωρία παραδεχόμενος εμμέσως τα κενά της και με άρθρο του στο περιοδικό *Foreign Affairs*²⁵ διατύπωσε την άποψη ότι το «Heartland»

²² Mahan, A.T. 1890, *The Influence of Sea Power Upon History*, Little Brown and Company, Boston.

²³ Brzezinski, Z. 2002, *Η Γεωστρατηγική Τριάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, σελ. 140-143

²⁴ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 206

²⁵ Mackinder, H. 1943, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Vol.21, No.4, σελ.595-605

εξισορροπείται από το Ατλαντικό Βάθρο ισχύος, το οποίο αποτελείται από ΗΠΑ-Καναδά, Βρετανία και Γαλλία.²⁶

Στις θεωρίες των Mackinder και Spykman βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό η πολιτική ανάλυσης της ΕΣΣΔ από τις ΗΠΑ την εποχή του Ψυχρού Πολέμου και αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στον George Kennan (1904-2005), Αμερικανό διπλωμάτη και ιστορικό με σημαντική επιρροή στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ.²⁷

Ο Kennan έζησε για χρόνια στη Ρωσία και ήταν άριστος γνώστης της ρωσικής ιστορίας, τόσο της τσαρικής, όσο και της σοβιετικής περιόδου. Τον Φεβρουάριο του 1946 και ενώ ήταν ακόμα ένας χαμηλόβαθμος υπάλληλος της αμερικανικής πρεσβείας στη Μόσχα, τηλεγράφησε στο Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ ένα κείμενο περίπου 8.000 λέξεων στο οποίο περιέγραφε τις απόψεις του για τον τρόπο με τον οποίο οι ΗΠΑ έπρεπε να αντιμετωπίσουν την ΕΣΣΔ. Ο Kennan υποστήριξε ότι το σχέδιο του προέδρου Roosevelt για μεταπολεμική συνεργασία με την ΕΣΣΔ ήταν καταδικασμένο να αποτύχει και ότι μια ισχυροποιημένη ΕΣΣΔ θα επεδίωκε τη διεθνή κυριαρχία και τον εκμηδενισμό των αντιπάλων της. Υποστήριξε επίσης ότι το δόγμα εξωτερικής πολιτικής που ακολουθούσε η ΕΣΣΔ δεν ήταν αποκλειστικά αποτέλεσμα της κομμουνιστικής ιδεολογίας, αλλά αποτελούσε διαχρονική τακτική γεωπολιτικής εξάπλωσης και διατύπωσε την άποψη ότι θα ακολουθείται από τη Ρωσία ανεξαρτήτως της ιδεολογικής ταυτότητας του καθεστώτος της. Πρότεινε λοιπόν την αποφασιστική αλλά και προσεκτική «ανάσχεση» των επεκτατικών προσπαθειών της ΕΣΣΔ από τις ΗΠΑ, σε βάθος χρόνου. Λίγες εβδομάδες μετά από αυτό του το τηλεγράφημα, ο George Kennan προσκλήθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση να μεταβεί στην Ουάσιγκτον και να πραγματοποιήσει διάλεξη στο Εθνικό Στρατιωτικό Κολλέγιο των ΗΠΑ (National War College).²⁸

Το Μάρτιο του 1947, οι προτάσεις του Kennan υιοθετήθηκαν επίσημα από τον τότε αμερικανό πρόεδρο Harry Truman ως η επίσημη πολιτική απέναντι στη Σοβιετική Ένωση. Το δόγμα της ανάλυσης άρχισε να τίθεται σε εφαρμογή με την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα και στην Τουρκία, με σκοπό τη μείωση της τότε αυξημένης σοβιετικής επιρροής στις δύο αυτές χώρες. Το δόγμα ανάλυσης της ΕΣΣΔ έγινε σύντομα γνωστό ως «Δόγμα Truman» και

---

²⁶ Αρβανιτόπουλος, Κ., Ήφαιστος, Π. 2000, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ.53-59

²⁷ Gaddis, J.L. 1982, *Strategies of Containment*, Oxford University Press, Oxford, σελ.25-53

²⁸ Ross, H. 1963, *The Cold War: Containment and Its Critics*, Rand McNally & Company, Chicago, σελ. 7-12

εφαρμόστηκε σε κάποιο βαθμό από όλες τις αμερικανικές κυβερνήσεις που ακολούθησαν.²⁹

Τον Ιούλιο του 1947 δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Foreign Affairs*, άρθρο του Kennan με τίτλο «Οι πηγές της σοβιετικής συμπεριφοράς». Αρχικά δεν αποκαλύφτηκε ποιος είχε γράψει το άρθρο, καθώς σε αυτό υπήρχε η υπογραφή «Χ». Στο εν λόγω άρθρο ο Kennan αποκάλυψε στο ευρύ κοινό τις απόψεις του και τους λόγους για τους οποίους θεωρούσε ότι η πολιτική ανάσχεσης ήταν μονόδρομος απέναντι στην ολοένα και πιο ισχυρή Σοβιετική Ένωση.³⁰ Τότε ήταν που ο όρος «ανάσχεση» (containment), ο οποίος και περιέγραφε την πολιτική των ΗΠΑ απέναντι στην ΕΣΣΔ τις επόμενες δεκαετίες, έγινε δημοφιλής.³¹

Στο παραπάνω άρθρο δεν υπήρξαν αναφορές στις θεωρίες των Mackinder και Spykman, ωστόσο από τις απόψεις του Kennan και τη σημασία που δίνει στον έλεγχο της ευρασιατικής περιμέτρου, είναι προφανές ότι ο ίδιος έχει επηρεαστεί άμεσα από τις δύο θεωρίες και ιδιαίτερα από αυτή του Spykman.³²⁻³³ Ο Βρετανός διακεκριμένος ιστορικός Geoffrey Parker έχει χαρακτηρίσει το δόγμα της ανάσχεσης, στο οποίο στηρίχθηκε η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, «θέση Spykman-Kennan»,³⁴ ενώ ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας David Wilkinson έχει διατυπώσει την άποψη ότι ο τίτλος «πατέρας της ανάσχεσης» ο οποίος έχει αποδοθεί στον George Kennan, θα μπορούσε να πιστωθεί εξίσου και στον Nicholas Spykman.³⁵

Ο Kennan, συν τοις άλλοις, έδινε ιδιαίτερη έμφαση στον κίνδυνο πολιτικής κατάκτησης χωρών της Ευρώπης από την ΕΣΣΔ χωρίς τη χρήση στρατιωτικών μέσων, αλλά με τη χρήση μέσων όπως η προπαγάνδα και πρότεινε οι ΗΠΑ να αντιδράσουν με ανάλογο τρόπο. Υποστήριξε επίσης ότι η προώθηση μιας καπιταλιστικής ενωμένης

---

²⁹ Rees, D. 1967, *The Age of Containment: The Cold War*, The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke, σελ. 1-8, 21

³⁰ Χ (Kennan, G.) 1947, "The sources of Soviet conduct", *Foreign Policy*, No.4, Vol.25, σελ.566-582

³¹ Ross, H. 1963, *The Cold War: Containment and Its Critics*, Rand McNally & Company, Chicago, σελ. 8

³² Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", *Διδακτορική Διατριβή*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 46

³³ Gerace, M.P. 1991, "Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after", *Comparative Strategy*, Vol.10, No.4, σελ.347-364

³⁴ Holmila, A. 2019, "Re-thinking Nicholas J. Spykman: from historical sociology to balance of power", *The International History Review*, σελ.2

³⁵ Zoppo, C.E., Zorgbibe, C. 1985, *On Geopolitics: Classical and Nuclear*, NATO ASI Series, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, σελ.96

Ευρώπης θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των ΗΠΑ λειτουργώντας ως αντίβαρο στην προσπάθεια διείσδυσης των σοβιετικών σε ευρωπαϊκές χώρες αλλά και εξασφαλίζοντας ότι η Γερμανία δε θα αποκτούσε ξανά ηγεμονικές τάσεις.³⁶ Στο συγκεκριμένο ζήτημα οι απόψεις του Kennan έρχονταν σε σύγκρουση με αυτές του Spykman, ο οποίος είχε υποστηρίξει ότι μια ισχυρή ενωμένη Ευρώπη θα εξελισσόταν σε γεωπολιτικό ανταγωνιστή των ΗΠΑ.³⁷

Αξίζει να σημειωθεί ότι μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, το 1998, ο τότε 98χρονος George Kennan, σε συνέντευξή του στους New York Times είχε δηλώσει ότι η επερχόμενη διεύρυνση του ΝΑΤΟ σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ θα προκαλούσε αναπόφευκτα την αντίδραση της Ρωσίας και θα έφερνε τον κόσμο στα πρόθυρα ενός νέου Ψυχρού Πολέμου.³⁸

Παρότι η αγγλοσαξονική σχολή γεωπολιτικής επηρέασε καθοριστικά την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, ο όρος «γεωπολιτική» αποτελούσε «ταμπού» στη Δύση για δεκαετίες. Αυτό οφείλεται κυρίως στον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε από τους ναζί, ειδικά στη θεωρία περί ζωτικού χώρου (Lebensraum). Η έννοια του ζωτικού χώρου είχε διατυπωθεί αρχικά από τον Friedrich Ratzel, αναπτύχθηκε όμως περεταίρω από τον Karl Haushofer (1869-1946), ο οποίος είχε διασυνδέσεις με το ναζιστικό καθεστώς και έτσι οι θεωρίες του έφτασαν να κατέχουν εξέχουσα θέση ακόμα και στα γραπτά του Hitler.³⁹⁻⁴⁰ Λόγω αυτής της αρνητικής φήμης, οι διεθνολόγοι απέφευγαν να χρησιμοποιήσουν τον όρο «γεωπολιτική» για να εξηγήσουν διεθνολογικά φαινόμενα. Συχνά χρησιμοποιούσαν τον όρο «πολιτική γεωγραφία», τον οποίο προτιμούσαν και οι ίδιοι οι Mackinder και Spykman.⁴¹

Ο όρος «γεωπολιτική» ωστόσο επανέκτησε τη χαμένη του αίγλη τη δεκαετία του 1970 και αυτό οφείλεται κυρίως στον Henry Kissinger (1923-), ο οποίος τότε είχε σημαντική επιρροή στις ΗΠΑ και δε δίσταζε να χρησιμοποιεί τον όρο.⁴²

---

³⁶ Χατζηεμμανουήλ, Κ. 2016, "Πολιτικές και θεσμικές σχέσεις Ευρώπης και Ρωσίας και ενέργεια", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.31-32

³⁷ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.46

³⁸ Haines, J.R. 2019, "Redefining American Security Interests in Europe", Orbis, Vol.63, No.4, σελ.531

³⁹ Kaplan, R. 2016, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Μελάι, Αθήνα, σελ.175-190

⁴⁰ Brzezinski, Z. 2002, *Η Γεωστρατηγική Τριάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, σελ.144-145

⁴¹ Parker, G. 2002, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα, σελ.104-105

⁴² *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, σελ.140

Εκτός από τον Kissinger, στην επιστροφή της γεωπολιτικής συνέβαλαν οι Hans Morgenthau (1904-1980), Samuel Huntington (1927-2008), αλλά και ο John Mearsheimer (1947-) ο οποίος απέκτησε ακόμα μεγαλύτερη απήχηση μεταψυχροπολεμικά.⁴³

Σημαντικότερο έργο του Mearsheimer θεωρείται το βιβλίο *Tragedy of Great Power Politics* (Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων) το οποίο εκδόθηκε το 2001.⁴⁴ Στο εν λόγω βιβλίο ο Mearsheimer διατυπώνει τη θεωρία της περιφερειακής κυριαρχίας, σύμφωνα με την οποία, κύριο στόχο κάθε μεγάλης δύναμης αποτελεί ο πλήρης έλεγχος της περιφέρειάς της, δεδομένου ότι η πλανητική κυριαρχία είναι ανέφικτη. Η θεωρία του Mearsheimer θεωρείται από πολλούς πιο «ευέλικτη» από τις θεωρίες της κλασικής γεωπολιτικής, αφού δεν αναφέρεται στον έλεγχο συγκεκριμένων περιοχών και μπορεί να προσαρμοστεί στα δεδομένα οποιασδήποτε γεωγραφικής περιφέρειας.⁴⁵

Η άλλη σημαντική αρχή που διατυπώνεται στο προαναφερθέν έργο του Mearsheimer και αφορά το μονοπολικό σύστημα ισχύος είναι κάτι που έχει επιβεβαιωθεί και από την ιστορική εμπειρία, η οποία δείχνει ότι δεν είναι εφικτή η διατήρηση ενός μονοπολικού συστήματος για μεγάλο χρονικό διάστημα, διότι οι άλλες δυνάμεις, με βάση τη λογική της «ισορροπίας δυνάμεων» αναγκάζονται να εξισορροπήσουν τον ηγεμόνα, είτε με δικά τους μέσα (εσωτερική εξισορρόπηση) είτε μέσω συμμαχιών (εξωτερική εξισορρόπηση).⁴⁶

Όπως θα δούμε στη συνέχεια οι θεωρίες κλασικής γεωπολιτικής των Mackinder και Spykman είναι εξέχουσας σημασίας για τη σύγχρονη ρωσική εξωτερική πολιτική, αφού έχουν επηρεάσει καθοριστικά τη θεωρία του Ευρασιατισμού.

---

⁴³ Kaplan, R. 2012, *Why John J. Mearsheimer is Right (About Some Things)*, The Atlantic, January-February Issue.

⁴⁴ Mearsheimer, J. 2011, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.

⁴⁵ Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ.208

⁴⁶ Πλατιάς, Α.1995, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα. Σελ. 169-170

1.2 Η ρωσική γεωπολιτική σκέψη

Στο ρωσόφωνο επιστημονικό κόσμο, θεμελιωτής της γεωπολιτικής θεωρείται ο φιλόσοφος, γεωγράφος και οικονομολόγος Pyotr Savitsky (1895-1968), ο οποίος είχε επηρεαστεί από τη θεωρία του Mackinder.⁴⁷

Ο Pyotr Savitsky, μαζί με το γλωσσολόγο και φιλόσοφο Nikolay Trubetsky (1890-1938), θεωρούνται οι ιδρυτές της ρωσικής γεωπολιτικής σχολής που προσανατολίζεται προς την Ευρασία, η οποία είναι γνωστή ως Ευρασιατισμός (Evracijstvo / Eurasianism)⁴⁸ και θα αναλυθεί περισσότερο στη συνέχεια.

Σύμφωνα με τον πολιτικό επιστήμονα και διεθνολόγο Eduard Solovyev, στη σύγχρονη Ρωσία κυριαρχούν δύο σχολές σκέψης γεωπολιτικής: η παραδοσιακή και η αναθεωρητική. Η παραδοσιακή σχολή σκέψης βασίζεται στις κλασικές αρχές της ρεαλιστικής προσέγγισης των διεθνών σχέσεων και βλέπει τη γεωπολιτική ως ένα διαρκή ανταγωνισμό μεταξύ κρατών με στόχο τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους και των φυσικών τους πόρων. Η αναθεωρητική σχολή σκέψης, από την άλλη, θεωρεί ότι η κατάσταση στον σύγχρονο κόσμο είναι πιο περίπλοκη και ότι η γεωπολιτική θα πρέπει να αποτελεί συνδυασμό ανταγωνισμού και συνεργασίας, λαμβάνοντας υπ' όψη μια σειρά από ευρύτερους παράγοντες.⁴⁹

1.3 Η Ρωσική Ομοσπονδία

Η Ρωσική Ομοσπονδία, συχνότερα αποκαλούμενη ως Ρωσία, αποτελεί ουσιαστικά το «διάδοχο» της Σοβιετικής Ένωσης ως το ισχυρότερο μεταξύ των κρατών που προέκυψαν από τη διάλυση της. Με έκταση 17,1 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα η Ρωσική Ομοσπονδία αποτελεί το μεγαλύτερο σε έκταση κράτος της γης, ενώ ο πληθυσμός της το 2019 ανερχόταν σε 146,8 εκατομμύρια κατοίκους.⁵⁰ Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, το ονομαστικό ΑΕΠ της Ρωσικής Ομοσπονδίας το 2020 ανέρχεται σε 1,66 τρις δολάρια,⁵¹ ενώ αν το ίδιο ΑΕΠ υπολογιστεί με βάση την αρχή ισοτιμίας αγοραστικής δύναμης, προκύπτει ποσό της

⁴⁷ Dugin, A. 2002, *Osnovy Evrazijstva*, ArktoGaia, Moskva. σελ. 485-490, 494-497

⁴⁸ *Osnovy Evrazijstva*, σελ. 7, 488

⁴⁹ Solovyev, E. 2004, "Geopolitics in Russia – science or vocation?", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.37, No.1, σελ.85-96

⁵⁰ http://www.gks.ru/free_doc/doc_2019/bul_dr/mun_obr2019.rar

⁵¹ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/RUS>

τάξης των 4,52 τρις δολαρίων, κάτι που καθιστά τη Ρωσία 6η οικονομική δύναμη στον κόσμο με όρους πραγματικής οικονομίας.⁵²

Όπως αποδεικνύουν τα παραπάνω στοιχεία, μετά από μια πολυετή περίοδο αδράνειας και εσωτερικών προβλημάτων, η Ρωσική Ομοσπονδία είναι σε θέση να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διεθνή σκηνή και σε αυτό συμβάλλει σημαντικά η στρατιωτική της ισχύς και το οπλοστάσιο που κληρονόμησε από τη Σοβιετική Ένωση. Σύμφωνα με στοιχεία του ερευνητικού κέντρου της πολυεθνικής τράπεζας επενδύσεων Credit Suisse, η Ρωσία είναι η δεύτερη στρατιωτικά ισχυρότερη χώρα στον κόσμο μετά τις ΗΠΑ, με βάση τον συμβατικό της εξοπλισμό.⁵³ Σε ό,τι αφορά την πυρηνική ισχύ, σύμφωνα με στοιχεία του 2019 η Ρωσία είναι πρώτη στον κόσμο με συνολικά 6.490 πυρηνικές κεφαλές από τις οποίες 4.490 ενεργές.⁵⁴

Στην ανάκαμψη της μετασοβιετικής Ρωσίας, κομβικό ρόλο έπαιξε η πολιτική της κυβέρνησης Putin από το 2000 και μετά, η οποία οδήγησε σε εντυπωσιακή οικονομική μεγέθυνση. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης των Putin και Medvedev το ΑΕΠ της Ρωσίας σχεδόν οκταπλασιάστηκε. Συγκεκριμένα, από 278,5 δις δολάρια που ήταν το 2000, άγγιξε τα 2,29 τρις δολάρια το 2013.⁵⁵ Στην οικονομική αυτή μεγέθυνση συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό ο προσανατολισμός της Ρωσίας στην εξαγωγή ενέργειας και πρώτων υλών, τα οποία διαθέτει σε αφθονία. Αυτό ωστόσο κρύβει και κάποιους κινδύνους, όπως το ενδεχόμενο σημαντικού πλήγματος στη ρωσική οικονομία σε περίπτωση μείωσης των διεθνών τιμών της ενέργειας.⁵⁶

---

⁵² https://www.imf.org/external/datamapper/PPPGDP@WEO/WEO_WORLD/RUS

⁵³ O'Sullivan, M., Subramanian, K. 2015, "The end of Globalization or a more Multipolar World?", Credit Suisse Research Institute, σελ.41

⁵⁴ Kristensen, H.M., Korda, M. 2019, "Russian nuclear forces, 2019", Bulletin of the Atomic Scientists, Vol.75, No.2, σελ.73-84

⁵⁵ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/RUS>

⁵⁶ Καραγιάννης, Μ. 2010, *Η Ρωσία Σήμερα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 30, 85-112, 115

1.4 Η εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ομοσπονδίας

1.4.1 Γενικά

Η Ρωσική Ομοσπονδία, αποτελεί «κληρονόμο» του σοβιετικού κράτους σε πολλούς τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της εξωτερικής πολιτικής. Η εξωτερική πολιτική της μεταψυχροπολεμικής Ρωσίας αποτελεί μετεξέλιξη της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία αντίστοιχα είχε αποτελέσει μετεξέλιξη της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας.

Αν και σε καθεμία από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις (αυτοκρατορική, σοβιετική και μεταψυχροπολεμική Ρωσία) οι πολιτικές και ιδεολογικές καταβολές της ρωσικής ηγεσίας είχαν θεμελιώδεις διαφορές, υπάρχουν πολλά κοινά στην εξωτερική τους πολιτική και στους τρόπους επίτευξης των στόχων της. Αυτό οφείλεται στη βασική αρχή της ρεαλιστικής προσέγγισης των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με την οποία κάθε κράτος δρα ορθολογικά και έχει ως αντικειμενικούς σκοπούς την προάσπιση των εθνικών του συμφερόντων και τη διεύρυνση της σφαίρας επιρροής του.⁵⁷ Οι στόχοι αυτοί είναι ανεξάρτητοι από επιμέρους παράγοντες, όπως η πολιτική ιδεολογία των κυβερνώντων ή διάφορα οικονομικά συμφέροντα.⁵⁸

Το δόγμα εξωτερικής πολιτικής της μετασοβιετικής Ρωσίας στηρίζεται χαρακτηριστικά στη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων⁵⁹ και τους κανόνες ισορροπίας ισχύος που αυτή πρεσβεύει: κύριο στόχο της Ρωσίας αποτελεί η εξισορρόπηση των ΗΠΑ και των νατοϊκών της συμμάχων, τους οποίους η Ρωσία εξακολουθεί να θεωρεί ως το βασικό γεωπολιτικό ανταγωνιστή,⁶⁰ παρότι η σφαίρα επιρροής της έχει περιοριστεί σημαντικά σε σχέση με τη σοβιετική περίοδο και από πολλούς στη Δύση θεωρείται μια απλή περιφερειακή δύναμη.⁶¹ Αυτό ωστόσο δε σημαίνει ότι η Ρωσία δε χρησιμοποιεί ιδεολογικά στοιχεία για τη νομιμοποίηση (εσωτερική και εξωτερική) των γεωπολιτικών της στόχων και για να αποκτήσει μεγαλύτερη αποδοχή στις χώρες τις οποίες σκοπεύει να διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της. Αυτό αφορά κυρίως ρητορική ενάντια στον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ και την

---

⁵⁷ Waltz, K. 2011, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 10-20

⁵⁸ Πλατιάς, Α. 1995, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.31

⁵⁹ Lynch, A.C. 2001, "The Realism of Russia's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 1, σελ. 7-31

⁶⁰ Mcfaul, M. 1999, "Russia's Many Foreign Policies", *Demokratizatsiya*, Vol.7, No.3, σελ.393-412

⁶¹ Stronski, P., Sokolsky, R. 2017, "The Return of Global Russia: An Analytical Framework", *Carnegie Endowment for International Peace*, σελ.4

αστάθεια που συνεπάγεται ένα μονοπολικό σύστημα, το οποίο ακόμα και ο ίδιος ο Putin έχει χαρακτηρίσει απαράδεκτο.⁶² Επίσης, η Ρωσία χρησιμοποιεί τη θρησκευτική της παράδοση με στόχο να διευκολύνει τη διείσδυση της σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα σε αυτές όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι ή υπάρχουν σημαντικές κοινότητες Ορθοδόξων.⁶³ Η πολιτική αυτή από πλευράς Ρωσίας επιβεβαιώνει εν μέρει τον Huntington, ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, υποστήριξε ότι οι διαμάχες μεταψυχροπολεμικά θα είναι πολιτισμικής ή θρησκευτικής φύσεως και όχι ιδεολογικής.

Η ρεαλιστική αυτή προσέγγιση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής έχει χαρακτηριστεί και ως «Δόγμα Primakov», από τον πρωθυπουργό της Ρωσίας την περίοδο Yeltsin, Yevgeny Primakov. Ο Primakov είχε διατυπώσει την άποψη ότι η Ρωσία θα έπρεπε να καταβάλει προσπάθειες για να εξισοροτήσει την αμερικανική ηγεμονία η οποία ήταν έκδηλη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και να επιδιώξει τη δημιουργία ενός πολυπολικού διεθνούς συστήματος.⁶⁴

Τον Ιούνιο του 2000, ο πρόεδρος Vladimir Putin, λίγο μετά την πρώτη του εκλογή, είχε διακηρύξει ότι προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούσε η αύξηση της επιρροής σε εγγύς περιοχές, όπως τα κράτη της πρώην σοβιετικής περιφέρειας, παραδεχόμενος την αδυναμία της Ρωσίας να διαδραματίσει το διεθνή ρόλο που στο παρελθόν κατείχε η Σοβιετική Ένωση.⁶⁵ Τα επόμενα χρόνια ωστόσο άλλαξαν τα δεδομένα, με τη Ρωσία να παρουσιάζει σημαντική ανάκαμψη, τόσο στον οικονομικό, όσο και στο στρατιωτικό τομέα, όπως αποδεικνύουν και τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην ενότητα 1.3. Σήμερα, από πλευράς της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής υπάρχουν αδιαμφισβήτητα περισσότερες φιλοδοξίες, οι οποίες δεν περιορίζονται αποκλειστικά στην περιφέρεια της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, κάτι που θα αναλυθεί περαιτέρω στα επόμενα κεφάλαια.

---

⁶² Götz, E., Merlen, C.R. 2018, "Russia and the question of world order", *European Politics and Society*, Vol.20, No.2, σελ.133-153

⁶³ Blitt, R.C. 2011, "Russia's 'Orthodox' Foreign Policy: The Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia's Policies Abroad", *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol.33, No.2, σελ.363-460

⁶⁴ Trenin, D. 2001, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, σελ.283-284

⁶⁵ Laruelle, M. 2015, "The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination", *Center on Global Interests Publication*, Washington D.C, σελ.9

1.4.2 Σχολές σκέψης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής

Στη σημερινή Ρωσία κυριαρχούν τέσσερα ρεύματα σκέψης που φιλοδοξούν να ορίσουν την κατεύθυνση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Αυτά είναι τα παρακάτω:⁶⁶

- 1) Οι δυτικιστές
- 2) Οι πραγματιστές
- 3) Οι εθνικιστές
- 4) Οι Ευρασιατιστές

Το ρεύμα σκέψης των Ευρασιατιστών, όπως υποδηλώνεται και από το όνομα, αντλεί αρχές από το κίνημα του Ευρασιατισμού, το οποίο θα εξεταστεί αναλυτικότερα στο δεύτερο κεφάλαιο.

---

⁶⁶ Σκοτινιώτης, Α. 2017, “Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας”, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο ΕΥΡΑΣΙΑΤΙΣΜΟΣ

2.1 Ιστορική αναδρομή

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, θεμελιωτές της σχολής σκέψης του Ευρασιατισμού θεωρούνται οι Pyotr Savitsky και Nikolay Trubetsky.

Από τη δεκαετία του '20 ο Savitsky θεωρούσε την Ευρώπη «φθαρμένη» οντότητα και διατύπωνε την άποψη ότι η Ρωσία πρέπει να προσανατολιστεί προς την Ασία.⁶⁷ Για να υποστηρίξει την άποψη αυτή, ισχυριζόταν ότι η κατοχή της Ρωσίας από τους Μογγόλους/Τατάρους (Χρυσή Ορδή) υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση τη σύγχρονης ρωσικής κουλτούρας και εδραίωσε τη Ρωσία ως μια νέα οντότητα, ανεξάρτητη από την Ευρώπη. Χαρακτηριστικά, υποστήριζε ότι «Χωρίς τους Τατάρους, δε θα υπήρχε Ρωσία», ισχυρισμός που αργότερα αποτέλεσε μια από τις θεμελιώδεις αρχές του κινήματος του Ευρασιατισμού.⁶⁸

Αν και ο Savitsky είχε αξιοσημείωτη επιρροή σε ρωσόφωνους θεωρητικούς ανά τον κόσμο, η θεωρία του ήταν σε δυσμένεια στην ΕΣΣΔ, λόγω του ότι ο ίδιος θεωρήθηκε αντικαθεστωτικός από τη σοβιετική κυβέρνηση επειδή είχε ταχθεί στο πλευρό του λευκού στρατού κατά τη διάρκεια του ρωσικού εμφυλίου. Μετά το τέλος του εμφυλίου ωστόσο, αν και συνέχισε να απορρίπτει τον κομμουνισμό ως σύστημα, είχε πολλές φορές υποστηρίξει τους μπολσεβίκους επαινώντας τους για την πτυγή με την οποία διοικούσαν τη Ρωσία και για το γεγονός ότι δεν επέτρεπαν την ανάμιξη δυτικών δυνάμεων στα εσωτερικά της.⁶⁹

Ο γλωσσολόγος Nikolay Trubetsky είναι το δεύτερο πρόσωπο με καθοριστική επιρροή στη διαμόρφωση του Ευρασιατισμού. Έγινε γνωστός το 1920 όταν και εξέδωσε το βιβλίο του «Η Ευρώπη και η Ανθρωπότητα» στο οποίο διατύπωνε τις απόψεις του. Ο Trubetsky πίστευε ότι η σύγχρονη Ευρώπη ήταν ένα πολιτισμικό δημιούργημα των λαών γερμανικής και λατινικής καταγωγής, οι οποίοι ήθελαν να επιβάλουν σε όλους τους λαούς της Ευρώπης και κατ' επέκταση του κόσμου, ένα είδος κοσμοπολιτισμού στο οποίο θα κυριαρχούσε η δική τους κουλτούρα, την οποία και

---

⁶⁷ Johnson, M.R. 2015, "Russian nationalism and Eurasianism: The ideology of Russian regional power and the rejection of Western values", *Journal of Eurasian Affairs*, Vol.4, No.1, σελ. 34

⁶⁸ Dugin, A. 2000, *Osnovy Geopolitiki*, ArktoGaia, Moskva, σελ. 49

⁶⁹ Clover, C. 2016, *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*, Yale University Press, New Haven and London, σελ. 51-53

θεωρούσαν ανώτερη. Στο βιβλίο «Η Ευρώπη και η Ανθρωπότητα», στο οποίο κυριαρχεί ένα είδος αντιαποικιοκρατικής ρητορικής, ο Trubetskoy διατύπωσε την άποψη ότι όσοι λαοί δεν είναι γερμανικής ή λατινικής καταγωγής, θα έπρεπε να αντισταθούν σε αυτού του είδους την ομογενοποίηση και να αναδείξουν τις δικές τους πολιτισμικές ταυτότητες, για τους οποίους ο «πανευρωπαϊκός κοσμοπολιτισμός» αποτελεί απειλή. Αν και στο συγκεκριμένο έργο του Trubetskoy δεν υπάρχουν αναφορές στην Ευρασία ή τον Ευρασιατισμό, θεωρείται ένα από τα κύρια ερεθίσματα για τη μετέπειτα διαμόρφωση του ρεύματος.⁷⁰

Λίγο μετά την έκδοση του έργου του Trubetskoy «Η Ευρώπη και η Ανθρωπότητα», ο Savitsky έγραψε μια κριτική για αυτό, η οποία δημοσιεύθηκε στο διεθνούς φήμης ρωσόφωνο περιοδικό *Russkaya Mysl* (Ρωσική σκέψη). Ο Savitsky επιδοκίμασε τον Trubetskoy για τις απόψεις του και τις ανέπτυξε ακόμα περισσότερο συνδέοντας τις με τις δικές του απόψεις για το ρόλο της Ρωσίας και της Ευρασίας γενικότερα στο σύγχρονο κόσμο. Χαρακτηριστικά πρότεινε «ανεξαρτητοποίηση της Ρωσίας/Ευρασίας από τον ευρωκεντρικό σωβινισμό». Ο Trubetskoy διάβασε αυτή την κριτική και συνάντησε τον Savitsky, με τον οποίον είχε ανταλλαγή και αλληλεπίδραση απόψεων. Λίγο αργότερα, μαζί με τον μουσικολόγο Pyotr Suvchinsky και τον ορθόδοξο ιερέα Georgy Florovsky, εξέδωσαν ένα βιβλίο που περιελάμβανε μια σειρά άρθρων υπέρ της ανάδειξης της Ευρασιατικής ταυτότητας της Ρωσίας και είχε τίτλο «Έξοδος προς την Ανατολή». Το εν λόγω έργο κατά κάποιο τρόπο αποτελεί την ιδρυτική διακήρυξη του Ευρασιατικού κινήματος.⁷¹

Στους διανοητές με σημαντική συμβολή στη μετέπειτα ανάπτυξη του κινήματος του Ευρασιατισμού, συμπεριλαμβάνονται και οι George Vernadsky, Roman Jakobson και Nikolay Alekseev.⁷²

Σύμφωνα με τους οπαδούς του Ευρασιατισμού, η Ρωσία, ως ισχυρό κράτος που καταλαμβάνει καίριο τμήμα του Ευρασιατικού χώρου θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως αντίβαρο στο δίπολο ΗΠΑ-Ευρώπης και την παγκόσμια ηγεμονία που επιχειρούν να επιβάλουν. Το 1925 ο Trubetskoy έγραψε

---

⁷⁰ Riasanovsky, N. V. 1964, "Prince N.S. Trubetskoy's: Europe and Mankind", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas - Neue Folge*, Vol.12, No.2, σελ. 207-220

⁷¹ Clover, C. 2016, *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*, Yale University Press, New Haven and London, σελ. 49-52

⁷² Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.144

χαρακτηριστικά ότι «Από τη φύση της η Ευρασία προορίζεται να αποτελέσει μια ενιαία κρατική οντότητα».⁷³

Συνοπτικά, η ιδεολογία του Ευρασιατισμού όπως διαμορφώθηκε από τους ρωσόφωνους διανοητές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κινείτο γύρω από δύο βασικές ιδέες. Πρώτον, στόχευε στην ενοποίηση όλων των εθνών που κατοικούσαν στα εδάφη της τότε ΕΣΣΔ, υπό ένα κράτος που θα βασιζόταν σε μια κοινή (ευρασιατική) πολιτισμική ταυτότητα και θα διαφοροποιόταν από την Ευρώπη. Δεύτερον, παρότι υποστήριζε πολλές πτυχές της συγκεντρωτικής εξουσίας που χαρακτήριζε το σοβιετικό σύστημα, απέρριπτε τον πλήρη έλεγχο κάθε κοινωνικής δραστηριότητας από το κράτος και υποστήριζε ότι έπρεπε να δίνονται περισσότερες ελευθερίες στο άτομο, ειδικά στους διανοούμενους. Από την άλλη, απέρριπτε τη φιλελεύθερη δημοκρατία της Δύσης ως σύστημα που βασίζεται αποκλειστικά στον ατομικισμό και πίστευε σε ένα σύστημα που θα συνδύαζε την ατομικότητα με τον κολεκτιβισμό.⁷⁴

Αν και το κίνημα του Ευρασιατισμού διαμορφώθηκε και απέκτησε τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δεν προέκυψε εκ του μηδενός. Οι πρώιμοι Ευρασιατιστές βασίστηκαν σε ιδέες που είχαν διατυπωθεί παλαιότερα από σημαντικούς Ρώσους διανοητές και συγγραφείς, μεταξύ των οποίων και ο μεγάλος λογοτέχνης Fyodor Dostoevsky, ο οποίος θεωρούσε ότι η ρωσική κουλτούρα δεν άνηκε ούτε στην Ευρώπη, ούτε στην Ασία. Χαρακτηριστικό είναι το απόφθεγμα που διατύπωσε το 1881: «Στην Ευρώπη μας θεωρούσαν Τατάρους, αλλά στην Ασία μας θεωρούσαν Ευρωπαίους».⁷⁵ Σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα διαμόρφωση του Ευρασιατισμού, θεωρείται ότι έπαιξαν και οι θεωρίες του Nikolay Danilevsky, όπως αυτές διατυπώθηκαν στο βιβλίο του «Ρωσία και Ευρώπη» που εκδόθηκε το 1869.⁷⁶

Όπως προαναφέρθηκε, το κίνημα του Ευρασιατισμού δεν έτυχε ιδιαίτερης αποδοχής κατά τη σοβιετική περίοδο και όπως φαίνεται αυτό οφείλεται στους περιορισμούς που είχε θέσει το κράτος στη διάνοηση, αλλά και στο γεγονός ότι πολλοί

---

⁷³ Clover, C. 2016, *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*, Yale University Press, New Haven and London, σελ. 10

⁷⁴ Shlapentokh, D. 1997, "Eurasianism: Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.30, No.2, σελ. 130-131

⁷⁵ Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ. 2-3

⁷⁶ Tsygankov, A. 2017, "In the Shadow of Nikolai Danilevskii: Universalism, Particularism and Russian Geopolitical Theory", *Europe Asia Studies*, Vol.69, No.2, σελ. 571-593

από τους εκφραστές του είχαν ταχθεί κατά των μπολσεβίκων.⁷⁷ Ως γνωστόν το σοβιετικό καθεστώς χρησιμοποίησε την κομμουνιστική ιδεολογία ως μέσο ελέγχου και συσπείρωσης των πολιτών της ΕΣΣΔ και των δορυφόρων της και δεν έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στη θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα, όπως έκανε ο Ευρασιατισμός.

Υπήρξε ωστόσο και η περίπτωση του Lev Gumilyon (1912-1992), ο οποίος θεωρείται ο κυριότερος εκφραστής του Ευρασιατισμού που έζησε και έδρασε εντός της ΕΣΣΔ.⁷⁸ Ο Gumilyon πρότεινε ενοποίηση της Ευρασίας υπό την ηγεσία των Ρώσων και των Τάταρο-Μογγόλων, δύο λαούς τους οποίους θεωρούσε συγγενείς.⁷⁹ Αν και είχε συλληφθεί πολλές φορές ως αντικαθεστωτικός από τις σοβιετικές αρχές, οι ιδέες του είχαν καταφέρει να έχουν αξιοσημείωτη απήχηση εντός της ΕΣΣΔ και τα βιβλία του να είναι δημοφιλή σε σοβιετικούς επιστημονικούς κύκλους.⁸⁰ Ο Gumilyon είχε συναντηθεί με τον Savitsky και θεωρείται ότι έχει επηρεαστεί σημαντικά από τις θεωρίες του, χωρίς ωστόσο να τις έχει υιοθετήσει αυτούσιες.⁸¹

Οι ιδέες του Ευρασιατισμού άρχισαν να αναθερμαίνονται στην ΕΣΣΔ τη δεκαετία του '80, όταν είχαν αρχίσει να εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια κατάρρευσης του κομμουνιστικού καθεστώτος.⁸² Την εποχή εκείνη ολοένα και περισσότεροι πολίτες ένιωθαν την ανάγκη για πολιτική αλλαγή και αυτό είχε προκαλέσει έξαρση συζητήσεων, για το ποιο δρόμο θα έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα στο μέλλον. Το νέο αυτό κύμα του Ευρασιατισμού έχει χαρακτηριστεί και ως Νεο-Ευρασιατισμός.⁸³

---

⁷⁷ Shlapentokh, D. 1997, "Eurasianism: Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.30, No.2, σελ. 129

⁷⁸ Laruelle, M. 2004, "The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism", *Nationalities Papers*, Vol.32, No.1, σελ.118

⁷⁹ Kopanski, A.B. 2013, "The Russian Neo-Eurasianism, the West and the Reconstruction of Islamic Civilization in Alexander Dugin's Geopolitical Doctrines", *World Journal of Islamic History and Civilization*, Vol. 3, No. 3, σελ.125-126

⁸⁰ Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ. 50-55

⁸¹ Shlapentokh, D. 1997, "Eurasianism: Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.30, No.2, σελ.148

⁸² Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.4-5

⁸³ Dugin, A. 2013, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, Έσσοπτρον, Αθήνα, σελ.116-117

2.2 Ο Ευρασιατισμός σήμερα

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991, το νέο κύμα του Ευρασιατισμού άρχισε να κερδίζει έδαφος και να αποκτά όλο και περισσότερους υποστηρικτές στη Ρωσική Ομοσπονδία και στις άλλες πρώην σοσιαλιστικές χώρες με έντονο το ρωσόφωνο στοιχείο. Κομβικό ρόλο σε αυτό έπαιξε ο πολιτικός επιστήμονας και κοινωνιολόγος Aleksandr Dugin⁸⁴ ο οποίος θεωρείται ότι έχει σημαντική επιρροή στο επιτελείο του προέδρου Putin και σε ευρύτερους πολιτικούς, θρησκευτικούς και οικονομικούς κύκλους στη Ρωσία.⁸⁵

Ο Νεο-Ευρασιατισμός του Dugin, όπως και ο κλασικός Ευρασιατισμός, θεωρεί τη Ρωσία έθνος με μοναδικό πολιτισμό που δεν ανήκει ούτε στη Δύση ούτε στην Ανατολή, απορρίπτει τη φιλελεύθερη δημοκρατία δυτικού τύπου και δίνει έμφαση στο ρόλο της Ορθοδοξίας.⁸⁶

Μια από τις κύριες διαφορές του Νεο-Ευρασιατισμού από τον κλασικό Ευρασιατισμό αφορά την οικουμενικότητα του κινήματος. Ενώ οι κλασικοί Ευρασιατιστές επικεντρώνονταν στην ισχυροποίηση των ευρασιατικών εθνών μέσω της ενοποίησης τους αλλά δεν εξέταζαν το ενδεχόμενο επέκτασης τους εκτός των γεωγραφικών ορίων της Ευρασίας, ο Dugin θεωρεί ότι μια τέτοια ενοποίηση θα επέτρεπε στη Ρωσία και τα λοιπά ευρασιατικά έθνη να αναδειχτούν σε παγκόσμια δύναμη. Ο σύγχρονος Ευρασιατισμός, δηλαδή, υπερβαίνει τα όρια της Ευρασίας.⁸⁷ Αυτός είναι και ο λόγος που θεωρείται ότι ο Dugin ανήκει στην «επεκτατική» σχολή σκέψης γεωπολιτικής της μετασοβιετικής Ρωσίας.⁸⁸

Άλλες σημαντικές διαφορές μεταξύ του κλασικού και του σύγχρονου Ευρασιατισμού είναι οι παρακάτω:⁸⁹ Ενώ ο κλασικός Ευρασιατισμός κινείτο κυρίως σε φιλοσοφικό επίπεδο, αφού δεν είχε απήχηση στους φορείς της σοβιετικής εξουσίας, ο

---

⁸⁴ Stafford, A.T. 2015, "Eurasianism: A Historical and Contemporary Context", Naval Postgraduate School of Monterey (California), σελ.21-22

⁸⁵ Hoffmann, E. 2010. "Eurasia between cultural studies and marketing", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.1, No.2, σελ.121-122

⁸⁶ Pryce, P. 2013, "Putin's Third Term: The Triumph of Eurasianism?", *Romanian Journal of European Affairs*, Vol.13, No.1, σελ.30

⁸⁷ Morozova, N. 2009, "Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy Under Putin", *Geopolitics*, Vol.14, No.4, σελ.667-686.

⁸⁸ Morozova, N. 2011, "The politics of Russian post-Soviet Identity: Geopolitics, Eurasianism and Beyond", *Central European University Thesis, Department of International Relations and European Studies*, σελ.5-7

⁸⁹ Stafford, A.T. 2015, "Eurasianism: A Historical and Contemporary Context", Naval Postgraduate School of Monterey (California), σελ.22-25

σύγχρονος Ευρασιατισμός έχει έντονη πολιτική χροιά, αφού θεωρεί το ρωσικό κράτος σημαντικό φορέα επίτευξης των σκοπών του και αλληλοεπηρεάζεται από αυτό. Επίσης, ενώ ο κλασικός Ευρασιατισμός θεωρείται ένα αμάλγαμα της σκέψης πολλών διανοητών, ο σύγχρονος Ευρασιατισμός είναι προσωποκεντρικός, αφού αντιπροσωπεύεται σε μεγάλο βαθμό από τον Dugin.

Ο Νεο-Ευρασιατισμός του Dugin θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα προϊόν μίξης των «σκληρά» ρεαλιστικών γεωπολιτικών θεωριών των Haushofer, Mackinder και Spykman με τις ιδεαλιστικές θεωρίες του Savitsky και των άλλων πρώιμων Ρώσων Ευρασιατιστών.⁹⁰ Επίσης υπάρχει η πεποίθηση ότι ο Dugin έχει επηρεαστεί καθοριστικά από τον Lev Gumilyov,⁹¹ ο οποίος έχει χαρακτηριστεί και ως «συνδυετικός κρίκος» μεταξύ των κλασικών Ευρασιατιστών και των Νεο-Ευρασιατιστών.⁹²

Ο ίδιος ο Dugin υποστηρίζει ότι δεν υπήρξε αξιοσημείωτη σχολή γεωπολιτικής σκέψης στη Ρωσία κατά τη σοβιετική περίοδο ή πριν από αυτή και ότι υπάρχει μόνο η σύγχρονη σχολή, η οποία μετέτρεψε τη θεωρία του Ευρασιατισμού από ιστορικο-πολιτισμική σε γεωπολιτική θεωρία και διαμορφώθηκε τα τέλη της δεκαετίας του '80, με τα δικά του έργα να παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό.⁹³

Ο Dugin μπορεί να θεωρηθεί αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, αφού πολλοί στη Δύση τον κατηγορούν ως ακροδεξιό με αντισημιτικές τάσεις⁹⁴ ή ακόμα και ως νεοφασίστα.⁹⁵ Ο ίδιος ο Dugin, στο βιβλίο του «Η τέταρτη πολιτική θεωρία» χαρακτηρίζει τον κομμουνισμό και το φασισμό «αποτυχημένα συστήματα», ενώ υποστηρίζει ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία, η οποία κυριαρχεί σήμερα, θα οδηγηθεί σύντομα σε αδιέξοδο.⁹⁶ Όπως υποδηλώνεται και από τον τίτλο του βιβλίου, ο Dugin προτείνει την υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής ιδεολογίας, η οποία θα εισάγει νέα ήθη και

---

⁹⁰ Fellows, G.S. 2018, "The Foundations of Aleksandr Dugin's Geopolitics: Montage Fascism and Eurasianism as Blowback", Electronic Theses and Dissertations, University of Denver, σελ.38-55

⁹¹ Kopanski, A.B. 2013, "The Russian Neo-Eurasianism, the West and the Reconstruction of Islamic Civilization in Alexander Dugin's Geopolitical Doctrines", World Journal of Islamic History and Civilization, Vol. 3, No. 3, σελ.125

⁹² Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.50

⁹³ Millerman, M. 2014, "Theory Talk #66: Alexander Dugin on Eurasianism, the Geopolitics of Land and Sea, and a Russian Theory of Multipolarity", Theory Talks, σελ.5

⁹⁴ Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.107-144

⁹⁵ Ingram, A. 2001, "Alexander Dugin: Geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia", Political Geography, Vol.20, No.8, σελ.1029-1051

⁹⁶ Dugin, A. 2013, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, Έσσοπτρον, Αθήνα, σελ.39-64

θα συνδυάζει τα όποια θετικά στοιχεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας, του φασισμού και του κομμουνισμού ενώ συγχρόνως θα απορρίπτει τα αρνητικά τους.⁹⁷

Όπως προαναφέρθηκε, ο Dugin θεωρείται ότι έχει στενές σχέσεις με το ρωσικό κράτος και σημαντική επιρροή ακόμα και στις αποφάσεις του προέδρου Putin. Η σχέση του Putin με τον Dugin έχει συγκριθεί από κάποια ΜΜΕ με τη σχέση του Τσάρου Νικολάου με τον Ρασπούτιν, ενώ ο Dugin έχει χαρακτηριστεί ως «το μυαλό του Putin».⁹⁸ Στην πραγματικότητα ωστόσο, οι σχέσεις τους δε φαίνεται να είναι τόσο στενές. Από το 2005 και μετά ο Dugin έχει ασκήσει σκληρή κριτική στον Putin, κατηγορώντας τον για επιείκεια προς τη Δύση και μερική υιοθέτηση του φιλελευθερισμού της.⁹⁹ Επίσης, το γεγονός ότι το 2014 το Κρατικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας αφαίρεσε από τον Dugin την έδρα κοινωνιολογίας που κατείχε εκεί, αποδεικνύει ότι παρότι απολαμβάνει της ανοχής του Κρεμλίνου όταν ασκεί κριτική, δε βρίσκεται στο στενότερο κύκλο του Putin για να απολαμβάνει και της ισχυρής προστασίας που θα συνεπάγετο κάτι τέτοιο.¹⁰⁰ Επιπροσθέτως, ο Andrey Illarionov, ο οποίος στο παρελθόν υπήρξε στενός σύμβουλος του Putin είχε χαρακτηρίσει πολλές από τις απόψεις του Dugin «χονδροειδείς» και ασύμβατες με τις ιδέες του Ρώσου προέδρου.¹⁰¹

Άλλοι θεωρητικοί της σύγχρονης Ρωσίας που έχουν γράψει αξιοσημείωτα βιβλία με θέμα τη γεωπολιτική και τον Ευρασιατισμό είναι οι Aleksandr Panarin,¹⁰² Nikolai Ashenkampf, Svetlana Pogorelskaya, Kamaludin Gadzhiev, Nikolai Nartov, Vladimir Nartov και Irina Vasilenko.¹⁰³ Ο Dugin ωστόσο παραμένει ο θεωρητικός με τη μεγαλύτερη επιρροή σε ό,τι αφορά τη σύγχρονη ρωσική γεωπολιτική σκέψη και θεωρείται ότι πολλά από τα έργα των προαναφερθέντων έχουν δανειστεί στοιχεία από

---

⁹⁷ Dugin, A. 2013, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, σελ.235-240

⁹⁸ Bendle, M. 2014, "Putin's Rasputin: Alexander Dugin and Neo-Eurasianism", *Quadrant*, Vol.58, No.9, σελ.14-20

⁹⁹ Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.114

¹⁰⁰ Stafford, A.T. 2015, "Eurasianism: A Historical and Contemporary Context", *Naval Postgraduate School of Monterrey (California)*, σελ. 51-54

¹⁰¹ Eltchaninoff, M. 2016, *Στο μυαλό του Vladimir Putin*, Διάμετρος, Αθήνα, σελ.109

¹⁰² Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.86-89

¹⁰³ Makinen, S. 2014, "Geopolitics Teaching and Worldviews: Making the Future Generation in Russia", *Geopolitics*, Vol.19, No.1, σελ. 91

το έργο του Dugin.¹⁰⁴ Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο Panarin, του οποίου οι βασικές αρχές προσεγγίζουν περισσότερο αυτές των οραματιστών του κλασικού Ευρασιατισμού.¹⁰⁵

Στο βιβλίο του «Βασικές αρχές της γεωπολιτικής» ο Dugin διατυπώνει την άποψη ότι η εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Ρωσίας πρέπει να έχει ως βάση τον Ευρασιατισμό και προτείνει τρόπους με τους οποίους η Ρωσία θα καταφέρει να εκτοπίσει τις ΗΠΑ από τη θέση του παγκόσμιου ηγεμόνα. Το δόγμα του Dugin όπως περιγράφεται στο συγκεκριμένο βιβλίο, μπορεί να συνοψιστεί σε τέσσερις κύριους πυλώνες, οι οποίοι είναι οι παρακάτω:¹⁰⁶

1) Ο άξονας Μόσχας-Βερολίνου (σελ.125-130)

Ο Dugin υποστηρίζει ότι η Ρωσία πρέπει να επιδιώξει την απομάκρυνση της Ευρώπης από την αμερικανική σφαίρα επιρροής και ότι αυτό θα το πετύχει αναπτύσσοντας στενές σχέσεις με τη Γερμανία, η οποία αποτελεί το ισχυρότερο κράτος και τον *de facto* ηγεμόνα της ηπειρωτικής Ευρώπης. Προτείνει ακόμα και την επιστροφή της περιοχής του Καλίνινγκραντ στη Γερμανία, ως κίνηση καλής θέλησης. Επίσης, θεωρεί τη Μεγάλη Βρετανία αναπόσπαστο δορυφόρο των ΗΠΑ και υποστηρίζει ότι τα κράτη της ηπειρωτικής Ευρώπης πρέπει να την απομονώσουν γεωπολιτικά.

2) Ο άξονας Μόσχας-Τόκιο (σελ. 130-135)

Σε ό,τι αφορά την Άπω Ανατολή, ο Dugin υποστηρίζει ότι η Ρωσία πρέπει να προσεγγίσει την Ιαπωνία και να βρει τρόπους να την απομακρύνει από τη σφαίρα επιρροής της Δύσης, εκμεταλλευόμενη τον αντιαμερικανισμό που ήδη υπάρχει στην ιαπωνική κοινωνία. Θεωρεί την Κίνα μέγιστη γεωπολιτική απειλή για τη Ρωσία σε βάθος χρόνου και πιστεύει ότι πρέπει να υπονομευθεί με διάφορους τρόπους, έτσι ώστε να ανακοπεί η οικονομική της ανάπτυξη και να εγκαταλείψει κάθε προσπάθεια επιβολής της ηγεμονίας της στην Άπω Ανατολή. Σε αυτό προτείνει την κοινή δράση Ρώσων, Ιαπώνων και Κορεατών, έτσι ώστε να ανακοπεί η Κίνα και να εδραιωθεί ρωσο-ιαπωνική ηγεμονία στην Άπω Ανατολή.

---

¹⁰⁴ Eronen, J., Laulajainen, R. 2009, "Three textbooks in geopolitics", *Political Geography*, Vol.28, No.2, σελ.142-143

¹⁰⁵ Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC, σελ.88

¹⁰⁶ Dugin, A. 2000, *Osnovy Geopolitiki*, Arktogaia, Moskva, σελ.125-141

3) Ο άξονας Μόσχας-Τεχεράνης (σελ. 135-140)

Ο Dugin υποστηρίζει ότι η Ρωσία πρέπει να ελέγξει το μουσουλμανικό κόσμο προσδένοντας τις χώρες της Μέσης Ανατολής στη δική της σφαίρα επιρροής και αυτό θα το επιτύχει αναπτύσσοντας στενές σχέσεις με το Ιράν, το οποίο προβλέπει ότι θα εξελιχθεί σε περιφερειακό ηγεμόνα. Υποστηρίζει ακόμα ότι η Ρωσία πρέπει να εμποδίσει την Τουρκία από το να αμφισβητήσει την περιφερειακή ηγεμονία του Ιράν και αυτό θα το επιτύχει υπονομεύοντας την εσωτερικά. Σε γενικές γραμμές, προτείνει τη χρήση του Ισλάμ και του μουσουλμανικού αντιαμερικανισμού ως μέσο ελέγχου των μουσουλμανικών εθνών που κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας, συμπεριλαμβανομένων και κρατών της πρώην ΕΣΣΔ όπως το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν.

4) Η υπονόμευση των ΗΠΑ (σελ.140-141)

Εκτός από τον περιορισμό της επιρροής των ΗΠΑ εκτός της αμερικανικής ηπείρου, ο Dugin θεωρεί ότι σημαντική είναι και η εκ των έσω υπονόμευση των ΗΠΑ, έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθεί η ισχύς τους σε όσο μεγαλύτερο βαθμό γίνεται. Προτείνει τη χρήση των ρωσικών υπηρεσιών πληροφοριών με στόχο την όξυνση των εντάσεων εντός των ΗΠΑ, είτε είναι εθνοφυλετικού, είτε πολιτικού χαρακτήρα. Θεωρεί ότι κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μέσω της υποστήριξης ακραίων ομάδων, όπως αποσχιστικά κινήματα και ρατσιστικές οργανώσεις κάθε είδους. Προτείνει ακόμα την υποστήριξη Αμερικάνων πολιτικών που υποστηρίζουν τον απομονωτισμό. Με τους παραπάνω τρόπους, ο Dugin πιστεύει ότι θα διευκολυνθεί η διείδυση της «Ευρασιατικής Αυτοκρατορίας» που οραματίζεται, ακόμα και σε περιοχές που βρίσκονται στην περιφέρεια των ΗΠΑ, όπως τα κράτη της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί η άποψη του Dugin για την Ελλάδα. Στις σελίδες 197 και 198, ο συγγραφέας αναφέρει χαρακτηριστικά πώς τα Ορθόδοξα έθνη των Βαλκανίων πρέπει να προσεταιριστούν από τη Ρωσία, με κύριους πυλώνες την Ελλάδα, τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Ο Dugin φαίνεται να συμμερίζεται την άποψη του Huntington, ο οποίος δε θεωρούσε την Ελλάδα μέρος της Δύσης, αλλά μέλος του Ανατολικού Ορθόδοξου πολιτισμού λόγω της πολιτισμικής και θρησκευτικής της

ταυτότητας, αν και γεωπολιτικά εδώ και δεκαετίες έχει παγιωθεί ως μέλος των ευρωατλαντικών θεσμών.¹⁰⁷

Όπως είναι φυσικό, οι απόψεις του Dugin με τον τρόπο που διατυπώθηκαν στο παραπάνω βιβλίο, προκάλεσαν πολλές αντιδράσεις εκτός Ρωσίας και συνέβαλαν στον χαρακτηρισμό του Dugin ως «φασίστα» και «επικίνδυνο» από ακαδημαϊκούς της Δύσης.¹⁰⁸ Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις Putin και Dugin δε φαίνεται να είναι ιδιαίτερα στενές στην πραγματικότητα, υπάρχει και η άποψη ότι μια μορφή του δόγματος Dugin έχει ήδη τεθεί σε εφαρμογή από το Κρεμλίνο, υπό την ηγεσία του Putin.¹⁰⁹

Ο ίδιος ο Vladimir Putin, αν και δεν έχει αναφερθεί ποτέ στις θεωρίες του Dugin συγκεκριμένα, συνηθίζει να κάνει χαρακτηριστικές αναφορές στην ευρασιατική ταυτότητα της Ρωσίας. Από τα πρώτα χρόνια της εκλογής του είχε χαρακτηρίσει τη Ρωσία «ευρασιατική χώρα» που συνδυάζει ευρωπαϊκά και ασιατικά πολιτισμικά στοιχεία, ενώ στην ομιλία ανάληψης της 3^{ης} προεδρικής του θητείας το 2012 είχε δηλώσει ότι μακροπρόθεσμο στόχο της Ρωσίας αποτελεί η ανάδειξη της σε «ηγέτη και κέντρο βάρους ολόκληρης της Ευρασίας».¹¹⁰

Τόσο στο βιβλίο «Βασικές αρχές της γεωπολιτικής», όσο και στα υπόλοιπα έργα του Dugin, υπάρχουν εκτεταμένες αναφορές στις θεωρίες των Mackinder και Spykman και συχνή επανάληψη των όρων «Heartland» και «Rimland», κάτι που δείχνει τον καθοριστικό βαθμό στον οποίο ο Νεο-Ευρασιατισμός του Dugin έχει επηρεαστεί από την κλασική γεωπολιτική.¹¹¹

2.3 Ευρασιατισμός εναντίον Ευρωατλαντισμού

Ακόμα και διεθνολόγοι της Δύσης όπως ο Brzezinski, έχουν παραδεχτεί ότι το επίκεντρο της παγκόσμιας πολιτικής έχει μεταφερθεί πλέον από την Ευρώπη στην Ευρασία.¹¹²

---

¹⁰⁷ Huntington, S.P. 1998, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London, σελ.27, 162-164, 281, 283-284

¹⁰⁸ Dunlop, J.B. 2004, "Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics", *Demokratizatsiya*, Vol.12, No.1

¹⁰⁹ Clover, C. 2016, *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*, Yale University Press, New Haven and London, σελ. 12-13, 205-206, 298

¹¹⁰ Eltchaninoff, M. 2016, *Στο μυαλό του Vladimir Putin*, Διάμετρος, Αθήνα, σελ.104-105

¹¹¹ Bassin, M., Aksenov, K.E. 2006, "Mackinder and the Heartland Theory in Post-Soviet Geopolitical Discourse", *Geopolitics*, Vol.11, No.1, σελ.99-118

¹¹² Brzezinski, Z. 2002, *Η Γεωστρατηγική Τριάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, σελ. 15

Η Ευρωατλαντική Συμμαχία έχει οριστεί ως ένας συνδυασμός ισχύος των «ναυτικών δυνάμεων» στο πλέγμα ισορροπιών ισχύος και συμφερόντων του ευρασιατικού χώρου.¹¹³ Με βάση αυτό και δεδομένου του ότι η Ευρώπη αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της Ευρασίας, ο Ευρασιατισμός έρχεται σε σύγκρουση με τον Ευρωατλαντισμό, πάνω στον οποίο στηρίχτηκε και η ηγεμονία των ΗΠΑ μεταπολεμικά. Ο Νεο-Ευρασιατισμός φιλοδοξεί να αποτελέσει αντίπαλο δέος και εναλλακτική του Ευρωατλαντισμού, κάτι το οποίο ο παραδοσιακός Ευρασιατισμός δεν είχε καταφέρει.¹¹⁴ Η αμφισβήτηση του Ευρωατλαντισμού έχει ιδιαίτερη σημασία για τη ρωσική εξωτερική πολιτική, δεδομένου ότι αμφισβήτηση του Ευρωατλαντισμού σημαίνει αμφισβήτηση της αμερικανικής ηγεμονίας.¹¹⁵

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο όρος «Ευρασιατισμός» στη διεθνή βιβλιογραφία, δεν αναφέρεται μόνο στο ρωσικής εμπνεύσεως ιδεολογικό ρεύμα που εξετάζουμε, αλλά και στην προσπάθεια της Κίνας να ενοποιήσει τον Ευρασιατικό χώρο υπό τη μορφή συμμαχίας ή διεθνούς οργανισμού, στον οποίο η ίδια θα αποτελέσει ηγετική δύναμη.¹¹⁶ Παρατηρούμε δηλαδή ότι υπάρχει μια γενικότερη σύγκρουση μεταξύ του Ευρωατλαντισμού και του Ευρασιατισμού, είτε ο δεύτερος αφορά τη Ρωσία σε πρώτο ρόλο, είτε κάποια άλλη δύναμη.

Ο Dugin στο βιβλίο του «Ο τελευταίος πόλεμος της παγκόσμιας νήσου» θεωρεί ότι η Ρωσία, ως χερσαία δύναμη, επιβάλλεται να προσανατολιστεί προς τον Ευρασιατισμό και να δημιουργήσει ένα αντίβαρο στην επεκτατική πολιτική των ΗΠΑ διεθνώς, η οποία εκφράζεται μέσω του Ευρωατλαντισμού.¹¹⁷ Στο ίδιο βιβλίο ασκεί έντονη κριτική προς Ρώσους ηγέτες που προσπάθησαν να προσεγγίσουν τη Δύση, όπως ο Gorbachev και ο Medvedev, θεωρώντας τη Ρωσία ασύμβατη με τον Ευρωατλαντισμό, ο οποίος καθιερώθηκε με βάση τις επιδιώξεις θαλάσσιων δυνάμεων, όπως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία.¹¹⁸

---

¹¹³ Αρβανιτόπουλος, Κ., Ήφαιστος, Π. 2000, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 5

¹¹⁴ Yilmaz, S., Changming, L. 2016, "The Rise of New Eurasianism: China's 'Belt and Road' Initiative and its Implications for Euro-Atlanticism", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol.2, No.3, pp. 409

¹¹⁵ Klinke, I. 2018, "Geopolitics and the political right: Lessons from Germany", *International Affairs*, Vol.94, No.3, σελ.502-508

¹¹⁶ Yilmaz, S., Changming, L. 2018, "China's 'Belt Road' Strategy in Eurasia and Euro-Atlanticism", *Europe-Asia Studies*, Vol.70, No.2, σελ.252-276

¹¹⁷ Dugin, A. 2015, *Last War of the World Island: The Geopolitics of Contemporary Russia*, Arktos, London, σελ. 79, 120-121, 142-143

¹¹⁸ *Last War of the World Island: The Geopolitics of Contemporary Russia*, σελ.6, 56, 131

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΥΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

3.1 Εισαγωγικά

Σημαντικότερο εγχείρημα εφαρμογής των αρχών της θεωρίας του Ευρασιατισμού σε πρακτικό επίπεδο, αποτελεί η Ευρασιατική Ένωση. Η Ευρασιατική Ένωση είναι μια οικονομική ένωση πέντε κρατών και ιδρύθηκε επίσημα την 1η Ιανουαρίου 2015.¹¹⁹ Τα κράτη-μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης είναι η Ρωσία, η Λευκορωσία, το Καζακστάν, η Αρμενία και το Κιργιστάν.¹²⁰

Παραδόξως, ο πρώτος που μίλησε δημόσια για την ανάγκη δημιουργίας μιας Ευρασιατικής Ένωσης δεν ήταν κάποιος Ρώσος αξιωματούχος ή ακαδημαϊκός, αλλά ο πρόεδρος του Καζακστάν Nursultan Nazarbayev, σε ομιλία του στο Κρατικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας στις 29 Μαρτίου 1994. Ο Nazarbayev υποστήριξε ότι η ένωση αυτή έπρεπε να στηριχθεί σε δύο κύριους πυλώνες: την ευρεία οικονομική ενοποίηση και τη στενή αμυντική συνεργασία.¹²¹ Το εγχείρημα της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, το οποίο ήταν η πρώτη προσπάθεια ανασύνταξης της ΕΣΣΔ υπό τη μορφή μιας διακρατικής ένωσης απαλλαγμένης από την κομμουνιστική ιδεολογία, είχε προηγουμένως αποτύχει.¹²²

Οι πρώτες καίριες βάσεις για τη δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης τέθηκαν το 1995, όταν Ρωσία, Λευκορωσία και Καζακστάν, χώρες οι οποίες αποτελούν και σήμερα τον πυρήνα της ευρασιατικής ενοποίησης, υπέγραψαν τη Συνθήκη Τελωνειακής Ένωσης, η οποία στόχευε στην εδραίωση του ελεύθερου εμπορίου μεταξύ των τριών κρατών. Η συμφωνία αυτή ωστόσο δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα και αυτό χρεώνεται κυρίως στο γεγονός ότι η διάλυση της ΕΣΣΔ ήταν ακόμα πρόσφατη και υπήρχε μια έντονη τάση αποκέντρωσης σε όλα τα πρώην μέλη της. Το πρώτο ουσιαστικό βήμα έγινε το Φεβρουάριο του 1999, όταν οι πρόεδροι της Ρωσίας, της Λευκορωσίας, του Καζακστάν, του Κιργιστάν και του Τατζικιστάν υπέγραψαν τη Συνθήκη Τελωνειακής Ένωσης και Ενιαίου Οικονομικού Χώρου. Το Μάιο του 2000, εκπρόσωποι των παραπάνω χωρών υπέγραψαν στην Αστάνα την

---

¹¹⁹ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ. xvii-xvix

¹²⁰ <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-countries>

¹²¹ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ. 2

¹²² Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 15

ίδρυση της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας. Ακολούθησε μια περίοδος στασιμότητας, αφού μεσολάβησε και η «πορτοκαλί επανάσταση» το 2004, η οποία έβαλε τέλος στις προσπάθειες προσεταιρισμού της Ουκρανίας εκ μέρους της Κοινότητας.¹²³ Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα, συν τοις άλλοις, αποτέλεσε για τη Ρωσία ένα μέσο διάκρισης για το ποιες χώρες της πρώην ΕΣΣΔ μπορούν να αποτελέσουν «πιστούς» συμμάχους και ποιες έχουν απομακρυνθεί οριστικά από αυτή.¹²⁴

Το Δεκέμβριο του 2009 στο Αλμάτι, οι πρόεδροι της Ρωσίας, της Λευκορωσίας και του Καζακστάν υπέγραψαν κοινό ανακοινωθέν ίδρυσης τελωνειακής ένωσης, η οποία θα ετίθετο επισήμως σε ισχύ από το 2010, εφαρμόζοντας ουσιαστικά αυτά που είχαν συμφωνηθεί περίπου δέκα χρόνια πριν. Τελικά η τελωνειακή ένωση τέθηκε σε πλήρη ισχύ το 2011.¹²⁵

Την ίδια χρονιά, ο πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας Vladimir Putin, εξέφρασε για πρώτη φορά δημόσια την ανάγκη εδραίωσης μιας ισχυρής διακρατικής ένωσης μεταξύ των κρατών της πρώην ΕΣΣΔ η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει ισχυρό πόλο ισχύος στο διεθνές σύστημα, αντάξιο της ΕΣΣΔ, την κατάρρευση της οποίας είχε στο παρελθόν χαρακτηρίσει ως «τη μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή του αιώνα».¹²⁶

Τελικά η επίσημη συνθήκη ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης υπεγράφη την 1^η Ιανουαρίου του 2015 από τη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν. Η Αρμενία προσχώρησε στις 2 Ιανουαρίου 2015 και το Κιργιστάν στις 8 Μαΐου 2015.¹²⁷

Το έμβλημα της Ευρασιατικής Ένωσης,¹²⁸ προοριζόμενο να χρησιμοποιηθεί και ως σημαία της Ευρασιατικής Ένωσης, αποτελείται από δύο δυναμικά καμπυλοειδή σχήματα, το ένα μπλε χρώματος και το άλλο χρυσαφί χρώματος, τα οποία βρίσκονται σε αντίθετη φορά αλλά σε συμμετρία και περιτριγυρίζονται από λευκό φόντο. Τα

---

¹²³ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.3

¹²⁴ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ.18

¹²⁵ Vinokurov, E. 2017, "Eurasian Economic Union: current state and preliminary results", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.1, σελ.56

¹²⁶ Mostafa, G., Mahmood, M. 2018, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and possible future directions", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, σελ.163-172

¹²⁷ Vinokurov, E. 2017, "Eurasian Economic Union: current state and preliminary results", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.1, σελ.57

¹²⁸ upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Flag_of_the_Eurasian_Economic_Union.svg

σχήματα αυτά περικλείουν έναν κύκλο, μέσα στον οποίο βρίσκεται ο χάρτης της Ευρασίας με λευκό χρώμα, ενώ στο φόντο του κύκλου υπάρχει τόσο το μπλε, όσο και το χρυσαφί χρώμα. Το μπλε χρώμα συμβολίζει την Ευρώπη, ενώ το χρυσαφί χρώμα την Ασία. Η αλληλεπίδραση των χρωμάτων που χαρακτηρίζουν το έμβλημα, συμβολίζει τις προοπτικές συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών και των ασιατικών κρατών.¹²⁹

Η σημαία της Ευρασιατικής Ένωσης

Πηγή: www.eaeunion.org

Από το Μάιο του 2015 έως σήμερα (2020) δεν έχει ενταχθεί κάποιο νέο κράτος στην Ευρασιατική Ένωση, ωστόσο έχουν υπογραφεί σημαντικές εμπορικές συμφωνίες με αρκετές χώρες στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας (βλ. χάρτη 1 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες), κάτι που αναδύει σημαντικές προοπτικές για τη διεθνή επιρροή της Ένωσης αλλά και ανοίγει το δρόμο για την ένταξη νέων μελών στο άμεσο μέλλον.

3.2 Αριθμοί – Στατιστικά στοιχεία

Η Ευρασιατική Ένωση μπορεί να περιγραφεί με τα παρακάτω στοιχεία, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της:¹³⁰

---

¹²⁹ Απόφαση υπ' αριθμόν 76 (10 Οκτωβρίου 2014) του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου της Ευρασιατικής Ένωσης. Ανακτήθηκε από: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=70784

¹³⁰ <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>

Πληθυσμιακά στοιχεία

Συνολικός πληθυσμός: 183,8 εκατομμύρια (2,4% του παγκόσμιου πληθυσμού)

Οικονομικά ενεργός πληθυσμός: 94,3 εκατομμύρια (2,8% του παγκόσμιου οικονομικά ενεργού πληθυσμού)

Ποσοστό ανεργίας: 5,4% (2,2% χαμηλότερο από το ποσοστό ανεργίας της ΕΕ – 0,1% υψηλότερο από το παγκόσμιο ποσοστό ανεργίας)

Στοιχεία ενεργειακής παραγωγής

Παραγωγή πετρελαίου: 634,2 εκατομμύρια τόνοι (14,5% της παγκόσμιας παραγωγής)

Παραγωγή φυσικού αερίου: 744,7 εκατομμύρια κυβικά μέτρα (20,2% της παγκόσμιας παραγωγής)

Παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος: 1.255 εκατομμύρια κιλοβατώρες 4,9% της παγκόσμιας παραγωγής

Στοιχεία βιομηχανικής παραγωγής

Παραγωγή χάλυβα: 83,1 εκατομμύρια τόνοι (5% της παγκόσμιας παραγωγής)

Παραγωγή ανόργανων λιπασμάτων: 31,1 εκατομμύρια τόνοι (16,6% της παγκόσμιας παραγωγής)

Παραγωγή χυτοσιδήρου: 55,9 εκατομμύρια τόνοι (4,7% της παγκόσμιας παραγωγής)

Υποδομές

Μήκος σιδηροδρομικών γραμμών: 109,7 χιλιάδες χιλιόμετρα (8% του παγκόσμιου συνόλου)

Μήκος οδικών αρτηριών: 1712,7 χιλιάδες χιλιόμετρα (4,7% του παγκόσμιου συνόλου)

Ποσοστό του πληθυσμού με πρόσβαση στο διαδίκτυο: 86% (3,9% των χρηστών παγκοσμίως)

Πρωτογενής τομέας

Αγροτική παραγωγή: 123,9 εκατομμύρια δολάρια (5,5% της παγκόσμιας παραγωγής)

Ακαθάριστη παραγωγή σιτηρών και οσπριοειδών: 166,1 εκατομμύρια τόνοι (5,3% της παγκόσμιας παραγωγής)

Παραγωγή γάλακτος: 46,3 εκατομμύρια τόνοι (6,9% της παγκόσμιας παραγωγής)

Γενικοί οικονομικοί δείκτες*

ΑΕΠ (ονομαστικό): 1,9 τρις δολάρια (3,2 % του παγκόσμιου ονομαστικού ΑΕΠ)

Ρυθμός ανάπτυξης βιομηχανικής παραγωγής (2017 σε σχέση με 2016): 1,8% (2,2% της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής)

Εξωτερικό εμπόριο με τρίτες χώρες: 877,6 δις δολάρια (2,8% των παγκόσμιων εξαγωγών – 1,9% των παγκόσμιων εισαγωγών)

Πιο πρόσφατα στοιχεία δεν έχουν δημοσιοποιηθεί επίσημα από κάποιο όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης, ωστόσο, σύμφωνα με την έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για τις Παγκόσμιες Οικονομικές Προοπτικές που δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 2019, το συνολικό ονομαστικό ΑΕΠ της Ευρασιατικής Ένωσης το 2019 ανήρθε σε 1,89 τρις δολάρια¹³¹ ενώ το 2020 αναμένεται να αγγίξει τα 1,93 τρις δολάρια, καταλαμβάνοντας το 2,13% του παγκόσμιου ΑΕΠ, το οποίο αναμένεται να είναι της τάξης των 90,52 τρις δολαρίων.¹³²

Παρατηρούμε ότι το 2019 υπήρξε μια πτώση στο συγκεντρωτικό ΑΕΠ των κρατών της Ευρασιατικής Ένωσης, ωστόσο με την ολοκλήρωση του 2020 αναμένεται

---

¹³¹ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=58&pr.y=15&sy=2018&ey=2023&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=911%2C913%2C922%2C916%2C917&s=NGDPD&grp=0&a=>

¹³² https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=31&pr.y=9&sy=2016&ey=2024&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001&s=NGDP_RPCH%2CNGDP_RPCHMK%2CNGDPD%2CPPP&grp=1&a=1

να αυξηθεί ξανά και να κυμανθεί σε επίπεδα ελαφρώς μεγαλύτερα από αυτά που βρισκόταν το 2018. Παρ' όλα αυτά, το ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ το οποίο καταλαμβάνουν τα κράτη της Ευρασιατικής Ένωσης θα είναι εμφανώς μειωμένο και αυτό οφείλεται στους ρυθμούς ανάπτυξης πολλών χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι οποίοι είναι σαφώς υψηλότεροι από αυτούς που απολαμβάνουν τόσο οι χώρες του δυτικού κόσμου, όσο και αυτές της Ευρασιατικής Ένωσης.

*Βλ. Διάγραμμα 1, 2 και 3 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες για αναλυτικότερα στοιχεία σχετικά με το ονομαστικό ΑΕΠ της Ευρασιατικής Ένωσης και διάγραμμα 4 για σύγκριση του ρυθμού ανάπτυξης της Ευρασιατικής Ένωσης με αυτόν άλλων περιφερειακών διεθνών οργανισμών.

Σε ό,τι αφορά τις εκτιμήσεις για το μέλλον, σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, έως το 2024 το ονομαστικό ΑΕΠ της Ευρασιατικής Ένωσης αναμένεται να φτάσει τα 1,93 τρις δολάρια (2,13 % του παγκόσμιου ΑΕΠ)¹³³ ενώ το αντίστοιχο ΑΕΠ ως ισοτιμία αγοραστικής δύναμης αναμένεται να φτάσει τα 5,35 τρις δολάρια (3,58 % του παγκόσμιου ΑΕΠ).¹³⁴ Ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της Ευρασιατικής Ένωσης από το 2020 έως το 2024 αναμένεται να είναι της τάξης του 2,14 % ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης του παγκόσμιου ΑΕΠ αναμένεται να είναι της τάξης του 3,51 %.¹³⁵ Μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης, ο μεγαλύτερος ρυθμός ανάπτυξης παρατηρείται στην Αρμενία (4,56 %) και ο μικρότερος στη Λευκορωσία (0,02 %), ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης της Ρωσίας βρίσκεται στο 1,92 %.¹³⁶

*Βλ. Πίνακα 1 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες για αναλυτικότερα σχετικά με το ρυθμό ανάπτυξης ΑΕΠ από το 2020 έως το 2024.

Σύμφωνα με στοιχεία που προέρχονται επίσης από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο συνολικός πληθυσμός της Ευρασιατικής Ένωσης το 2020 ανέρχεται σε 184,42 εκατομμύρια κατοίκους, ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι ο πληθυσμός της Ένωσης διατηρείται σε σταθερά επίπεδα, με μερικές αυξομειώσεις. Σταθερός

---

¹³³ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/WEOWORLD/ARM/BLR/KAZ/KGZ/RUS>

¹³⁴ <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPGBP@WEO/WEOWORLD/ARM/BLR/KAZ/KGZ/RUS>

¹³⁵ Kofner, J.C. 2020, *Economic outlook for the Eurasian Economic Union until 2024*, Analytical Media «Eurasian Studies», January 4.

¹³⁶ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/ARM/BLR/KAZ/KGZ/RUS/USA/EU

αναμένεται να παραμείνει και τα επόμενα χρόνια, αφού σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, μέχρι το 2024 αναμένεται να έχει αυξηθεί μόνο κατά 500.000 κατοίκους.¹³⁷

*Βλ. Διάγραμμα 5 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες για την πορεία του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρασιατικής Ένωσης.

3.3 Πρόδρομοι της Ευρασιατικής Ένωσης

Παρακάτω θα εξεταστούν αναλυτικότερα οι συμφωνίες που προηγήθηκαν και τελικά οδήγησαν στη δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

3.3.1 Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα

Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα αποτελεί ουσιαστικά το πρώιμο στάδιο της Ευρασιατικής Ένωσης. Όπως προαναφέρθηκε, η συνθήκη ίδρυσης της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας υπεγράφη το Μάιο του 2000, από εκπροσώπους της Ρωσίας, της Λευκορωσίας, του Καζακστάν, του Κιργιστάν και του Τατζικιστάν.

Η συνθήκη αυτή όριζε ως κύριους σκοπούς της κοινότητας, την οικονομική συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών, την ανάπτυξη της οικονομίας τους και την ενσωμάτωσή τους στις διαδικασίες της παγκόσμιας οικονομίας και του παγκόσμιου εμπορίου. Ως αρμοδιότητες της κοινότητας ορίστηκαν η υιοθέτηση κοινού δασμολογίου έναντι τρίτων κρατών, η διατήρηση ενός κοινού συστήματος συναλλαγματικών ελέγχων, ο σχεδιασμός κοινών κοινωνικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων, η κοινή πολιτική στους τομείς της ενέργειας και των μεταφορών, ο σχεδιασμός και η παροχή επενδυτικών κινήτρων και η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών με τις απαιτήσεις της κοινότητας, έτσι ώστε να καταστεί εφικτή η λειτουργία της τελωνειακής ένωσης και του κοινού οικονομικού χώρου.¹³⁸

---

¹³⁷ <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/ARM/BLR/KAZ/KGZ/RUS>

¹³⁸ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 47-48

Τα τέσσερα θεσμικά όργανα από τα οποία αποτελείτο η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα ήταν:¹³⁹

α) Το Διακρατικό Συμβούλιο, το κορυφαίο όργανο του οργανισμού στο οποίο συμμετείχαν οι αρχηγοί των κρατών-μελών.

β) Η Επιτροπή Ολοκλήρωσης, η οποία ήταν υπεύθυνη για την εναρμόνιση των πολιτικών μεταξύ των κρατών μελών και αποτελείτο από τους αναπληρωτές αρχηγούς ή τους υπουργούς των κρατών-μελών στον εκάστοτε τομέα.

γ) Η Διακοινοβουλευτική Αντιπροσωπεία, η οποία αποτελείτο από εκπροσώπους των κοινοβουλίων των κρατών μελών και είχε συμβουλευτικό ρόλο προς τα ανώτερα όργανα.

δ) Το Δικαστήριο, το οποίο ήταν υπεύθυνο για την εκδίκαση διαφορών μεταξύ των κρατών-μελών και μεταξύ των μελών και της κοινότητας. Αποτελεί το πρώιμο στάδιο του Δικαστηρίου της Ευρασιατικής Ένωσης, το οποίο υπάρχει και σήμερα.

Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα ανέστειλε τη λειτουργία της την 1^η Ιανουαρίου 2015, όταν όλες της οι αρμοδιότητες εκχωρήθηκαν επίσημα στην Ευρασιατική Ένωση.¹⁴⁰

3.3.2 Η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση

Όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα του κεφαλαίου, η Συνθήκη Τελωνειακής Ένωσης και Ενιαίου Οικονομικού Χώρου υπεγράφη το 1999 από Ρωσία, Λευκορωσία, Καζακστάν, Κιργιστάν και Τατζικιστάν. Η δημιουργία ωστόσο της Τελωνειακής Ένωσης επισημοποιήθηκε το 2007 με τη Συνθήκη Τελωνειακής Ενοποίησης και Ίδρυσης της Τελωνειακής Ένωσης, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή το 2010.¹⁴¹ Η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση κατέστη πλήρως λειτουργική τον Ιούλιο του 2011.¹⁴²

Κύριος σκοπός της Τελωνειακής Ένωσης είναι η καθιέρωση μιας κοινής εμποροοικονομικής πολιτικής που θα εξασφαλίζει τη διακίνηση αγαθών χωρίς δασμούς

---

¹³⁹ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, σελ. 48

¹⁴⁰ Vinokurov, E. 2017, "Eurasian Economic Union: current state and preliminary results", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.1, σελ. 56

¹⁴¹ Krotov, I. 2011, "Customs Union between the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation within the Framework of the Eurasian Economic Community", *World Customs Journal*, Vol.5, No.2, σελ. 129

¹⁴² Eurasian Economic Community Integration Committee Secretariat, 2013, *EurAsEC Today*, Moscow, σελ. 7

και άλλους περιορισμούς μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς και την υιοθέτηση κοινού δασμολογίου έναντι τρίτων χωρών.¹⁴³

Υπεύθυνα για τη χάραξη πολιτικής της Ευρασιατικής Τελωνειακής Ένωσης ήταν αρχικά τα όργανα της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας, με τη λήψη αποφάσεων να ανήκει στο Διακρατικό Συμβούλιο της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας.¹⁴⁴ Η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα, με τη χάραξη πολιτικής να αποτελεί αρμοδιότητα της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής.¹⁴⁵

Από το 2011 έχει απελευθερωθεί πλήρως η διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των κρατών που ανήκουν στην Τελωνειακή Ένωση, ενώ έχουν καταργηθεί πλήρως οι δασμοί σε οχήματα και μηχανολογικό εξοπλισμό που εισάγουν τα κράτη αυτά από τρίτες χώρες. Επίσης, έχει θεσπιστεί ένα νομικό πλαίσιο για την άρση των φορολογικών εμποδίων για τα προϊόντα που παράγονται εντός της Ευρασιατικής Τελωνειακής Ένωσης και ορίστηκε μια σειρά τεχνικών προδιαγραφών για προϊόντα που εισάγονται από τρίτες χώρες.¹⁴⁶

3.3.3 Ο Ευρασιατικός Οικονομικός Χώρος

Η Συνθήκη του 1999, εκτός της Τελωνειακής Ένωσης, αναφερόταν και στη δημιουργία ενιαίου οικονομικού χώρου για τα κράτη της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας. Η συνθήκη που θέσπισε τη δημιουργία του Ευρασιατικού Οικονομικού Χώρου υπεγράφη το 2012, δύο χρόνια αφότου η Τελωνειακή Ένωση τέθηκε σε εφαρμογή.¹⁴⁷ Ο ενιαίος οικονομικός χώρος δημιουργήθηκε με σκοπό την εξασφάλιση «τεσσάρων ελευθεριών», συγκεκριμένα της ελεύθερης διακίνησης αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού.¹⁴⁸

---

¹⁴³ Eurasian Economic Community Integration Committee Secretariat, 2013, *EurAsEC Today*, Moscow, σελ. 38

¹⁴⁴ Krotov, I. 2011, "Customs Union between the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation within the Framework of the Eurasian Economic Community", *World Customs Journal*, Vol.5, No.2, σελ. 129-130

¹⁴⁵ Eurasian Economic Commission, 2015, *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, σελ. 21-22

¹⁴⁶ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ.50

¹⁴⁷ Mostafa, G., Mahmood, M. 2018, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and possible future directions", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, σελ.164

¹⁴⁸ Tarr, D.G. 2016, "The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can it succeed where its predecessors failed?", *Eastern European Economics*, Vol.54 No.1, σελ.2

Στην ουσία ο Ευρασιατικός Οικονομικός Χώρος αποτέλεσε τη θεσμική και πρακτική εμπλαίσωση της Τελωνειακής Ένωσης και είχε ως βασικό σκοπό την προσαρμογή των κρατών-μελών και της αγοράς τους στην ελεύθερη οικονομία και την απελευθέρωση της κίνησης των παραγωγικών συντελεστών μεταξύ των κρατών-μελών.¹⁴⁹ Λειτουργήσε επίσης ως μέσο προσαρμογής των κρατών μελών της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας προς ένα πιο ολοκληρωμένο στάδιο ενοποίησης, το οποίο προοριζόταν να αποτελέσει η Ευρασιατική Ένωση, κάτι που τελικά ευοδώθηκε το 2015, όταν και ο Ενιαίος Οικονομικός Χώρος αντικαταστάθηκε θεσμικά από την Ευρασιατική Ένωση.¹⁵⁰

3.4 Όργανα της Ευρασιατικής Ένωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 8 της Συνθήκης Ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης, τα όργανα του οργανισμού είναι τα παρακάτω:¹⁵¹

- Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο
- Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο
- Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή
- Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης

Στις ενότητες που ακολουθούν, εξετάζονται αναλυτικότερα τα τέσσερα όργανα της Ευρασιατικής Ένωσης.

3.4.1 Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο

Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο αποτελεί το ανώτατο όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης και σε αυτό συμμετέχουν οι αρχηγοί των κρατών-μελών. Το Συμβούλιο συνεδριάζει τουλάχιστον μια φορά το χρόνο και είναι υπεύθυνο για τον ορισμό της στρατηγικής, των κατευθύνσεων και των στόχων της Ευρασιατικής

---

¹⁴⁹ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ.51

¹⁵⁰ Hansen, F.S. 2013. "Integration in the post-Soviet space", Vol.16, No.2, σελ.146

¹⁵¹ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.44

Ένωσης, ενώ λαμβάνει και τις αποφάσεις που απαιτούνται για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι.¹⁵²

Το εν λόγω όργανο αποτελεί μετεξέλιξη του Διακρατικού Συμβουλίου της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας και ουσιαστικά συστάθηκε στις 29 Μαΐου 2014, όταν συνεδρίασε και υπέγραψε τη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρασιατικής Ένωσης, η οποία θα αντικαθιστούσε την Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα, από την 1η Ιανουαρίου 2015.¹⁵³

Σύμφωνα με το άρθρο 6 του Β' μέρους της Συνθήκης Ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης, το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο έχει προτεραιότητα έναντι οποιουδήποτε άλλου οργάνου του οργανισμού, σε περίπτωση διαφωνίας.¹⁵⁴

3.4.2 Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο

Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο αποτελείται από τους αρχηγούς των κυβερνήσεων των κρατών-μελών (πρωθυπουργούς) και είναι το δεύτερο τη τάξει όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης.¹⁵⁵

Οι κύριες αρμοδιότητες του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είναι ο έλεγχος για τη σωστή εφαρμογή της Συνθήκης Ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης, η λήψη αποφάσεων για θέματα στα οποία δεν υπήρξε ομοφωνία στην Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή, η έγκριση του προτεινόμενου προϋπολογισμού της Ένωσης και η εξέταση προτάσεων που γίνονται από τα κράτη-μέλη για ακυρώσεις ή τροποποιήσεις αποφάσεων του οργανισμού. Το Διακυβερνητικό Συμβούλιο έχει επίσης τη δύναμη να ανακαλέσει αποφάσεις της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής. Το Διακυβερνητικό Συμβούλιο συνεδριάζει τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο και είναι το όργανο που μεταφέρει σε κοινοτικό επίπεδο τις προτάσεις που γίνονται από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών.¹⁵⁶

---

¹⁵² Eurasian Economic Commission, 2015, Eurasian Economic Integration: Facts and Figures, σελ.33

¹⁵³ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.8

¹⁵⁴ *Introduction to the Eurasian Economic Union*, σελ.52

¹⁵⁵ Mostafa, G., Mahmood, M. 2018, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and possible future directions", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, σελ.170

¹⁵⁶ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.50-51

Ο ρόλος του Ευρασιατικού Διακυβερνητικού Συμβουλίου χαρακτηρίζεται κρίσιμος, διότι κατά κάποιο τρόπο λειτουργεί ως μεσάζοντας μεταξύ του Ανώτατου Ευρασιατικού Οικονομικού Συμβουλίου και της Ευρασιατικής Οικονομικής επιτροπής, συντονίζοντας αυτά τα δύο σημαντικά όργανα και εξασφαλίζοντας έτσι τη λειτουργική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση μεταξύ διακυβερνητικού και υπερεθνικού πεδίου.¹⁵⁷

3.4.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή

Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή με έδρα τη Μόσχα είναι το υπερεθνικό όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης, αντίστοιχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Κομισιόν) της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποτελεί το κύριο ρυθμιστικό σώμα του οργανισμού.¹⁵⁸ Ξεκίνησε τη λειτουργία του το Φεβρουάριο του 2012 αντικαθιστώντας τον προϋπάρχοντα θεσμό της Επιτροπής της Τελωνειακής Ένωσης και αποτελεί το πρώτο υπερεθνικό όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης.¹⁵⁹

Η Επιτροπή αποτελείται από δύο σώματα: το Συμβούλιο της Επιτροπής, το οποίο απαρτίζεται από αναπληρωτές αρχηγούς κυβερνήσεων που ασκούν νομοθετική εξουσία και το Διευθυντήριο που ασκεί εκτελεστική εξουσία. Οι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται με συναίνεση των δύο σωμάτων. Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή, μαζί με το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο αποτελούν τον «θεματοφύλακα» της Συνθήκης Ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης. Η στελέχωση της Επιτροπής αποφασίζεται από το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο, όπου τα κράτη-μέλη επιλέγουν τους εκπροσώπους τους, οι οποίοι πραγματοποιούν θητεία τεσσάρων ετών. Ο αριθμός των εκπροσώπων επίσης ορίζεται από τα κράτη-μέλη.¹⁶⁰

Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής καλύπτουν πολλά πεδία, όπως ο συντονισμός των εμπορικών σχέσεων με τρίτους, η χάραξη της τελωνειακής και δασμολογικής πολιτικής και η θέσπιση κανόνων σε μια σειρά από θέματα, όπως η υγεία, η

---

¹⁵⁷ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ.54

¹⁵⁸ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.45, 127

¹⁵⁹ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, “Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης”, Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.24

¹⁶⁰ Μαργαρίτου, Κ. 2015, “Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Οντότητα για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας ή μέσο εγκόιτωσης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής;”, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, σελ.38

βιομηχανική παραγωγή, η ενέργεια, οι μεταφορές, τα φάρμακα, τα εργασιακά, η πνευματική ιδιοκτησία και οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.¹⁶¹

Οι υφιστάμενοι τομείς – υπουργεία της Ευρασιατικής Ένωσης που δρουν στα πλαίσια της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής, είναι οι παρακάτω:¹⁶²

- Ανάπτυξης, Ολοκλήρωσης και Μακροοικονομικής Πολιτικής
- Οικονομίας και Χρηματοοικονομικής Πολιτικής
- Βιομηχανίας και Αγροτικής Ανάπτυξης
- Εμπορίου
- Τεχνικών Ρυθμίσεων
- Τελωνειακής Συνεργασίας
- Ενέργειας και Υποδομών
- Ανταγωνιστικότητας και Αντιμονοπωλιακών Ρυθμίσεων

Κάθε ένας από τους παραπάνω τομείς – υπουργεία χωρίζεται σε επιμέρους διευθύνσεις, με πιο συγκεκριμένο πεδίο αρμοδιότητας. Οι υπεύθυνοι των παραπάνω τομέων συμμετέχουν στο Συμβούλιο της Επιτροπής, μαζί με τον πρόεδρο του Συμβουλίου και εκπροσώπους από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης, οι οποίοι διορίζονται από το Ανώτατο Συμβούλιο.¹⁶³ Στα πλαίσια της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής λειτουργούν 24 διευθύνσεις τομέων και 20 συμβουλευτικές επιτροπές. Η θητεία του προέδρου του Συμβουλίου της Επιτροπής είναι τετραετής. Σήμερα, πρόεδρος του Συμβουλίου της Επιτροπής είναι ο Αρμένιος Tigran Sargsyan με θητεία που λήγει εντός του 2020, ενώ ο επόμενος πρόεδρος αναμένεται να προέρχεται από τη Λευκορωσία.¹⁶⁴

Οι αποφάσεις της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής θεωρούνται δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη, τα οποία καλούνται να τις εφαρμόσουν άμεσα. Ωστόσο, η Επιτροπή δεν έχει το δικαίωμα να ενάγει δικαστικά ένα κράτος-μέλος σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, δικαίωμα το οποίο είχε πριν την ίδρυση της Ευρασιατικής

---

¹⁶¹ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.45

¹⁶² Eurasian Economic Commission, 2015, *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, σελ.57

¹⁶³ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.46-47

¹⁶⁴ *Introduction to the Eurasian Economic Union*, σελ.48

Ένωσης.¹⁶⁵ Στις αποφάσεις της Επιτροπής, έχει θεσμοθετηθεί να ισχύει η αρχή «μια χώρα, μια ψήφος» που σημαίνει ότι κάθε χώρα έχει ισότιμη ψήφο, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη πληθυσμιακά ή άλλα κριτήρια ισχύος.¹⁶⁶

Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή κρίνεται ως ιδιαίτερης σημασίας για την οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας, αφού οι ενέργειές της σε συνδυασμό με αυτές του Ανώτατου Ευρασιατικού Οικονομικού Συμβουλίου, θα καθορίσουν τα επόμενα στάδια εμβάθυνσης και ολοκλήρωσης της Ευρασιατικής Ένωσης και πιθανώς την εξέλιξή της από οικονομική ένωση σε πολιτική.¹⁶⁷ Σύμφωνα με την Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή «*Η περιφερειακή ολοκλήρωση είναι η μόνη αποτελεσματική απάντηση απέναντι στη διεθνή οικονομική κρίση..... Μέσω της δημιουργίας μιας ενιαίας αγοράς και της απαλοιφής των διασυνοριακών εμποδίων και φραγμών θα δημιουργηθεί μια νέα ώθηση για την παγκόσμια οικονομία*». Η δήλωση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ένα κάλεσμα προς τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες αλλά και προς οποιαδήποτε χώρα της ευρύτερης περιοχής της Ευρασίας, για προσέγγιση της Ευρασιατικής Ένωσης με στόχο το κοινό όφελος.¹⁶⁸

3.4.4 Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης

Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης αποτελεί το δικαστικό όργανο του οργανισμού και έχει ως κύριο στόχο την εξασφάλιση της σωστής εφαρμογής των διεθνών συνθηκών από τα κράτη-μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης, είτε αυτές αφορούν συμφωνίες της Ένωσης με τρίτα κράτη, είτε τους κανόνες της ίδιας της Ένωσης. Είναι ένα όργανο που λειτουργεί αυτόνομα, σε αντίθεση με τον προκάτοχό του, δηλαδή το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας.¹⁶⁹ Ωστόσο, το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης αποτελεί ουσιαστικά το διάδοχο του Δικαστηρίου της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, “Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης”, Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.24

¹⁶⁶ Vymyatnina, Y., Antonova, D. 2014, *Creating a Eurasian Union: Economic Integration of the Former Soviet Republics*, Palgrave Macmillan, New York, σελ.57-58

¹⁶⁷ Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, σελ.54

¹⁶⁸ *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, σελ.55-56

¹⁶⁹ Eurasian Economic Commission, 2015, *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, σελ.33

¹⁷⁰ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.52

Το Δικαστήριο στελεχώνεται ισότιμα από δύο δικαστές για κάθε κράτος-μέλος, οι οποίοι έχουν εννεαετή θητεία και διορίζονται από το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο, μετά από πρόταση των κρατών-μελών. Ο πρόεδρος του Δικαστηρίου και ο αναπληρωτής του εκλέγονται από τους ίδιους τους δικαστές και στη συνέχεια εγκρίνονται από το Ανώτατο Συμβούλιο.¹⁷¹ Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης, όπως και η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή ασκεί υπερεθνικές αρμοδιότητες.¹⁷²

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου σε πολλούς τομείς, όπως το κοινό δασμολόγιο, έχουν άμεση εφαρμογή στις χώρες της Ευρασιατικής Ένωσης και είναι νομικά δεσμευτικές.¹⁷³ Ωστόσο, σύμφωνα με τους υπάρχοντες κοινοτικούς κανονισμούς, το εθνικό δίκαιο υπερισχύει του κοινοτικού δικαίου σε ό,τι αφορά τις δικαστικές αποφάσεις και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε θεσμική σύγκρουση σε περίπτωση που υπάρχει αντίθεση μεταξύ αυτών των δύο.¹⁷⁴

Οι πηγές δικαίου τις οποίες λαμβάνει υπόψη το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Ένωσης κατά τη λήψη αποφάσεων είναι το Διεθνές Δίκαιο, η Συνθήκη Ίδρυσης της Ευρασιατικής Ένωσης, οι αποφάσεις των άλλων οργάνων της Ένωσης και το εθιμικό δίκαιο.¹⁷⁵

Η έδρα του Δικαστηρίου της Ευρασιατικής Ένωσης βρίσκεται στο Μίνσκ της Λευκορωσίας.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ Μαργαρίτου, Κ. 2015, "Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Οντότητα για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας ή μέσο εγκοίτωσης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής;", Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, σελ.39-40

¹⁷² "Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Οντότητα για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας ή μέσο εγκοίτωσης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής;", σελ.38

¹⁷³ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, "Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης", Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.25

¹⁷⁴ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.55-56

¹⁷⁵ Μαργαρίτου, Κ. 2015, "Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Οντότητα για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας ή μέσο εγκοίτωσης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής;", Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, σελ.40

¹⁷⁶ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.54

3.4.5 Μελλοντικά όργανα και προοπτικές

Ευλόγως συμπεραίνουμε ότι το κύριο όργανο που απουσιάζει από την Ευρασιατική Ένωση είναι ένα εκλεγμένο νομοθετικό όργανο, αντίστοιχο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρασιατική Ένωση δε διαθέτει ακόμα κοινοβούλιο, ωστόσο έχουν υπάρξει προτάσεις για τη δημιουργία ενός Ευρασιατικού Κοινοβουλίου στο μέλλον.¹⁷⁷

Η Ρωσία είναι αυτή που κατά κύριο λόγο ενθαρρύνει την πολιτική ενοποίηση της Ευρασιατικής Ένωσης με τη δημιουργία ενός νομοθετικού σώματος, το οποίο θα εκλέγεται από τους πολίτες των κρατών-μελών, στα πρότυπα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ακόμα και ο Vladimir Putin είχε τονίσει την ανάγκη για δημιουργία ενός τέτοιου σώματος, με άρθρο του από το 2011, ωστόσο η Λευκορωσία και το Καζακστάν, τα άλλα δύο κράτη που έχουν πρωτοστατήσει στην ευρασιατική ολοκλήρωση, αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο εξέλιξης της Ευρασιατικής Ένωσης σε πολιτική ένωση με επιφυλακτικότητα, ενώ εκπρόσωποί τους έχουν ουκ ολίγες φορές δηλώσει ότι είναι πολύ νωρίς για την ίδρυση ενός Ευρασιατικού Κοινοβουλίου.¹⁷⁸

Η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης είναι μια άλλη προοπτική περαιτέρω ενοποίησης που έχει ενθαρρυνθεί από τη Ρωσία, ούτε όμως αυτή η προοπτική έχει βρει την κατάλληλη ανταπόκριση από τα υπόλοιπα-κράτη μέλη και σε αυτό έχουν συμβάλει και οι εξωτερικές πιέσεις που δέχεται η Ρωσία στον οικονομικό τομέα.¹⁷⁹

Στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας δεν έχουν ακόμα παρθεί αποφάσεις για κοινή πολιτική από κάποιο όργανο της Ευρασιατικής Ένωσης, ωστόσο, υπάρχει μια «χαλαρή» στρατιωτική συμμαχία με προοπτικές να εξελιχθεί σε στρατιωτικό σκέλος της Ευρασιατικής Ένωσης στο μέλλον. Πρόκειται για τον Οργανισμό της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας, η ίδρυση του οποίου υπεγράφη το Μάιο του 1992 στην Τασκένδη από Ρωσία, Αρμενία, Καζακστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν. Η Λευκορωσία, το Αζερμπαϊτζάν και η Γεωργία εντάχτηκαν ένα χρόνο μετά. Ωστόσο, το 1999, το Αζερμπαϊτζάν και η Γεωργία, μαζί με το Ουζμπεκιστάν, αποχώρησαν από τον

---

¹⁷⁷ Anagnostopoulou, D., Papadopoulos I., Papadopoulos, D. 2016, *The EU at a Crossroads: Challenges and Perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, σελ.xx-xxi

¹⁷⁸ Moldashev, K., Hassan, M.A.G. 2015, "The Eurasian Union: actor in the making?", *Journal of International Relations and Development*, σελ.8, 20

¹⁷⁹ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, "Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης", Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.32

οργανισμό. Το 2002 ο οργανισμός μετατράπηκε επίσημα σε στρατιωτική συμμαχία. Έκτοτε έχουν υπογραφεί πολλές συμφωνίες με σκοπό τη συνεργασία των κρατών-μελών για τη διασφάλιση της ειρήνης στην περιοχή της Ευρασίας, ωστόσο δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί κάποια συμφωνία που να συνιστά πραγματική κοινή στρατιωτική δράση.¹⁸⁰

Στον τομέα της τεχνολογίας, έχει προταθεί η δημιουργία ενός κοινού ψηφιακού χώρου με θεσμούς και υποδομές που θα στοχεύουν στο κοινό όφελος για τα κράτη-μέλη σε μια σειρά από τομείς, συμπεριλαμβανομένου και του οικονομικού.¹⁸¹

Σύμφωνα με τους Blockmans, Kostanyan και Vorobion, ερευνητές του Κέντρου Σπουδών Ευρωπαϊκής Πολιτικής (CEPS), οι κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρασιατική Ένωση εν όψει του μέλλοντος είναι οι παρακάτω:¹⁸²

α) Η εξάλειψη όλων των μη δασμολογικών εμποδίων που αυτή τη στιγμή επιβαρύνουν το κόστος του εμπορίου εντός της Κοινότητας.

β) Η εναρμόνιση των δασμολογικών της κανονισμών με τις δεσμεύσεις της Ρωσίας απέναντι στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ).

γ) Η καθιέρωση ενός συγκεκριμένου πλαισίου σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική του οργανισμού και τις σχέσεις του με τρίτους.

3.5 Συμπληρωματικά όργανα

Εκτός των επίσημων οργάνων της Ευρασιατικής Ένωσης, υπάρχουν και κάποια ανεξάρτητα όργανα τα οποία αφορούν τη συνεργασία χωρών της πρώην Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών και έχουν ως σημείο αναφοράς την Ευρασία, με προοπτικές να διαδραματίσουν ρόλο στη μελλοντική πορεία της Ευρασιατικής Ένωσης, είτε ως όργανα που θα ενσωματωθούν στον οργανισμό, είτε ως συμπληρωματικά όργανα. Αυτά τα όργανα είναι η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα,

---

¹⁸⁰ Starr, S.F., Cornell, S.E. 2014, "Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents", Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program, σελ.40-48

¹⁸¹ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, "Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης", Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.33

¹⁸² Blockmans, S., Kostanyan, H., Vorobion, I. 2012, "Towards a Eurasian Economic Union: The challenge of integration and Unity", CEPS Special Report, No.75, σελ.29

το Ευρωπαϊκό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης και ο Ευρασιατικός Οργανισμός Ευρεσιτεχνιών.

3.5.1 Η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα

Η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα ιδρύθηκε το 2006, μετά από συμφωνία μεταξύ των προέδρων της Ρωσίας και του Καζακστάν και αρχικά είχε κεφάλαιο 1,5 δις δολάρια. Η Αρμενία και το Τατζικιστάν έγιναν μέλη της Τράπεζας το 2009, η Λευκορωσία τον Ιούνιο του 2010 και το Κιργιστάν τον Αύγουστο του 2011, με αποτέλεσμα η Τράπεζα να έχει σήμερα (2020) έξι κράτη-μέλη. Τα κεντρικά γραφεία της τράπεζας βρίσκονται στο Αλμάτι του Καζακστάν.¹⁸³

Η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα αποτελεί έναν πλήρως λειτουργικό οικονομικό διεθνή οργανισμό, που έχει ως στόχο την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης στα κράτη-μέλη του, την ενδυνάμωση των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων μεταξύ τους και τη διευκόλυνση της διαδικασίας ενοποίησης στον ευρασιατικό χώρο.¹⁸⁴

Περισσότερο από το 50% των δανείων της Ευρασιατικής Αναπτυξιακής τράπεζας διοχετεύεται σε έργα που σχετίζονται με τις επενδύσεις και το εμπόριο στα κράτη-μέλη της ενώ ως το 2017 είχε επενδύσει συνολικά 4,85 δις δολάρια.¹⁸⁵

3.5.2 Το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης

Το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης ιδρύθηκε το 2009 από Ρωσία, Λευκορωσία, Αρμενία, Καζακστάν, Κιργιστάν και Τατζικιστάν, με στόχο την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης που είχε ξεσπάσει εκείνη την περίοδο, στις οικονομίες των χωρών αυτών. Η διεθνής οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, δημιούργησε την ανάγκη για αναζήτηση νέων μοντέλων βιώσιμης ανάπτυξης, με αποτέλεσμα τα κράτη της τότε Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας να προχωρήσουν στη δημιουργία του εν λόγω ταμείου. Αρχικά ονομάστηκε «Ταμείο ενάντια στην Κρίση», ενώ μετονομάστηκε σε «Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και

---

¹⁸³ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.174

¹⁸⁴ *Introduction to the Eurasian Economic Union*, σελ.57

¹⁸⁵ Μποτσαρόβα, Σ. 2018, “Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης”, Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 19-20, 25

Ανάπτυξης» το 2015, με την αντικατάσταση της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας από την Ευρασιατική Ένωση.¹⁸⁶

Το 2007, το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης είχε συνολικό κεφάλαιο 8,5 δις ευρώ. Το κεφάλαιο του Ταμείου προέρχεται από τις συνεισφορές των κρατών-μελών και μέρος του κεφαλαίου αυτού διατίθεται για δανεισμό σε κράτη-μέλη που αντιμετωπίζουν οικονομικές κρίσεις ή επιθυμούν να πραγματοποιήσουν σημαντικές επενδύσεις. Το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης διοικείται από το Συμβούλιο του Ταμείου, στο οποίο συμμετέχουν οι υπουργοί οικονομικών των κρατών-μελών, και από μέλη της Ευρασιατικής Αναπτυξιακής Τράπεζας.¹⁸⁷

3.5.3 Ο Ευρασιατικός Οργανισμός Ευρεσιτεχνιών

Ο Ευρασιατικός Οργανισμός Ευρεσιτεχνιών είναι ένας διεθνής οργανισμός που ιδρύθηκε το 1995 με στόχο την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και την παροχή πιστοποιητικών ευρεσιτεχνίας στα κράτη της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών.¹⁸⁸ Η έδρα του Ευρασιατικού Οργανισμού Ευρεσιτεχνιών βρίσκεται στη Μόσχα και μέλη του είναι η Ρωσία, η Λευκορωσία, το Καζακστάν, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν και το Τουρκμενιστάν.¹⁸⁹

Ο Ευρασιατικός Οργανισμός Ευρεσιτεχνιών δεν έχει κάποια επίσημη σύνδεση με την Ευρασιατική Ένωση, ωστόσο, δεδομένου ότι πρόκειται για έναν οργανισμό στον οποίο συμμετέχουν αποκλειστικά μέλη της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών και όλα τα μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης, υπάρχουν οι προοπτικές στενής άμεσης συνεργασίας των δύο οργανισμών στο μέλλον.

---

¹⁸⁶ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.61

¹⁸⁷ *Introduction to the Eurasian Economic Union*, σελ.62

¹⁸⁸ Blinnikov, V.I. 2001, "The Eurasian Patent Organization: the first five years", *World Patent Information*, Vol.23, No.2, σελ. 269-275

¹⁸⁹ <https://www.eapo.org/>

3.6 Ο ρόλος της Ρωσίας στην Ευρασιατική Ένωση

Τα οικονομικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην ενότητα 3.2 αποδεικνύουν την οικονομική κυριαρχία της Ρωσίας εντός της Ευρασιατικής Ένωσης. Η τελευταία έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την Ευρασιατική Ένωση που αφορά πραγματικά και όχι εκτιμώμενα στοιχεία δημοσιοποιήθηκε το 2018 και δείχνει ότι το 96,9 % του συνολικού εμπορίου της Ευρασιατικής Ένωσης για το εν λόγω έτος αφορούσε τη Ρωσία, ενώ μόνο το 3,1 % αφορούσε εμπόριο μεταξύ των άλλων μελών, χωρίς εμπλοκή της Ρωσίας. Επίσης, μεγάλο ποσοστό των εμπορικών συναλλαγών των λοιπών κρατών-μελών της Ευρασιατικής Ένωσης αφορά συναλλαγές με άλλα μέλη της Ένωσης, στην περίπτωση της Ρωσίας όμως το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μικρότερο. Παρατηρείται δηλαδή ότι η εξάρτηση της Ρωσίας από άλλα μέλη της Ένωσης είναι πολύ μικρότερη από την εξάρτηση των μελών αυτών από τη Ρωσία (βλ. και διάγραμμα 6 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες για αναλυτικότερα στοιχεία).¹⁹⁰ Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι στον τομέα του εμπορίου, η Ευρασιατική Ένωση αποτελεί ένα μέσο οικονομικής διείσδυσης της Ρωσίας σε άλλα κράτη της πρώην ΕΣΣΔ, αλλά και ισχυροποίησης των οικονομικών της συμφερόντων διεθνώς.

Υψηλό είναι και το ποσοστό αποδοχής της Ευρασιατικής Ένωσης μεταξύ των πολιτών της Ρωσίας, αφού σύμφωνα με έρευνα της Ευρασιατικής Αναπτυξιακής Τράπεζας που δημοσιεύτηκε το 2016, το 69 % των Ρώσων πιστεύουν ότι η χώρα τους ωφελείται από τη συμμετοχή της στην Ευρασιατική Ένωση. Το αντίστοιχο ποσοστό το 2015 ήταν 78 %. Παρά την πτώση που παρατηρήθηκε, το ποσοστό αποδοχής της Ευρασιατικής Ένωσης στη Ρωσία σε γενικές γραμμές κινείται σε υψηλά επίπεδα. Επίσης υψηλά ποσοστά αποδοχής παρατηρήθηκαν σε Κιργιστάν (81 %), Καζακστάν (74 %) και Λευκορωσία (63 %), ενώ στην Αρμενία το ποσοστό ήταν αισθητά χαμηλότερο (46 %).¹⁹¹

Κατά καιρούς έχει εκφραστεί η εντύπωση ότι η Ευρασιατική Ένωση δεν είναι απλά ένας διεθνής οργανισμός με στόχο την οικονομική συνεργασία, αλλά ένα μέσο γεωπολιτικής εξάπλωσης για τη Ρωσία και ότι η δημιουργία της είχε κυρίως πολιτικά και στρατηγικά κίνητρα και δευτερευόντως οικονομικά. Τον Δεκέμβριο του 2012, πριν

---

¹⁹⁰ Bhutia, S. 2019, *Russia dominates Eurasian Union Trade: Here are the numbers*, EurasiaNet, October 18

¹⁹¹ Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham, σελ.24-25

ακόμα ιδρυθεί η Ευρασιατική Ένωση, η τότε υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ Hillary Clinton είχε εκφράσει ανοιχτά τις ανησυχίες της για το ενδεχόμενο εξέλιξης της Ευρασιατικής Τελωνειακής Ένωσης σε μια πιο συγκεντρωτική ένωση, η οποία θα χρησιμοποιείτο από τη Ρωσία ως μέσο ανασύστασης της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁹² Η Clinton προχώρησε σε αυτές τις δηλώσεις παρά το γεγονός ότι ο Vladimir Putin το 2011 είχε δηλώσει ότι η αναβίωση της Σοβιετικής Ένωσης δεν είναι μέσα στα σχέδια της Ρωσίας, λέγοντας χαρακτηριστικά πώς θα ήταν αφελές να προσπαθεί κάποιος να αναβιώσει κάτι που τελικά απέτυχε.¹⁹³

Έκτοτε έχουν εκφραστεί και άλλες απόψεις που έχουν χαρακτηρίσει την Ευρασιατική Ένωση εγχείρημα με στόχο την αναβίωση της ΕΣΣΔ. Ο Αμερικανός διεθνολόγος Jeffrey Mankoff, ερευνητής του Κέντρου Στρατηγικών και Διεθνών Σπουδών που βρίσκεται στην Ουάσινγκτον, αναφερόμενος στο εγχείρημα της Ευρασιατικής Ένωσης, είχε διατυπώσει την άποψη ότι η επανένωση του σοβιετικού χώρου αποτελούσε προτεραιότητα για τη Ρωσία από την πρώτη στιγμή που η ΕΣΣΔ κατέρρευσε.¹⁹⁴ Μάλιστα ο διεθνολόγος και οικονομολόγος του Harvard, ειδικός σε ευρασιατικά θέματα, Bruno Sergi έχει παρομοιάσει την Ευρασιατική Ένωση με τον Ιανό, το διπρόσωπο θεό των Ρωμαίων, καθώς πιστεύει ότι πρόκειται για ένα υβρίδιο πολιτικής και οικονομικής ένωσης που χρησιμοποιείται από τη Ρωσία του Putin ως μέσο διείσδυσης στις χώρες του πρώην σοβιετικού χώρου και ανάκτησης της χαμένης της επιρροής σε αυτές.¹⁹⁵

Απόψεις που παραλληλίζουν την Ευρασιατική Ένωση με την ΕΣΣΔ έχουν αναπαραχθεί ακόμα και από ρωσικά μέσα ενημέρωσης. Παράδειγμα αποτελούν οι συνεντεύξεις των Ρώσων πανεπιστημιακών Konstantin Ordon και Andrei Kolganov στην εφημερίδα Pravda το 2015, μερικούς μήνες μετά την ίδρυση της Ευρασιατικής Ένωσης.¹⁹⁶⁻¹⁹⁷

---

¹⁹² Klapper, B. 2012, *Clinton fears efforts to 're-Sovietize' in Europe*, Associated Press, December 6.

¹⁹³ Yesdauletova, A., Yesdauletov, A. 2014, "The Eurasian Union: Dynamics and difficulties of the post-Soviet integration", *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*, Vol.18, No.1, σελ.12

¹⁹⁴ Mankoff, J. 2013, "Central Asia Policy Brief No. 13", Central Asia Program, Elliott School of International Affairs, the George Washington University, σελ.1

¹⁹⁵ Sergi, B. 2018, "Putin's and Russian-led Eurasian Economic Union: A hybrid half-economics and half-political 'Janus Bifrons'", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, σελ.52-60

¹⁹⁶ Sudakov, D. 2015, *Eurasian Economic Union: Russia's new USSR?*, Pravda, June 26.

¹⁹⁷ Sudakov, D. 2015, *Economic analogue of USSR takes real shape*, Pravda, March 31.

Η Γαλλίδα διεθνολόγος και ιστορικός Marlene Laruelle, η οποία ειδικεύεται σε θέματα σχετικά με τη Ρωσία και την Κεντρική Ασία, θεωρεί ότι είναι λάθος να παρομοιάζεται η Ευρασιατική Ένωση με την ΕΣΣΔ και υποστηρίζει ότι πρόκειται για έναν οργανισμό στα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσω του οποίου η Ρωσία προσπαθεί να αυξήσει μεν την επιρροή της διεθνώς, λαμβάνοντας ωστόσο υπ' όψη τις συνθήκες που επικρατούν και τις ιδιαιτερότητες του σύγχρονου κόσμου.¹⁹⁸

Αυτή είναι και η άποψη που φαίνεται να εκφράζεται κατά κύριο λόγο από επίσημους εκπροσώπους της Ευρασιατικής Ένωσης ή εκπροσώπους των κρατών που συμμετέχουν σε αυτή. Ο Vladimir Putin από το 2011 είχε δηλώσει ότι οραματίζεται έναν ενιαίο χώρο «ελεύθερου εμπορίου» από τη Λισαβόνα έως το Βλαδιβοστόκ.¹⁹⁹ Έκτοτε έχουν εκφραστεί από επίσημα χείλη και άλλες απόψεις που συγκρίνουν την Ευρασιατική Ένωση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποκλείουν την πιθανότητα ανασύστασης της ΕΣΣΔ υπό μια άλλη μορφή. Την ίδια χρονιά, ο πρόεδρος του Καζακστάν Nursultan Nazarbayev είχε υποστηρίξει ότι οποιαδήποτε συζήτηση για ανασύσταση της ΕΣΣΔ θα επανέφερε «φαντάσματα του παρελθόντος» ενώ ο Dmitry Medvedev είχε δηλώσει ότι δεν τίθεται θέμα σύγκρισης με την ΕΣΣΔ, αφού η συμμετοχή στην Ευρασιατική Ένωση είναι οικειοθελής.²⁰⁰

Ο Ρώσος ιστορικός της φιλοσοφίας Nikolay Plotnikov έχει εκφράσει την άποψη ότι η Ευρασιατική Ένωση αποτελεί «ένα αντίγραφο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τίποτα περισσότερο».²⁰¹ Το 2012, ο εκπρόσωπος της επιτροπής της Ρωσικής Δούμας η οποία είναι αρμόδια για θέματα που αφορούν την κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών και την Ευρασιατική Ενοποίηση, είχε δηλώσει ότι ενώ στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης χρειάστηκαν 40 ολόκληρα χρόνια για την εγκαθίδρυση της τελωνειακής ένωσης, στην ευρασιατική ολοκλήρωση το ίδιο συνέβη σε μόλις οκτώ χρόνια, λόγω του ότι η Ρωσία και οι εταίροι της διδάχτηκαν από την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν επανέλαβαν τα λάθη που πραγματοποιήθηκαν στον τρόπο ολοκλήρωσής της.²⁰²

---

¹⁹⁸ Laruelle, M. 2015, "The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination", Center on Global Interests Publication, Washington DC, σελ.17-18

¹⁹⁹ Mostafa, G., Mahmood, M. 2018, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and possible future directions", Journal of Eurasian Studies, Vol.9, No.2, σελ.164

²⁰⁰ Brusis, M. 2014, "A Eurasian European Union? Relaunching Post-Soviet Economic Integration", Working Paper, σελ.10-11

²⁰¹ Eltchaninoff, M. 2016, *Στο μυαλό του Vladimir Putin*, Διάμετρος, Αθήνα, σελ.152

²⁰² Brusis, M. 2014, "A Eurasian European Union? Relaunching Post-Soviet Economic Integration", Working Paper, σελ.10-11

Η άποψη ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε πρότυπο της Ευρασιατικής Ένωσης όσον αφορά τη δομή και τη θεσμοθέτηση των δύο οργανισμών, έχει εκφραστεί και από πολλούς Ευρωπαίους διεθνολόγους, όπως οι Katarzyna Wolczuk και Rilka Dragheva (Πανεπιστήμιο του Μπέρμινγκχαμ), Hiski Haukkala (Πανεπιστήμιο του Τάμπερε) και Aliaksei Kazharski (Πανεπιστήμιο Comenius της Μπρατισλάβα).²⁰³

Υπάρχουν και απόψεις ωστόσο, όπως του πολιτικού αναλυτή Martin Brusis (Πανεπιστήμιο του Μονάχου), που υποστηρίζουν ότι η σύγκριση της Ευρασιατικής Ένωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση που συχνά κάνουν οι υποστηρικτές της πρώτης, δεν ανταποκρίνεται στους πραγματικούς σκοπούς για τους οποίους αυτή δημιουργήθηκε. Σύμφωνα με τον Brusis, η σύγκριση αυτή αποτελεί μια προσπάθεια δημιουργίας θετικής εικόνας για την Ευρασιατική Ένωση και τις προθέσεις της de facto ηγέτιδας Ρωσίας, τόσο στο εσωτερικό της Ένωσης, όσο και στο εξωτερικό, είτε αυτό αναφέρεται σε υποψήφια προς ένταξη κράτη της πρώην ΕΣΣΔ, είτε στη Δύση.²⁰⁴

---

²⁰³ Vicari, M.S. 2016, "The Eurasian Economic Union – Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-Emulated Elements", *Revue interventions économiques*, No. 55, σελ.2

²⁰⁴ Brusis, M. 2014, "A Eurasian European Union? Relaunching Post-Soviet Economic Integration", Working Paper, σελ.13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΛΛΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΑΣΙΑ

4.1 Καύκασος

Ο Καύκασος είναι μια περιοχή με σημαντικό ορυκτό πλούτο και αποτελεί γεωγραφική γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και της επίσης σημαντικής σε ορυκτό πλούτο Κεντρικής Ασίας.²⁰⁵ Δεδομένου του ότι η περιοχή του Βόρειου Καυκάσου αποτελεί μέρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, ο διακρατικός γεωπολιτικός ανταγωνισμός εστιάζεται στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου, την οποία μοιράζονται τρία ανεξάρτητα κράτη περιορισμένης ισχύος, συγκεκριμένα η Γεωργία, η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν.²⁰⁶ Κράτη της περιοχής με βλέψεις περιφερειακής ηγεμονίας όπως η Τουρκία και το Ιράν επίσης θέλουν να διεκδικήσουν μερίδιο από τον ορυκτό πλούτο του Καυκάσου, ωστόσο ακόμα πιο ενεργός είναι ο ρόλος μεγάλων δυνάμεων, όπως η Ρωσία, η Κίνα και οι Ηνωμένες Πολιτείες.²⁰⁷

Δεδομένου του ότι ο Καύκασος αποτελεί γέφυρα μεταξύ Ευρώπης και Κεντρικής Ασίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περιοχή έχει εκδηλωθεί και από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ όσον αφορά τη στάση των ΗΠΑ, το ενδιαφέρον τους εστιάζεται στις προσπάθειες για ενεργειακή απεξάρτηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Ρωσία, μέσω της προμήθειας ενέργειας από χώρες του Καυκάσου που δεν ελέγχονται πολιτικά από τη Ρωσία. Επομένως η περιοχή του Καυκάσου έχει ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία, σε ό,τι αφορά τον ανταγωνισμό Ρωσίας-Δύσης.²⁰⁸

Η Ρωσία θεωρεί το Νότιο Καύκασο «παραδοσιακό» κομμάτι της σφαίρας επιρροής της και προσπαθεί να ανακόψει τις πρωτοβουλίες της Δύσης στην περιοχή. Αυτό προσπαθεί να το επιτύχει, είτε διεισδύοντας γεωπολιτικά στα τρία κράτη που

---

²⁰⁵ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.19

²⁰⁶ De Haas, M., Tibold, A., Cillessen, V. 2006, "Geo-strategy in the South Caucasus: Power Play and Energy Security of States and Organisations", Netherlands Institute of International Relations Clingendael publication, σελ.5

²⁰⁷ Χούνδρης, Γ. 2009, "Η ρωσική ενεργειακή στρατηγική στην Ασία", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.34

²⁰⁸ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 19

απαρτίζουν το Νότιο Καύκασο, είτε προσεγγίζοντας μεγαλύτερα κράτη της ευρύτερης περιοχής, όπως το Ουζμπεκιστάν.²⁰⁹

Η Αρμενία είναι το μόνο από τα κράτη του Νοτίου Καυκάσου που αποτελεί μέλος της Ευρασιατικής Ένωσης. Διατηρεί καλές σχέσεις με τη Ρωσία, αφού από τη διάλυση της ΕΣΣΔ και μετά, τα δυο κράτη ποτέ δε σταμάτησαν να βρίσκονται σε στενή συνεργασία, τόσο στον οικονομικό, όσο και στο στρατιωτικό τομέα. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο μοναδικός «πιστός σύμμαχος» της Ρωσίας στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου.²¹⁰ Τα πράγματα ωστόσο διαφέρουν στις περιπτώσεις της Γεωργίας και του Αζερμπαϊτζάν.

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, οι σχέσεις της Ρωσίας με το Αζερμπαϊτζάν υπήρξαν σχετικά ομαλές. Ωστόσο, η υποστήριξη της Ρωσίας προς την Αρμενία κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ αλλά και η εκλογή του φιλότουρκου εθνικιστή Abulfaz Elchibey στην προεδρία της χώρας, οδήγησαν σε σοβαρή κρίση τις σχέσεις Ρωσίας-Αζερμπαϊτζάν. Το 1993 ο Elchibey ανετράπη με πραξικόπημα και ο αντικαταστάτης του Heydar Aliyev, είχε την εξομάλυνση των σχέσεων με τη Ρωσία μεταξύ των προτεραιοτήτων του, κάτι που απέδειξε με την είσοδο του Αζερμπαϊτζάν στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών.²¹¹

Ο Aliyev, παρότι φρόντισε να εξομαλύνει τις σχέσεις με τη Ρωσία, προσέγγισε ταυτόχρονα τη Δύση και επεδίωξε ενεργειακή απεξάρτηση του Αζερμπαϊτζάν από τη Ρωσία, κάτι που κατάφερε, εκμεταλλευόμενος τον ορυκτό πλούτο του ίδιου του Αζερμπαϊτζάν και υιοθετώντας μια πολιτική που προέβλεπε ενεργειακές συναλλαγές τόσο με τη Δύση, όσο και με τη Ρωσία.²¹² Το 2003, τον Heydar Aliyev αντικατέστησε ο υιός του Ilham, ο οποίος παραμένει στην ηγεσία του Αζερμπαϊτζάν μέχρι σήμερα (2020) και συνέχισε την πολιτική του πατέρα του, κρατώντας ισορροπίες μεταξύ Δύσης και Ρωσίας. Η στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας στη Γεωργία, έκανε τον Ilham Aliyev να αναθεωρήσει τον τρόπο που χάραζε την εξωτερική πολιτική της χώρας του και να προσεγγίσει εκ νέου τη Ρωσία, αφού θεώρησε την επέμβαση αυτή ως απόδειξη για την

---

²⁰⁹ Χούνδρης, Γ. 2009, "Η ρωσική ενεργειακή στρατηγική στην Ασία", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 34

²¹⁰ De Haas, M., Tibold, A., Cillessen, V. 2006, "Geo-strategy in the South Caucasus: Power Play and Energy Security of States and Organisations", Netherlands Institute of International Relations Clingendael publication, σελ. 25-27

²¹¹ Cornell, S.E. 2005, *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, Routledge Curzon, London and New York, σελ. 47-64, 316-318

²¹² Shiriyev, Z. 2019 "Azerbaijan's Relations with Russia - Closer by default?", Russia and Eurasia Program Research Paper, Chatham House, σελ. 7-8

αδυναμία της Δύσης να υπερασπιστεί τους συμμάχους της που υπήρξαν στο παρελθόν μέλη της Σοβιετικής Ένωσης, στην περίπτωση στρατιωτικής επέμβασης της Ρωσίας.²¹³ Οι σχέσεις Ρωσίας-Αζερμπαϊτζάν, ωστόσο, ποτέ δεν έφτασαν σε επίπεδο τέτοιο ώστε το Αζερμπαϊτζάν να θεωρείται πιστός σύμμαχος της Ρωσίας στην περιοχή, αφού μέχρι σήμερα συνεχίζει να ισορροπεί μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Το Αζερμπαϊτζάν έχει απορρίψει το ενδεχόμενο ένταξης του στην Ευρασιατική Ένωση, ενώ έχουν υπάρξει ακόμα και συζητήσεις για το ενδεχόμενο ένταξης του στο NATO στο μέλλον, χωρίς ωστόσο να έχουν παρθεί σημαντικές αποφάσεις προς αυτή την κατεύθυνση.²¹⁴

Στη Γεωργία τα πράγματα είναι ακόμα πιο περίπλοκα, αφού παρότι η κυβέρνηση της Τιφλίδας δεν βρίσκεται κοντά στη Ρωσία, μέσα στο έδαφος της χώρας υπάρχουν θύλακες ελεγχόμενοι από τη Ρωσία. Το 2008, με αφορμή προσπάθεια του τότε προέδρου της Γεωργίας Mikhail Saakashvili να χειραγωγήσει τους ρωσόφωνους πληθυσμούς της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας που απολάμβαναν μια σχετική αυτονομία, η Ρωσία επενέβη στρατιωτικά σε γεωργιανό έδαφος, με αποτέλεσμα τη *de facto* ανεξαρτητοποίηση των δύο παραπάνω περιοχών. Η Αμπχαζία και η Νότια Οσσετία αναγνωρίστηκαν από τη Ρωσία ως πλήρως ανεξάρτητα κράτη, δεν έχουν όμως μέχρι σήμερα (2020) διεθνή αναγνώριση αφού θεωρούνται τμήματα της Γεωργίας για τον ΟΗΕ και τις περισσότερες χώρες του κόσμου.²¹⁵ Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της στρατιωτικής παρουσίας της Ρωσίας στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου. Ενώ έως το 2008, η μοναδική στρατιωτική βάση της Ρωσίας στην περιοχή ήταν αυτή στο Gumri της Αρμενίας, έκτοτε βρίσκονται τουλάχιστον 7.000 Ρώσοι στρατιώτες σε εγκαταστάσεις που βρίσκονται στις *de facto* ανεξάρτητες περιοχές της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας.²¹⁶ Στις παραπάνω περιοχές έχουν επίσης κατά καιρούς δραστηριοποιηθεί φιλορωσικά ιδρύματα και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις όπως το ίδρυμα «Ελεύθερη Ευρώπη» και το «Ινστιτούτο Δημοκρατίας του Καυκάσου».²¹⁷

---

²¹³ "Azerbaijan's Relations with Russia - Closer by default?", Russia and Eurasia Program Research Paper, Chatham House, σελ. 8-9

²¹⁴ Starr, S.F., Cornell, S.E. 2014, "Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents", Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program, σελ. 12-13, 24-26, 145-155

²¹⁵ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 200-230

²¹⁶ Tsereteli, M. 2018, "Can Russia's Quest for the New International Order Succeed?", *Orbis*, Vol. 62, No. 2, σελ. 204-219

²¹⁷ Laruelle, M. 2015, "The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination", Center on Global Interests Publication, Washington DC, σελ. 10-11

Μέχρι σήμερα ο Νότιος Καύκασος συνεχίζει να αποτελεί μια περιοχή ιδιαίτερης σημασίας για την ενεργειακή ασφάλεια της ευρύτερης Ευρασίας. Η περιοχή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ Ευρασιατικής Ένωσης και Ευρωπαϊκής Ένωσης, για το ποια από τις δύο θα αποκτήσει τη μεγαλύτερη επιρροή σε αυτήν. Για αυτό το λόγο η εν λόγω περιοχή κρίνεται σημαντική και για τη ρωσική εξωτερική πολιτική.²¹⁸

4.2 Κασπία Θάλασσα

Η Κασπία είναι μια εσώκλειστη θάλασσα μήκους περίπου 700 μιλίων που βρίσκεται στη βορειοδυτική Ασία, στην οποία έχουν πρόσβαση πέντε χώρες, συγκεκριμένα η Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράν, το Καζακστάν και το Τουρκμενιστάν.²¹⁹ Η περιοχή της Κασπίας Θάλασσας διαθέτει αξιοσημείωτο ορυκτό πλούτο. Αν και τα αποθέματα της σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο αποτελούν ένα πολύ μικρό μέρος των παγκόσμιων αποθεμάτων, είναι ιδιαίτερης γεωπολιτικής σημασίας, καθώς αποτελούν πεδίο αντιπαράθεσης για πολλούς δρώντες, όπως η Ρωσία, η Κίνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρωπαϊκή Ένωση.²²⁰

Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και μετά, η Δύση εκδηλώνει ολοένα και περισσότερο ενδιαφέρον για τις ενεργειακές πηγές της Κασπίας, ενώ από τα τέλη της δεκαετίας του '90, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν διακηρύξει χαρακτηριστικά ότι οι περιοχές της Κασπίας και της Μαύρης Θάλασσας εντάσσονται στη «ζώνη ζωτικών συμφερόντων τους».²²¹

Δεδομένου του ότι η λεκάνη της Κασπίας περικλείεται από ξηρά, η οποία βρίσκεται υπό την κυριαρχία διαφορετικών χωρών, η μεταφορά ενέργειας από αυτή εξαρτάται από την ύπαρξη αγωγών και των αντίστοιχων διακρατικών συμφωνιών. Οι αγωγοί που είχαν κατασκευαστεί κατά τη σοβιετική περίοδο, κατευθύνονταν όλοι προς το βορρά, δηλαδή προς το εσωτερικό της Ρωσίας. Επομένως μετά την κατάρρευση της

---

²¹⁸ Markedonov, S. 2017, "Russia's Evolving South Caucasus Policy: Security Concerns amid Ethno-political Conflicts", DGAP Analyse, Vol. Feb. 2017, No.1, σελ. 1, 3-6

²¹⁹ Bahgat, G. 2007, "Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea", Communist and Post-Communist Studies, Vol.40, No.2, σελ.158

²²⁰ Heinrich, A., Pleines, H. 2015, "Mixing geopolitics and business: How ruling elites in the Caspian states justify their choice of export pipelines", Journal of Eurasian Studies, Vol. 6, No. 2, σελ.107

²²¹ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ. 19, 174, 188

Σοβιετικής Ένωσης και την απελευθέρωση της αγοράς των ανατολικών χωρών δεν υπήρχαν αγωγοί για να μεταφέρουν ενέργεια από την περιοχή της Κασπίας προς τρίτες χώρες.²²²

Τη δεκαετία του 2000 λήφθηκαν πρωτοβουλίες από τη Δύση για την κατασκευή του Nabucco, ενός αγωγού που θα μετέφερε φυσικό αέριο στην Ευρώπη από το Καζακστάν μέσω της Κασπίας Θάλασσας παρακάμπτοντας τη Ρωσία, κάτι για το οποίο είχε εκφράσει αντιδράσεις τόσο η Ρωσία, αλλά και η Κίνα. Η απάντηση της Ρωσίας ήταν ο αγωγός South Stream, οποίος επρόκειτο να μεταφέρει φυσικό αέριο στην Ευρώπη από περιοχή της Κασπίας που ανήκει στη ρωσική επικράτεια.²²³ Και τα δύο εγχειρήματα ωστόσο αντιμετώπισαν πολλά εμπόδια, με αποτέλεσμα να ακυρωθούν οριστικά το 2013 και το 2014 αντίστοιχα.²²⁴

Το 2013, οι δυτικές εταιρείες που ήλεγχαν το κοιτάσμα φυσικού αερίου ανοιχτά του Αζερμπαϊτζάν με το όνομα Shah Deniz, αποφάσισαν τη δημιουργία του αγωγού TAP (Trans-Adriatic Pipeline) με σκοπό τη μεταφορά φυσικού αερίου από την Κασπία στην Ευρώπη μέσω Τουρκίας, Ελλάδας και Αλβανίας. Ο εν λόγω αγωγός αποτελεί κατά κάποιο τρόπο διάδοχο του Nabucco, αφού έχει ως στόχο την απεξάρτηση της Ευρώπης, σε κάποιο βαθμό, από το ρωσικό φυσικό αέριο. Η Ρωσία, από την πλευρά της, απάντησε με τον αγωγό Turkish Stream, ο οποίος θα επιτρέψει τη μεταφορά φυσικού αερίου από τη ρωσική ενδοχώρα στην Ευρώπη μέσω Μαύρης Θάλασσας και Τουρκίας.²²⁵

Ο αγωγός Turkish Stream, ο οποίος έχει πλέον μετονομαστεί σε Turkstream, εγκαινιάστηκε και τέθηκε επίσημα σε λειτουργία στις 8 Ιανουαρίου 2020,²²⁶ ενώ ο αγωγός TAP αναμένεται να τεθεί σε λειτουργία εντός του 2020.²²⁷

Σε ό,τι αφορά τα πετρελαϊκά αποθέματα της Κασπίας Θάλασσας, το μεγαλύτερο τους μέρος (περίπου τα 2/3) ανήκει στο Καζακστάν, ενώ τα υπόλοιπα

---

²²² Kubicek, P. 2013, "Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.4, No.2, σελ.172

²²³ Magomedov, A., Nikerov, R. 2010, "Caspian energy resources and the 'pipeline war' in Europe in the 21st century: Energy geopolitics in Northern Eurasia", *Central Asia and the Caucasus*, Vol.11, No.3, σελ.17

²²⁴ Black, J. L., Johns, M., Theriault, A.D. 2019, *The New World Disorder: Challenges and Threats in an Uncertain World*, Lexington Books, London, σελ.110

²²⁵ Mitrova, T., Boersma, T., Galkina A. 2016, "Some future scenarios of Russian natural gas in Europe", *Energy Strategy Reviews*, Vol.11-12, σελ.19-28

²²⁶ <https://www.reuters.com/article/us-turkey-russia-pipeline/turkey-russia-launch-turkstream-pipeline-carrying-gas-to-europe-idUSKBN1Z71WP>

²²⁷ <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/project-timeline/tap-project-milestones>

ελέγχονται από Ρωσία, Αζερμπαϊτζάν, Ιράν και Τουρκμενιστάν. Στην περιοχή δραστηριοποιούνται εταιρείες τόσο της Δύσης, όσο και της Ρωσίας, με σκοπό την εκμετάλλευση των πετρελαϊκών κοιτασμάτων.²²⁸ Από τις χώρες που έχουν πρόσβαση στα πετρελαϊκά αποθέματα της Κασπίας, η Ρωσία, το Καζακστάν και το Αζερμπαϊτζάν έχουν σημειώσει τη μεγαλύτερη πρόοδο στην εκμετάλλευση του πετρελαίου τους και έχουν σημαντικά έσοδα από τις εξαγωγές του.²²⁹

Η ρωσική πολιτική σε ότι αφορά την εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών της Κασπίας είναι ένα περίπλοκο ζήτημα, καθώς έχει αλλάξει πολλές φορές στο παρελθόν. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η Ρωσία υποστήριζε ότι το δίκαιο της θάλασσας δεν είχε ισχύ στην Κασπία, καθώς επρόκειτο για μια περικλειστή μάζα νερού (λίμνη) και ότι θα έπρεπε να συνεχίσουν να ισχύουν οι συμφωνίες που είχαν υπογραφεί μεταξύ ΕΣΣΔ και Ιράν. Οι συμφωνίες ωστόσο που υπέγραψαν κάποια από τα κράτη της Κασπίας που ανεξαρτητοποιήθηκαν από την ΕΣΣΔ με εταιρείες της Δύσης, ανάγκασαν τη Ρωσία να αλλάξει στάση. Μετά από πολλές διαφοροποιήσεις στη στάση της, η Ρωσία κατέληξε στην υπογραφή διμερών συμφωνιών που αναγνώριζαν τα κυριαρχικά δικαιώματα των παραπάνω κρατών στην Κασπία Θάλασσα, με αποτέλεσμα την παγίωση της σημερινής κατάστασης, δηλαδή τον ανταγωνισμό μεταξύ ρωσικών και δυτικών εταιρειών στην εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων της περιοχής.²³⁰

Στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ότι ο τρόπος προσέγγισης και το βάρος που δίνει η ρωσική εξωτερική πολιτική στις περιοχές της Κασπίας και του Καυκάσου, συμπίπτει σε μεγάλο βαθμό με τις απόψεις του Dugin, ο οποίος θεωρεί χαρακτηριστικά τις ανατολικές και βόρειες περιοχές της Κασπίας, αλλά και ολόκληρη την περιοχή του Καυκάσου ανεξαιρέτως, κομμάτι του «Ρωσικού Νότου»²³¹ ενώ σε ό,τι αφορά τον Καύκασο συγκεκριμένα, πιστεύει ότι ο έλεγχός του θα επιτευχθεί μέσω του άξονα Μόσχας-Τεχεράνης-Ερεβάν.²³²

---

²²⁸ Bahgat, G. 2007, "Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.40, No.2, σελ.158-160

²²⁹ Bayramov, V., Abbas, G. 2017, "Oil shock in the Caspian Basin: Diversification policy and subsidized economies", *Resources Policy*, Vol. 54, σελ.149-156

²³⁰ Χούνδρης, Γ. 2009, "Η ρωσική ενεργειακή στρατηγική στην Ασία", *Διπλωματική Εργασία*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.52-53

²³¹ Dunlop, J.B. 2001, "Aleksandr Dugin's 'Neo-Eurasian' Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Responce", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 25, No. 1/2, σελ.113

²³² Kopanski, A.B. 2013, "The Russian Neo-Eurasianism, the West and the Reconstruction of Islamic Civilization in Alexander Dugin's Geopolitical Doctrines", *World Journal of Islamic History and Civilization*, Vol. 3, No. 3, σελ.129

4.3 Οι σχέσεις με την Κίνα και την Ινδία

Στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας, εκτός της Ρωσίας, βρίσκονται άλλες δύο χώρες μεγάλες σε έκταση και πληθυσμό που έχουν προοπτικές να εξελιχθούν σε υπερδυνάμεις αμφισβητώντας την ηγεμονία των ΗΠΑ. Πρόκειται για την Κίνα και την Ινδία.

Όπως προαναφέρθηκε, η Κίνα είναι η μοναδική χώρα που αμφισβητεί άμεσα την οικονομική ηγεμονία των ΗΠΑ. Η Κίνα είναι σήμερα (2020) η χώρα με το υψηλότερο ΑΕΠ στον κόσμο ως ισοτιμία αγοραστικής δύναμης (29,47 τρις δολάρια έναντι 22,32 τρις δολάρια των ΗΠΑ),²³³ ενώ σε ό,τι αφορά το ονομαστικό ΑΕΠ είναι 2^η στον κόσμο με 15,27 τρις δολάρια τη στιγμή που οι ΗΠΑ έχουν ονομαστικό ΑΕΠ 22,32 τρις δολάρια.²³⁴ Αν και το 2011 παρατηρήθηκε πτώση στο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας,²³⁵ αυτός συνεχίζει να κινείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα, (για το 2020 υπολογίζεται στο 5,8 % τη στιγμή που ο αντίστοιχος των ΗΠΑ υπολογίζεται στο 2,1 %),²³⁶ κάτι που πρακτικά σημαίνει ότι η Κίνα τα επόμενα χρόνια ενδέχεται να γίνει η ισχυρότερη οικονομία του κόσμου, ακόμα και με βάση το ονομαστικό ΑΕΠ.

Η ανάπτυξη αυτή της Κίνας οφείλεται κυρίως στην προσέλκυση πολύ μεγάλου όγκου κεφαλαίων μέσω άμεσων ξένων επενδύσεων και στη σωστή διαχείριση αυτών των κεφαλαίων από πλευράς των Κινέζων.²³⁷ Το παραπάνω αποτελεί αποτέλεσμα των οικονομικών μεταρρυθμίσεων στις οποίες προχώρησε η κινεζική κυβέρνηση το 1978 και κατέστησαν την κινεζική οικονομία περισσότερο εξωστρεφή.²³⁸ Χαρακτηριστικά, το 1978 το ονομαστικό ΑΕΠ της Κίνας ανερχόταν σε 369 δις δολάρια,²³⁹ κάτι που σημαίνει ότι μέσα σε τέσσερις δεκαετίες το ΑΕΠ της Κίνας πολλαπλασιάστηκε, για να φτάσει στο σημερινό ποσό της τάξης των 15,27 τρις δολαρίων. Ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της Κίνας από το 1980 έως το 2020 είναι της τάξης του 9,34 %, ποσοστό που κρίνεται εντυπωσιακά υψηλό σε σχέση με το ρυθμό ανάπτυξης των ΗΠΑ (2,63 %), τον

²³³ <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPGDP@WEO/CHN/USA>

²³⁴ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/CHN/USA>

²³⁵ Oehler-Sincai, I.M. 2015, "Standpoints Regarding the BRICS Construction", *Procedia Economics and Finance*, Vol.22, σελ.503

²³⁶ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/WORLD/CHN/USA

²³⁷ Fan, S., Ravi, K., Wei, S.J., Zhang, X. 2013, "The economics of China: Successes and Challenges", Working Paper 19648, National Bureau of Economic Research Working Paper Series, σελ. 4-8

²³⁸ Lau, L.J. 2015, "The Sources of Chinese Economic Growth since 1978", Working Paper No.40, Institute of Global Economics and Finance, The Chinese University of Hong Kong, σελ. 3

²³⁹ "The Sources of Chinese Economic Growth since 1978", σελ.4

παγκόσμιο μέσο όρο (3,48 %), αλλά ακόμα και το μέσο ρυθμό ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών (4,51 %).²⁴⁰

Παρότι η Κίνα στον οικονομικό τομέα έχει φτάσει στο σημείο να απειλεί την ηγεμονία των ΗΠΑ, δεν ισχύει το ίδιο και για τον τομέα της στρατιωτικής ισχύος. Σύμφωνα με την έρευνα της Credit Suisse που εξετάστηκε και στην ενότητα 1.3, η Κίνα είναι η 3^η ισχυρότερη στρατιωτικά δύναμη στον κόσμο, μετά από τις ΗΠΑ αλλά και τη Ρωσία,²⁴¹ η οποία και κληρονόμησε το μεγαλύτερο μέρος του οπλοστασίου και των στρατιωτικών υποδομών της Σοβιετικής Ένωσης.

Αν και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι σχέσεις της ΕΣΣΔ με την Κίνα είχαν αντιμετωπίσει κρίση αρκετές φορές,²⁴² οι σχέσεις της Ρωσίας με την Κίνα σήμερα κρίνονται ιδιαίτερα ικανοποιητικές αφού υπάρχει στενή συνεργασία σε μια σειρά από τομείς όπως η ενέργεια, η άμυνα, το διακρατικό εμπόριο και οι υποδομές.²⁴³ Το 2018 το συνολικό εμπόριο μεταξύ Ρωσίας και Κίνας ήταν της τάξης των 107 δις δολαρίων, ενώ εκπρόσωποι και των δύο χωρών έχουν δηλώσει σε τοπικά ΜΜΕ ότι αποτελεί κοινό στόχο η επίτευξη του ποσού των 200 δις δολαρίων έως το 2024.²⁴⁴ Σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Οικονομικής Πολυπλοκότητας (OEC), από το 2016 και μετά η Κίνα αποτελεί τον κυριότερο εμπορικό εταίρο της Ρωσίας, με πάνω από το 10 % των ρωσικών εξαγωγών να έχουν ως αποδέκτη την Κίνα.²⁴⁵

Στον τομέα της ενέργειας, η Ρωσία αποτελεί τον κυριότερο προμηθευτή της Κίνας σε πετρέλαιο, με το 15,8 % των συνολικών εισαγωγών αργού πετρελαίου της Κίνας το 2018 να προέρχεται από τη Ρωσία.²⁴⁶ Τα πράγματα διαφέρουν σε ό,τι αφορά το φυσικό αέριο αφού οι κύριοι προμηθευτές της Κίνας είναι χώρες του Δυτικού Ειρηνικού,²⁴⁷ ωστόσο υπάρχουν φιλοδοξίες για να αλλάξει αυτό, αφού το Δεκέμβριο του 2019 τέθηκε σε λειτουργία ο αγωγός συνολικού μήκους 3.000 χιλιομέτρων,

---

²⁴⁰ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/WEOWORLD/CHN/USA

²⁴¹ O'Sullivan, M., Subramanian, K. 2015, "The end of Globalization or a more Multipolar World?", Credit Suisse Research Institute, σελ.41

²⁴² Παππάς, Π.Β. 2015, "Διεθνής Πολιτική και σχέσεις Ρωσίας-Κίνας", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. σελ. 19

²⁴³ Malle, S. 2017, "Russia and China in the 21st century. Moving towards cooperative behaviour", Journal of Eurasian Studies, Vol.8, No.2, σελ.136

²⁴⁴ Ellyatt, H. 2019, *Are Russia and China the best of friends now? It's complicated, analysts say*, CNBC, September 30

²⁴⁵ https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/rus/show/all/2016/

²⁴⁶ Workman, D. 2020, *Top 15 Crude Oil Suppliers to China*, World's Top Exports, January 29.

²⁴⁷ <https://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/editorcharts/CHINA-LNG-IMPORTS/0H001PGDL6RF/index.html>

γνωστός με το όνομα «Δύναμη της Σιβηρίας», που διευκολύνει τη μεταφορά φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Κίνα και θεωρείται έργο καθοριστικής σημασίας. Ο εν λόγω αγωγός αναμένεται να συνεισφέρει στη ρωσική οικονομία περί τα 400 δις δολάρια τις επόμενες τρεις δεκαετίες.²⁴⁸

Η Ρωσία αποτελεί επίσης τον κύριο προμηθευτή όπλων της Κίνας. Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν δημοσιευτεί από το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης (SIPRI) και αφορούν την περίοδο 2014-2018, το 70 % των όπλων που αγόρασε η Κίνα την εν λόγω περίοδο ήταν ρωσικής προέλευσης. Αντίστοιχα, το 14 % των συνολικών εξαγωγών όπλων της Ρωσίας την ίδια περίοδο είχε αποδέκτη την Κίνα.²⁴⁹

Αν και έχουν ληφθεί πολλές και σημαντικές πρωτοβουλίες συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και Κίνας, δεν έχει μέχρι στιγμής τεθεί θέμα ένταξης της Κίνας στην Ευρασιατική Ένωση. Ωστόσο, το Μάιο του 2015 υπεγράφη μεταξύ Ρωσίας και Κίνας συμφωνία που προέβλεπε τη στενότερη συνεργασία της Ευρασιατικής Ένωσης με την Κίνα στα πλαίσια του εγχειρήματος «Belt and Road Initiative» (Νέος Δρόμος του Μεταξιού) το οποίο ξεκίνησε το 2013 με πρωτοβουλία της Κίνας και έχει επίσης ως στόχο την ενδυνάμωση της συνεργασίας και την διευκόλυνση των εμπορικών σχέσεων στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας.²⁵⁰ Επιπροσθέτως, το Μάιο του 2018 υπεγράφη μη-προτιμησιακή συμφωνία ελεύθερου εμπορίου μεταξύ Ευρασιατικής Ένωσης και Κίνας, κάτι που άνοιξε το δρόμο για στενότερη συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών.²⁵¹ Τον Ιούνιο του 2019, κατόπιν συνάντησης του Vladimir Putin με τον πρόεδρο της Κίνας Xi Jinping στη Μόσχα, οι δύο ηγέτες ανακοίνωσαν ότι αποτελεί κοινό τους στόχο η εμβάθυνση των σχέσεων των δύο χωρών και η διεύρυνση της συνεργασίας σε μια σειρά από τομείς. Ανακοίνωσαν επίσης ότι θα εργαστούν για τη σύνδεση της Ευρασιατικής Ένωσης με το εγχείρημα «Νέος Δρόμος του Μεταξιού», έτσι ώστε οι δύο αυτοί οργανισμοί να δρουν συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά.²⁵²

Ο «Νέος Δρόμος του Μεταξιού» μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα μέσο γεωπολιτικής και γεωοικονομικής εξάπλωσης της Κίνας στην Ευρασία, αντίστοιχης

---

²⁴⁸ Hurst, L. 2019, *Russia opens Power of Siberia gas pipeline to China*, Euronews, December 3

²⁴⁹ Stockholm International Peace Research Institute, 2019, Trends in International Arms Transfers – 2018, SIPRI Fact Sheet, σελ.2,6

²⁵⁰ Yilmaz, S., Changming, L. 2019, "Remaking Eurasia: the Belt and Road Initiative and China-Russia strategic partnership", Asia-Europe Journal

²⁵¹ <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-5.aspx>

²⁵² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/60672>

σημασίας για την κινεζική εξωτερική πολιτική με αυτή που έχει η Ευρασιατική Ένωση για τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Ασχέτως του αν η Κίνα χρησιμοποιεί το εν λόγω εγχείρημα για να επιτύχει πρωτίστως τους δικούς της στρατηγικούς στόχους, μέχρι στιγμής ο «Νέος Δρόμος του Μεταξιού» έχει αποτελέσει αφορμή για σύσφιξη της συνεργασίας Ρωσίας-Κίνας σε μια σειρά από τομείς, που έχουν να κάνουν με την οικονομία, την πολιτική, αλλά και τον πολιτισμό.²⁵³

Παρότι οι σχέσεις Ρωσίας και Κίνας, όπως αποδεικνύουν όλα τα παραπάνω, βρίσκονται σε πολύ καλό επίπεδο, στο εσωτερικό της Ρωσίας υπάρχει διχογνωμία απόψεων σχετικά με το πώς θα πρέπει να αντιμετωπίζεται η Κίνα. Σύμφωνα με Ρώσους ακαδημαϊκούς όπως οι Sharavin, Khramchikhin και Tsyganok,²⁵⁴ αλλά και σύμφωνα με τον Dugin (βλ. ενότητα 2.2) η Κίνα αποτελεί γεωπολιτική απειλή για τη Ρωσία σε βάθος χρόνου, κυρίως λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας των δύο χωρών και της ραγδαίας οικονομικής, στρατιωτικής και πληθυσμιακής ανάπτυξης της Κίνας.

Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια έχουν προχωρήσει πολλές πρωτοβουλίες προσέγγισης μεταξύ Ρωσίας και Κίνας μπορεί να ερμηνευτεί ως μια προσπάθεια δημιουργίας ενός ισχυρού αντίβαρου στην παγκόσμια ηγεμονία των ΗΠΑ, αλλά και στην αμερικανική επιρροή στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας. Σύμφωνα με τον Raffaello Pantucci, αναλυτή του Βρετανικού Βασιλικού Ινστιτούτου Άμυνας και Ασφάλειας, η συμμαχία Ρωσίας-Κίνας είναι καθαρά «ωφελιμιστική» και δε θα έπρεπε να υπερεκτιμάται ή να λαμβάνεται υπ' όψη ως κάτι μόνιμο.²⁵⁵ Ο Huiyun Feng, ερευνητής του Δανικού Ινστιτούτου Διεθνών Σπουδών έχει διατυπώσει την άποψη ότι η προσέγγιση Ρωσίας και Κίνας βασίζεται σε ένα μοντέλο σύγκρισης απειλών και συμφερόντων που έχει ως στόχο την εξισορρόπηση των ΗΠΑ,²⁵⁶ ενώ ο διακεκριμένος Ρώσος διεθνολόγος Sergey Karaganov έχει χαρακτηρίσει τη συμμαχία Ρωσίας-Κίνας «ψευδοσυμμαχία».²⁵⁷

---

²⁵³ Yilmaz, S., Changming, L. 2019, "Remaking Eurasia: the Belt and Road Initiative and China-Russia strategic partnership", *Asia-Europe Journal*

²⁵⁴ Solomentseva, A. 2014, "The 'Rise' of China in the Eyes of Russia: A Source of Threats or New Opportunities?", *Connections*, Vol.14, No.1, σελ.16-23

²⁵⁵ Ellyatt, H. 2019, *Are Russia and China the best of friends now? It's complicated, analysts say*, CNBC, September 30

²⁵⁶ Feng, H. 2015, "The New Geostrategic Game: Will China and Russia form an Alliance against the United States?" Danish Institute for International Studies Publication, Copenhagen, σελ.5-38

²⁵⁷ <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/China-and-Russia-are-quasi-allies--On-strategic-affairs-Russia-and-India-have-serious-conversations->

Η Ινδία είναι επίσης μια ιδιαίτερα σημαντική χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας. Αν και δεν έχει ακόμα τη δυνατότητα να προβάλει ισχύ σε πανηπειρωτική κλίμακα, έχει μεγάλη επιρροή στη Νότια Ασία και ολοένα αυξανόμενη επιρροή διεθνώς.²⁵⁸

Οι σχέσεις της Ρωσίας με την Ινδία κρίνονται καλές, με τη συνεργασία στον εμπορικό τομέα να είναι όλο και στενότερη, αν και συνολικά ο όγκος των συναλλαγών της Ρωσίας με την Ινδία είναι πολύ μικρότερος από τον όγκο των συναλλαγών με την Κίνα. Συγκεκριμένα, το 2019 το συνολικό εμπόριο μεταξύ Ρωσίας και Ινδίας ήταν της τάξης των 11 δις δολαρίων, ωστόσο υπάρχουν φιλοδοξίες από τις ηγεσίες και των δύο χωρών, να επιτευχθεί ο στόχος των 30 δις δολαρίων έως το 2025.²⁵⁹

Η Ρωσία αποτελεί επίσης τον κύριο προμηθευτή όπλων της Ινδίας, αφού την περίοδο 2014-2018, το 58 % των όπλων που αγόρασε η Ινδία ήταν ρωσικής προέλευσης. Αντίστοιχα, το 27 % των ρωσικών οπλικών εξαγωγών είχε αποδέκτη την Ινδία.²⁶⁰

Αν και οι σχέσεις Ρωσίας-Ινδίας συχνά χαρακτηρίζονται ως «στρατηγική εταιρική σχέση» από εκπροσώπους των δύο χωρών και η Ρωσία ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ έχει υποστηρίξει σε διάφορα ζητήματα τις θέσεις της Ινδίας, η οποία δεν είναι μόνιμο μέλος, υπάρχουν ακόμα πολλές προοπτικές για βελτίωση των ρωσο-ινδικών σχέσεων και διεύρυνση της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών σε μια σειρά από τομείς πέραν της άμυνας.²⁶¹

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις της Ινδίας με την Ευρασιατική Ένωση, έχουν γίνει επίσης σημαντικά βήματα το τελευταίο διάστημα. Το Σεπτέμβριο του 2019 ο Ρώσος υπουργός εξωτερικών Sergey Lavron ανακοίνωσε την έναρξη των διαδικασιών για τη σύναψη μιας συμφωνίας ελεύθερου εμπορίου μεταξύ Ινδίας και Ευρασιατικής Ένωσης που θα στοχεύει στη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου,²⁶² ενώ το Δεκέμβριο

---

²⁵⁸ Kuhrt, N., Kiseleva, Y. 2018, "Russia-India Relations: Strategic Partnership put to the test?", *Power Relations in the Twenty-First Century: Mapping a Multipolar World?*, 1st edition, σελ.1-5, 9-10

²⁵⁹ Soldatkin, V., Tetrault-Farber, G. 2019, *India and Russia target \$30 billion in trade by 2025 - announce new energy deals*, Reuters, September 4.

²⁶⁰ Stockholm International Peace Research Institute, 2019, *Trends in International Arms Transfers – 2018*, SIPRI Fact Sheet, σελ.2,6

²⁶¹ Kapoor, N. 2019, "India-Russia Ties in a Changing World Order: In Pursuit of a 'Special Strategic Partnership'", *Observer Research Foundation Occasional Paper #218*, σελ.1, 21-24

²⁶² <https://www.russia-briefing.com/news/india-commence-negotiations-eurasian-economic-union-free-trade.html/>

του 2019, ο Ρώσος πρέσβης στην Ινδία Nikolay Kudashev δήλωσε ότι εντός του 2020 αναμένεται να έχει υπογραφεί η εν λόγω συμφωνία, κάτι που θα ανοίξει το δρόμο για ακόμα στενότερη συνεργασία Ρωσίας και Ινδίας σε μια σειρά από τομείς.²⁶³ Με αφορμή τα παραπάνω, ακόμα και το ενδεχόμενο ένταξης της Ινδίας στην Ευρασιατική Ένωση ως πλήρες μέλος έχει αρχίσει να εξετάζεται από διάφορα ρωσικά και ινδικά ΜΜΕ, αν και μέχρι στιγμής δεν έχει εκφραστεί επισήμως τέτοια πρόθεση από πλευράς ινδικής ηγεσίας.²⁶⁴⁻²⁶⁵

*Βλ. και χάρτη 1 στην ενότητα διαγράμματα, πίνακες και χάρτες για τις εμπορικές συμφωνίες της Ευρασιατικής Ένωσης, με κράτη της Νοτιανατολικής Ασίας.

Ρωσία, Κίνα και Ινδία συμμετέχουν από κοινού σε μια σειρά από διεθνείς οργανισμούς ή άτυπες ομάδες, όπως η τριμερής Ρωσίας-Ινδίας-Κίνας (RIC), οι G20, η Σύνοδος Ανατολικής Ασίας, ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και οι BRICS.²⁶⁶ Ως πιο σημαντικοί για την ευρασιατική ενοποίηση κρίνονται ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και οι BRICS.²⁶⁷

Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης ιδρύθηκε στις 15 Ιουνίου του 2001 με στόχο τη «διασφάλιση της περιφερειακής ειρήνης, σταθερότητας και ασφάλειας».²⁶⁸ Τα αρχικά κράτη-μέλη του ήταν η Ρωσία, η Κίνα, το Καζακστάν, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν.²⁶⁹ Τον Ιούνιο του 2017 έγιναν δεκτά ως μέλη του Οργανισμού η Ινδία και το Πακιστάν, κάτι που αναβάθμισε την εμβέλεια αλλά και την ισχύ του Οργανισμού, αφού έχει πλέον ως μέλη του τέσσερις πυρηνικές δυνάμεις που βρίσκονται σε διάφορες περιφέρειες της Ασίας.²⁷⁰ Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης αντιπροσωπεύει τα 3/5 της Ευρασίας και περίπου το 25% του παγκόσμιου

---

²⁶³ <https://www.india-briefing.com/news/russia-looking-forward-india-joining-eurasian-economic-union-19308.html>

²⁶⁴ Chaudhury, D.R. 2020, *Russia Pushes India's entry into Eurasian Economic Union strengthening third country coop*, The Economic Times India, January 5.

²⁶⁵ Upadhyaya, S. 2020, *India's trade could be boosted by joining the Eurasian Economic Union – but US sanctions on Iran may hamper progress*, Russia Today, February 6.

²⁶⁶ Keukeleire, S., Hooijmaaijers, B. 2013, "The BRICS and Other Emerging Power Alliances and Multilateral Organizations in the Asia-Pacific and the Global South: Challenges for the European Union and Its View on Multilateralism", *Journal of Common Market Studies*, Vol.52, No.3, σελ.1-4,7

²⁶⁷ Rusila, A. 2014, *BRICS, Eurasian Economic Union (EEU), Shanghai Cooperation Organization (SCO): Towards a New Global Financial Architecture?*, Global Research Oriental Review, November 13.

²⁶⁸ Oehler-Sincai, I.M. 2015, "Standpoints Regarding the BRICS Construction", *Procedia Economics and Finance*, Vol.22, σελ.509

²⁶⁹ Naarajarvi, T. 2012, "China, Russia and the Shanghai Cooperation Organisation: blessing or curse for the new regionalism in Central Asia?", *Asia Europe Journal*, Vol.10, No.2, σελ.113

²⁷⁰ Alimov, R. 2018, "The Shanghai Cooperation Organisation: Its role and place in the development of Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9 No.2, σελ.115-116

πληθυσμού, ενώ θεωρείται ο φορέας μέσω του οποίου γεννήθηκε και εξελίχθηκε η στρατηγική συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Κίνας.²⁷¹

Μια άλλη πτυχή της συνεργασίας της Ρωσίας με την Κίνα και την Ινδία είναι αυτή που πραγματοποιείται μέσω του διεθνούς συνδέσμου BRICS, στον οποίο συμμετέχουν και οι τρεις χώρες. Τόσο οι BRICS, όσο και ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης έχουν δημιουργήσει δικά τους διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Η έδρα και των δύο αυτών ιδρυμάτων βρίσκεται στην Κίνα, η οποία έχει και τη μεγαλύτερη οικονομική συμμετοχή στη λειτουργία τους.²⁷²

Λόγω της ολοένα αυξανόμενης σπουδαιότητας των BRICS, τόσο για τους διεθνείς συσχετισμούς ισχύος, όσο και για τη ρωσική εξωτερική πολιτική, ο εν λόγω σύνδεσμος θα εξεταστεί αναλυτικότερα στην επόμενη ενότητα.

4.4 BRICS

Οι BRICS είναι ένας οικονομικός σύνδεσμος κρατών στον οποίο συμμετέχουν Ρωσία, Κίνα, Βραζιλία, Ινδία και Νότιος Αφρική.²⁷³ «Νονός» των BRICS θεωρείται ο Βρετανός οικονομολόγος Jim O'Neill, ο οποίος το 2001 χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο BRIC ως ακρωνύμιο που περιέγραφε τις τότε αναδυόμενες οικονομίες της Βραζιλίας, της Ρωσίας, της Ινδίας και της Κίνας. Ωστόσο, η σύσταση των BRIC έγινε ουσιαστικά το 2009, με την πρώτη σύνοδο μεταξύ των παραπάνω χωρών, που έλαβε χώρα στη Ρωσία και στην οποία αποφασίστηκε η κοινή οικονομική δράση προς το συμφέρον των χωρών αυτών. Το 2011 προστέθηκε στις χώρες αυτές και η Νότιος Αφρική, μετατρέποντας το ακρωνύμιο BRIC σε BRICS.²⁷⁴

Αν και οι BRICS δεν είναι ένας σύνδεσμος περιφερειακής εμβέλειας που αφορά μόνο την Ευρασία, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Ευρασία αποτελεί τον «πυρήνα» των

---

²⁷¹ Rusila, A. 2014, *BRICS, Eurasian Economic Union (EEU), Shanghai Cooperation Organization (SCO): Towards a New Global Financial Architecture?*, Global Research Oriental Review, November 13.

²⁷² Dreyer, J.T. 2015, "The rise of China and the Geopolitics of East Asia", *Orbis*, Vol.59, No.4, σελ.521

²⁷³ Eremina, N. 2016, "Advent of a new civilization project – Eurasia in: U.S. out?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.7, No.2, σελ.163

²⁷⁴ Niu, H. 2015, "Is There a Role for the BRICS in Asian Affairs?", *International Organisations Research Journal*, Vol.10, No.2, σελ.146-148

BRICS, λόγω του ότι τρία πολύ σημαντικά κράτη του συνδέσμου (Ρωσία, Κίνα και Ινδία) βρίσκονται σε αυτή.

Η πρώτη σύνοδος των BRIC πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιουνίου του 2009²⁷⁵ στο Γιεκατερινμπούργκ της Ρωσίας.²⁷⁶ Σε αυτή συμμετείχαν οι ηγέτες της Ρωσίας, της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας, οι οποίοι διακήρυξαν ως κοινό στόχο την ανάληψη πιο ενεργού ρόλου από τις χώρες τους στις διεθνείς υποθέσεις, αλλά και την επιδίωξη εδραίωσης ενός νέου διεθνούς νομίσματος που θα αντικαθιστούσε το δολάριο, κάτι που όπως είναι φυσικό αποτέλεσε πρόκληση για τις ΗΠΑ αφού αμφισβητούσε την αμερικανική οικονομική ηγεμονία.²⁷⁷

Η δεύτερη σύνοδος των BRIC πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2010 στην πρωτεύουσα της Βραζιλίας και σε αυτή λήφθηκαν αποφάσεις για στενότερη συνεργασία μεταξύ των μελών, τόσο σε κυβερνητικό επίπεδο, όσο και σε άλλους τομείς.²⁷⁸ Επίσης, έγιναν αποτελεσματικά βήματα στον τομέα της οικονομικής συνεργασίας, αφού υπήρξαν σημαντικές συμφωνίες μεταξύ των αναπτυξιακών τραπεζών των συμμετεχόντων κρατών.²⁷⁹

Η τρίτη σύνοδος πραγματοποιήθηκε στις 14 Απριλίου του 2011 στη Sanya, μια επαρχιακή πόλη της Νοτίου Κίνας. Η συγκεκριμένη σύνοδος ήταν αυτή που εδραίωσε τους BRIC στη διεθνή σκηνή, με το όνομα BRICS πλέον, αφού μεταξύ των αποτελεσμάτων της συνόδου ήταν η προσχώρηση της Νοτίου Αφρικής στον σύνδεσμο.²⁸⁰

Μέχρι σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί συνολικά 11 σύνοδοι των BRICS, ενώ η επόμενη ήταν προγραμματισμένη να πραγματοποιηθεί τον Ιούλιο του 2020 στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας,²⁸¹ ωστόσο αναβλήθηκε επ' αόριστον λόγω της πανδημίας

---

²⁷⁵ Chun, K.H. 2013, *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Ashgate Publishing Limited, Surrey, σελ.10

²⁷⁶ Stuenkel, O. 2015, *The BRICS and the Future of Global Order*, Lexington Books, London, σελ.77

²⁷⁷ Chun, K.H. 2013, *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Ashgate Publishing Limited, Surrey, σελ.10

²⁷⁸ Stuenkel, O. 2015, *The BRICS and the Future of Global Order*, Lexington Books, London, σελ.34-36

²⁷⁹ *The BRICS and the Future of Global Order*, σελ.63

²⁸⁰ *The BRICS and the Future of Global Order*, σελ.39-41

²⁸¹ <https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/list-of-all-brics-summits-and-host-nations-1400065920-1>

του κορονοϊού.²⁸² Μεταξύ των σημαντικότερων αποφάσεων που ελήφθησαν στις ως τώρα συνόδους, συγκαταλέγεται η απόφαση για τη δημιουργία της αναπτυξιακής τράπεζας των BRICS, γνωστής και ως «Νέα Αναπτυξιακή Τράπεζα», με αρχικό εγκεκριμένο κεφάλαιο 100 δις δολάρια,²⁸³ η οποία ελήφθη στην έκτη σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στη Φορταλέζα της Βραζιλίας τον Ιούλιο το 2014.²⁸⁴ Είχε προηγηθεί η πέμπτη σύνοδος το Μάρτιο του 2013, στο Durban της Νοτίου Αφρικής, όπου και αποφασίστηκε η στενή συνεργασία των κρατών BRICS στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, με την κατάρτιση ενός σχεδίου γνωστού ως «Σχέδιο Δράσης eThekwinι».²⁸⁵

Οι BRICS μπορεί να μην αποτελούν ακόμα επίσημη ένωση κρατών ή συμμαχία αντίστοιχη της Ευρασιατικής Ένωσης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του NATO, ωστόσο αποτελούν έναν σύνδεσμο κρατών ιδιαίτερης σημασίας για τη διεθνή πολιτική, για μια σειρά από λόγους.

Ο συνολικός πληθυσμός των κρατών BRICS ανέρχεται σε 3,24 δισεκατομμύρια, που σημαίνει ότι ο εν λόγω σύνδεσμος αντιπροσωπεύει έναν πολύ μεγάλο αριθμό πολιτών παγκοσμίως (περίπου το 41,5 % του παγκόσμιου πληθυσμού).²⁸⁶ Αντίστοιχα, τα κράτη BRICS καταλαμβάνουν περίπου το 25,7 % του χερσαίου εδάφους της γης, ενώ τέσσερα από αυτά βρίσκονται ανάμεσα στα δέκα μεγαλύτερα κράτη του κόσμου σε έκταση.²⁸⁷ Δύο μέλη των BRICS, η Ρωσία και η Κίνα, αποτελούν μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ²⁸⁸ ενώ όπως προαναφέρθηκε, η Ρωσία, η Κίνα και η Ινδία αποτελούν πυρηνικές δυνάμεις.

Σημαντική είναι και η επιρροή των BRICS στην παγκόσμια οικονομία. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τα κράτη BRICS έχουν συνολικό ονομαστικό ΑΕΠ 22,39 τρις δολάρια (24,7 % του παγκόσμιου ονομαστικού ΑΕΠ),²⁸⁹ ενώ το αντίστοιχο ΑΕΠ ως ισοτιμία αγοραστικής δύναμης ανέρχεται σε 50,78 τρις

---

²⁸² <https://eng.brics-russia2020.ru/news/20200527/395729/BRICS-and-the-SCO-summits-postponed.html>

²⁸³ <https://www.ndb.int/about-us/essence/history/>

²⁸⁴ Stuenkel, O. 2015, *The BRICS and the Future of Global Order*, Lexington Books, London, σελ. xi-xii

²⁸⁵ Keukeleire, S., Hooijmaaijers, B. 2013, "The BRICS and Other Emerging Power Alliances and Multilateral Organizations in the Asia-Pacific and the Global South: Challenges for the European Union and Its View on Multilateralism", *Journal of Common Market Studies*, Vol.52, No.3, σελ.1

²⁸⁶ <https://population.un.org/wpp/DataQuery/>

²⁸⁷ <https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/>

²⁸⁸ Chun, K.H. 2013, *The BRICS Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Ashgate Publishing Limited, Surrey, σελ.202

²⁸⁹ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/WEOWORLD/RUS/ZAF/BRA/CHN/IND>

δολάρια (33,9 % του αντίστοιχου παγκόσμιου ΑΕΠ).²⁹⁰ Σε ό,τι αφορά το ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ των κρατών BRICS, σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, η μέση τιμή του από το 2018 έως το 2022 είναι της τάξης του 4,7 %, ενώ από το 2023 έως το 2030 αναμένεται να βρίσκεται στο 4,5 %. Πρόκειται για ένα ποσοστό συγκριτικά υψηλό, δεδομένου ότι ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης του παγκοσμίου ΑΕΠ για το ίδιο διάστημα βρίσκεται στο 2,5 %, των ανεπτυγμένων οικονομιών στο 1,4 % και των αναπτυσσόμενων οικονομιών στο 2,9 %.²⁹¹ Επίσης, έως το 2050, τα κράτη BRICS αναμένεται να αποτελούν βασικούς παγκόσμιους προμηθευτές πρώτων υλών, βιομηχανικών προϊόντων αλλά και υπηρεσιών, λόγω των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης που αναμένεται να διατηρήσουν, αλλά και του χαμηλού κόστους παραγωγής και εργασίας σε σύγκριση με χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου.²⁹²

Αν και έχουν πραγματοποιηθεί πολύ σημαντικά βήματα για τη διεύρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών BRICS, υπάρχουν κάποιες δυσκολίες στο συντονισμό και τη δράση τους ως μια ενιαία οντότητα και αυτό οφείλεται σε ένα βαθμό στην ανομοιογένεια που υπάρχει μεταξύ αυτών των κρατών.

Στον οικονομικό τομέα, για παράδειγμα, παρατηρούμε ότι η διατήρηση υψηλού ρυθμού ανάπτυξης οφείλεται κατά κύριο λόγο στους ρυθμούς ανάπτυξης της Κίνας και της Ινδίας, σε αντίθεση με αυτούς της Ρωσίας, της Βραζιλίας και της Νοτίου Αφρικής οι οποίοι είναι αισθητά χαμηλότεροι.²⁹³ Διαφορετικοί είναι και οι όροι σε ό,τι αφορά τις παραγωγικές και εξαγωγικές δραστηριότητες των κρατών BRICS, καθώς η Κίνα και η Ινδία αποτελούν παραγωγούς και εξαγωγείς κυρίως έτοιμων προϊόντων και υπηρεσιών, ενώ η Ρωσία και η Βραζιλία, πρώτων υλών.²⁹⁴

Μια άλλη ιδιαιτερότητα των BRICS αφορά την πολυμορφία που υπάρχει όσον αφορά τα πολιτικά συστήματα των κρατών μελών. Η Ινδία για παράδειγμα αποτελεί κοινοβουλευτική δημοκρατία, η Βραζιλία προεδρική δημοκρατία, η Ρωσία θεωρείται ανελεύθερη δημοκρατία με απολυταρχικές τάσεις, ενώ η Κίνα καθαρή απολυταρχία με μονοκομματικό σύστημα.²⁹⁵

---

²⁹⁰ https://www.imf.org/external/datamapper/PPPGDP@WEO/WEO_WORLD/RUS/ZAF/BRA/CHN/IND

²⁹¹ McKinley, T. 2018, *BRICS to Play a Leading Role in Driving Future Economic Growth*, Institute for New Economic Thinking Articles, April 20.

²⁹² Majaski, C. 2020, *Brazil, Russia, India and China (BRIC)*, Investopedia, January 27.

²⁹³ Suljovic, D. 2018, *The phenomenal growth of the BRICS nations*, ACCA AB Magazine, November 1.

²⁹⁴ Majaski, C. 2020, *Brazil, Russia, India and China (BRIC)*, Investopedia, January 27.

²⁹⁵ Chun, K.H. 2013, *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Ashgate Publishing Limited, Surrey, σελ.10

Παρά τα διαφορετικά ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του κάθε κράτους, ωστόσο, τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν, δείχνουν ότι τα κράτη BRICS συνολικά αναμένεται να αποτελέσουν έναν ισχυρό πόλο στο διεθνές σύστημα τα επόμενα χρόνια, ανεξαρτήτως του αν θα υπάρξουν πρωτοβουλίες για την εμβάθυνση των σχέσεων τους και τη μετατροπή τους σε λειτουργικό διεθνή οργανισμό ή θα παραμείνουν ένας «χαλαρός» σύνδεσμος που χαρακτηρίζεται κυρίως από οικονομική συνεργασία, με κάποιες προεκτάσεις και σε άλλους τομείς.

Σε ό,τι αφορά τώρα το ρόλο της Ρωσίας στους BRICS, όπως είναι φυσικό, αυτός δεν είναι τόσο πρωταγωνιστικός όσο στην περίπτωση της Ευρασιατικής Ένωσης. Η Ρωσία καταλαμβάνει μόνο ένα μικρό τμήμα του συνολικού ΑΕΠ των BRICS (7,4 % του ονομαστικού ΑΕΠ ή 8,9 % του ΑΕΠ ως ισοτιμία αγοραστικής δύναμης)²⁹⁶⁻²⁹⁷ ενώ και πληθυσμιακά, μόνο το 4,5 % του συνολικού πληθυσμού που αντιπροσωπεύουν οι BRICS είναι πολίτες της Ρωσίας.²⁹⁸ Επίσης, για να συσσωρευτεί το αρχικό κεφάλαιο της «Νέας Αναπτυξιακής Τράπεζας», Ρωσία, Ινδία και Βραζιλία διέθεσαν από 18 δις δολάρια έκαστη, ενώ η Κίνα διέθεσε πολύ περισσότερα, συγκεκριμένα 41 δις δολάρια.²⁹⁹

Η υπεροχή της Ρωσίας σε σχέση με τα άλλα κράτη των BRICS έγκειται στο στρατιωτικό τομέα, αφού με βάση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα (4.3), η Ρωσία αποτελεί το ισχυρότερο στρατιωτικά κράτος μεταξύ αυτών, αλλά και το βασικό προμηθευτή όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού, τόσο της Κίνας, όσο και της Ινδίας. Υπάρχουν ωστόσο εκτιμήσεις ότι αυτό μπορεί να αλλάξει εντός της επόμενης εικοσαετίας, με την Κίνα να ξεπερνά τη Ρωσία ακόμα και σε στρατιωτική ισχύ, εφόσον καταφέρει να εκσυγχρονίσει τις ένοπλες δυνάμεις της αξιοποιώντας την οικονομική της ισχύ.³⁰⁰

Μολονότι η Ρωσία δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ηγέτιδα» των BRICS με βάση τα προαναφερθέντα οικονομικά και δημογραφικά στοιχεία, έχει αναλάβει πολύ σημαντικές πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «ηγετικές».³⁰¹ Ο

---

²⁹⁶ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/BRA/CHN/IND/RUS/ZAF>

²⁹⁷ <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPGDP@WEO/BRA/CHN/IND/RUS/ZAF>

²⁹⁸ <https://population.un.org/wpp/DataQuery/>

²⁹⁹ Stuenkel, O. 2015, *The BRICS and the Future of Global Order*, Lexington Books, London, σελ.114

³⁰⁰ Marsh, C. 2019, *Russia Sees Its Future in China and Eurasia*, *The National Interest*, April 22

³⁰¹ Stuenkel, O. 2013, *Russia lays out its vision for the BRICS - others should too*, *Post-Western World*, March 29.

υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας Sergey Lavron ήταν αυτός που κατά τη διάρκεια της 61ης γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ το 2006, προέτρεψε τους εκπροσώπους της Κίνας και της Ινδίας να συγκροτήσουν την ομάδα BRIC, προσκαλώντας από κοινού τη Βραζιλία.³⁰² Η Ρωσία υπήρξε επίσης από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της εισόδου της Νοτίου Αφρικής στον σύνδεσμο BRICS.³⁰³

Σε εκτεταμένη ανακοίνωση που δημοσιοποιήθηκε το 2013 από το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσικής Ομοσπονδίας, ο σύνδεσμος BRICS περιγράφεται ως εγχείρημα που ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Ρωσίας. Επίσης, η σύσταση των BRICS χαρακτηρίζεται ως μια από τις σημαντικότερες γεωπολιτικές εξελίξεις των τελευταίων ετών, ενώ διατυπώνεται η πεποίθηση ότι οι BRICS έχουν ήδη καταφέρει να αποκτήσουν σημαντική επιρροή στη διεθνή σκηνή, κάνοντας τον κόσμο πιο πολυκεντρικό.³⁰⁴

Σύμφωνα με την ίδια ανακοίνωση, η οποία παραμένει αναρτημένη και στην επίσημη ιστοσελίδα του Κρεμλίνου,³⁰⁵ οι στρατηγικοί στόχοι που επιθυμεί να επιτύχει η Ρωσία μέσω των BRICS είναι οι παρακάτω:

α) Η αναμόρφωση του διεθνούς οικονομικού συστήματος έτσι ώστε να γίνει πιο δίκαιο, σταθερό και αποτελεσματικό, αλλά και πιο ευνοϊκό για τα συμφέροντα των BRICS.

β) Η διεύρυνση της συνεργασίας με τα άλλα κράτη των BRICS στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, με κύριους πυλώνες την ειρήνη και την ασφάλεια.

γ) Η ενίσχυση της εξωτερικής πολιτικής της ίδιας της Ρωσίας και η ενδυνάμωση των θέσεων της διεθνώς.

δ) Η ανάπτυξη ειδικών σχέσεων με τα άλλα κράτη των BRICS, έτσι ώστε να αξιοποιηθούν στο έπακρο τα πλεονεκτήματα των ισχυρών διμερών σχέσεων.

ε) Η προώθηση της ρωσικής γλώσσας, κουλτούρας και παιδείας σε μείζονες χώρες του κόσμου, οι οποίες και συμμετέχουν στο σύνδεσμο BRICS.

Στην ανακοίνωση αναφέρονται και οι επιμέρους στόχοι της Ρωσίας σε ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως είναι η πολιτική, η οικονομία, η διεθνής ασφάλεια, η ενέργεια, η τεχνολογία και η επιστήμη.

---

³⁰² Stuenkel, O. 2013, *What is Russia's role in the BRICS?*, Post-Western World, April 24.

³⁰³ Stronski, P., Sokolsky, R. 2017, "The Return of Global Russia: An Analytical Framework", Carnegie Endowment for International Peace, σελ.25

³⁰⁴ Kremlin, 2013, Concept of Participation of the Russian Federation in BRICS.

³⁰⁵ <http://static.kremlin.ru/media/events/eng/files/41d452b13d9c2624d228.pdf>

Σύμφωνα με τον καθηγητή διεθνών σχέσεων του Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης Alexander Sergunin, η Ρωσία θεωρεί ότι οι δομές του διεθνούς συστήματος όπως διαμορφώθηκαν τον προηγούμενο αιώνα, με τις ΗΠΑ να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο, δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες συνθήκες και επιδιώκει το μετασχηματισμό τους, μέσω των BRICS. Επίσης, η Ρωσία προσπαθεί να επωφεληθεί από τη σύμπραξη με τα υπόλοιπα κράτη BRICS για να εδραιώσει και τη δική της παρουσία ως μεγάλη δύναμη στο νέο διεθνές σύστημα. Ο Sergunin αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι BRICS αποτελούν για τη Ρωσία ένα όχημα για μετασχηματισμό ολόκληρου του διεθνούς συστήματος, σε αντίθεση με άλλες πρωτοβουλίες όπως η Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών ή ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σανγκάης, στις οποίες οι στόχοι της Ρωσίας περιορίζονται σε περιφερειακό επίπεδο.³⁰⁶

Η συμμετοχή της Ρωσίας στους BRICS, την έχει βοηθήσει και στην πράξη να ισχυροποιήσει τις θέσεις της διεθνώς σε διάφορα ζητήματα. Για παράδειγμα, σε σχέδιο ψηφίσματος της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ που παρουσιάστηκε το Μάρτιο του 2014 και αφορούσε τη ρωσική επέμβαση στην Κριμαία, όλα τα κράτη BRICS απείχαν υποστηρίζοντας εμμέσως τη Ρωσία,³⁰⁷ ενώ σύσσωμη η Δύση αλλά και η πλειοψηφία των κρατών-μελών του ΟΗΕ είχε ταχθεί υπέρ της διατήρησης της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας.³⁰⁸ Επίσης, η Κίνα, ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ έχει πολλές φορές υποστηρίξει τις ρωσικές θέσεις στη Συρία καταψηφίζοντας ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας ενάντια στη συριακή κυβέρνηση.³⁰⁹

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε αναμφίβολα ότι ο σύνδεσμος BRICS έχει ιδιαίτερη σημασία για τη Ρωσία, η οποία τον βλέπει πρωτίστως ως ένα αντίβαρο στην αμερικανική διεθνή ηγεμονία, η προσβολή της οποίας φαίνεται να αποτελεί κύριο στόχο για το Κρεμλίνο. Μολονότι ο σύνδεσμος BRICS δε μπορεί να συγκριθεί με την Ευρασιατική Ένωση όσον αφορά το επίπεδο ολοκλήρωσης και την επιρροή της Ρωσίας εντός αυτού, έχει εξέχουσα θέση στους σχεδιασμούς της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, για το λόγο ότι αντιπροσωπεύει κράτη που βρίσκονται σε διαφορετικές περιφέρειες του πλανήτη. Σε αντίθεση με την Ευρασιατική Ένωση, η οποία μέχρι στιγμής αφορά την περιφέρεια της πρώην ΕΣΣΔ, ο σύνδεσμος BRICS είναι παγκοσμίου εμβέλειας και καθιστά δυνατό τον ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ σε πολλές

---

³⁰⁶ Sergunin, A. 2020, "Understanding Russia's Policies Towards BRICS: Theory and Practice", *Russia in the Changing International System*, σελ.133-152

³⁰⁷ Keck, Z. 2014, *Why did BRICS Back Russia on Crimea?*, *The Diplomat*, March 31.

³⁰⁸ <https://papersmart.unmeetings.org/media2/2498292/voting-record.pdf>

³⁰⁹ <http://research.un.org/en/docs/sc/quick>

περιφέρειες συγχρόνως, συμπεριλαμβανομένης και της αμερικανικής ηπείρου, αφού μέλος των BRICS και ανερχόμενη δύναμη αποτελεί και η Βραζιλία.

4.5 Οι σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση

Ένα σχετικά μικρό σε έκταση αλλά πολύ σημαντικό κομμάτι της Ευρασίας, για ιστορικούς, γεωγραφικούς αλλά και γεωπολιτικούς λόγους, αποτελεί αδιαμφισβήτητη και η Ευρώπη. Στην Ευρώπη κυριαρχεί ένας περιφερειακός οργανισμός με ισχύ διεθνούς εμβέλειας, που δεν είναι άλλος από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια ένωση 27 ευρωπαϊκών κρατών,³¹⁰ η οποία έχει διακηρύξει ως στόχους της την προώθηση της ειρήνης, της ελευθερίας, της ισότητας και την εξασφάλιση της ανάπτυξης στην οικονομία και σε μια σειρά από άλλους τομείς.³¹¹ Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί υπολογίσιμο παίκτη στο διεθνές σύστημα κυρίως λόγω της οικονομικής της ισχύος.³¹²

Οι σχέσεις Ρωσίας-Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν περάσει διάφορα στάδια, με πολλές προσπάθειες προσέγγισης εκατέρωθεν τόσο την περίοδο Yeltsin, όσο και τα πρώτα χρόνια της περιόδου διακυβέρνησης του Putin.³¹³ Οι σχέσεις της Ρωσίας με τη Δύση ωστόσο, συμπεριλαμβανομένης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιδεινώθηκαν σημαντικά τα χρόνια που ακολούθησαν. Σημαντικό πλήγμα υπήρξε ο πόλεμος στη Γεωργία το 2008, ενώ η στρατιωτική επέμβαση και προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014 οδήγησε τις σχέσεις αυτές στο χειρότερο σημείο μεταψυχροπολεμικά.³¹⁴ Παρ' όλα αυτά, μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας υπάρχει έντονη οικονομική αλληλεξάρτηση μέχρι και σήμερα, κυρίως λόγω των εξαγωγών μεγάλων ποσοτήτων ενέργειας από τη Ρωσία στην Ευρώπη.³¹⁵

---

³¹⁰ https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en

³¹¹ https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en

³¹² Cross, M.D., Karolewski, I.P. 2016, "What Type of Power has the EU Exercised in the Ukraine – Russia Crisis? A Framework of Analysis", *Journal of Common Market Studies*, Vol.55, No.1, σελ.10

³¹³ Johnson, D., Robinson, P. 2010, *Οι σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ρωσίας στον 21ο αιώνα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.74-84

³¹⁴ Yakovlev, A. 2016, "What is Russia trying to defend?", *Russian Journal of Economics*, Vol.2, σελ.146-161

³¹⁵ Kratochvil, P., Tichy, L. 2013, "EU and Russian discourse on energy relations", *Energy Policy*, Vol.56, σελ.391-394

Οι ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας-Ευρώπης έχουν ιστορία δεκαετιών, αφού ουσιαστικά ξεκίνησαν το 1968 με συμφωνία που υπεγράφη μεταξύ Αυστρίας και Σοβιετικής Ένωσης και αφορούσε το φυσικό αέριο. Τη δεκαετία του '80 η οικονομική αλληλεξάρτηση ήταν ήδη έντονη, με την ΕΣΣΔ να έχει συνάψει αντίστοιχες συμφωνίες με πολλές ευρωπαϊκές χώρες.³¹⁶

Σύμφωνα με επίσημη έκθεση για τις εισαγωγές ενέργειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο του 2019, η Ρωσία αποτελεί τον κύριο προμηθευτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε πετρέλαιο, όσο και σε φυσικό αέριο. Συγκεκριμένα, για το πρώτο εξάμηνο του 2019, το 39,4 % του φυσικού αερίου και το 26,8 % του πετρελαίου που εισήγαγε η Ευρωπαϊκή Ένωση προήλθε από τη Ρωσία.³¹⁷

Η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία αποτελεί «πρόβλημα» για τη Δύση και λόγο ανησυχίας για τους ασκούντες την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, οι οποίοι αναγνωρίζουν το μέγεθος του προβλήματος που θα αντιμετώπιζε η Δύση συνολικά, αν η Ρωσία αποφάσιζε να περιορίσει τις εξαγωγές ενέργειας προς την Ευρώπη.³¹⁸

Τόσο η στάση αυτή των ΗΠΑ, όσο και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στη ροή του φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Ευρώπη τα έτη 2006, 2007 και 2009, με αφορμή την κρίση στις σχέσεις Ρωσίας-Ουκρανίας,³¹⁹ οδήγησαν την Ευρωπαϊκή Ένωση στην αναζήτηση τρόπων απεξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο μέσω της αναζήτησης εναλλακτικών προμηθευτών.³²⁰

Αντίστοιχα η Ρωσία, λόγω της πολιτικής αυτής από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των οικονομικών κυρώσεων που της επέβαλαν ΕΕ και ΗΠΑ με αφορμή την ουκρανική κρίση, οδηγήθηκε στην αναζήτηση νέων αγορών στις οποίες θα μπορούσε να διοχετεύσει το φυσικό της αέριο, σε περίπτωση μείωσης της ζήτησης από πλευράς Ευρώπης. Στην προσπάθειά της αυτή, η Ρωσία προσανατολίστηκε στην Άπω Ανατολή και κυρίως στην Κίνα, η οποία έχει και ιδιαίτερα αυξημένες ενεργειακές

---

³¹⁶ Boussena, S., Locatelli, C. 2013, "Energy institutional and organizational changes in EU and Russia: Revisiting gas relations", Energy Policy, No.55, σελ.182

³¹⁷ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

³¹⁸ Παππάς, Π.Β. 2015, "Διεθνής Πολιτική και σχέσεις Ρωσίας-Κίνας", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σελ. 46-48

³¹⁹ Kratochvil, P., Tichy, L. 2013, "EU and Russian discourse on energy relations", Energy Policy, Vol.56, σελ.391

³²⁰ Bouwmeester, M.C., Oosterhaven, J. 2017, "Economic impacts of natural gas flow disruptions between Russia and the EU", Vol.106, σελ.288-289

ανάγκες. Ο αγωγός «Δύναμη της Σιβηρίας», στον οποίο έγινε αναφορά και σε προηγούμενη ενότητα αποτελεί μια από τις κυριότερες πρωτοβουλίες της Ρωσίας ως τώρα για «στροφή» των ενεργειακών της εξαγωγών προς την Άπω Ανατολή.³²¹ Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των αγωγών που μεταφέρουν φυσικό αέριο από τη Ρωσία στην Ευρώπη περνά μέσα από ουκρανικό έδαφος, έχει δημιουργήσει προβλήματα στη Ρωσία τα τελευταία χρόνια, λόγω των τεταμένων σχέσεων των δύο χωρών.³²²

Στο ζήτημα πάντως της διαμόρφωσης κοινού μετώπου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την αυστηροποίηση της στάσης της απέναντι στη Ρωσία, δεν υπήρξε ποτέ ομοφωνία μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης, αφού κάποια από αυτά θεώρησαν τη διατήρηση καλών διμερών σχέσεων με τη Ρωσία σημαντικότερη από οποιαδήποτε σύγκλιση με τους Ευρωπαίους εταίρους τους. Σε αυτό αναμφισβήτητα έπαιξε ρόλο η 100 % ενεργειακή εξάρτηση κάποιων κρατών της ΕΕ από τη Ρωσία, όπως η Σλοβακία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και οι χώρες της Βαλτικής.³²³

Η Ρωσία από την πλευρά της, εκμεταλλευόμενη την πλήρη ενεργειακή εξάρτηση των χωρών της «Νέας Ευρώπης» από αυτήν, προσπαθεί να επιτύχει πολιτικούς στόχους στις χώρες αυτές και να τις εντάξει ξανά στη σφαίρα επιρροής της με όχημα την ενέργεια. Αντιθέτως, στις χώρες της «Παλαιάς Ευρώπης», των οποίων και η ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία είναι συγκριτικά μικρότερη, οι στόχοι του Κρεμλίνου είναι κυρίως οικονομικοί και όχι πολιτικοί.³²⁴

Παρά τη βούληση και τις προσπάθειες πλήρους ενεργειακής απεξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία που καταβάλει η Δύση συνολικά, αυτό δεν είναι κάτι που αναμένεται να συμβεί τα επόμενα χρόνια ή ακόμα και τις επόμενες δεκαετίες. Ο κύριος λόγος είναι η ύπαρξη εκτεταμένων υποδομών μεταφοράς φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Ευρώπη. Η αντικατάσταση του εκτεταμένου ήδη υπάρχοντος δικτύου από ένα εναλλακτικό, θα ήταν ιδιαίτερα δαπανηρή και χρονοβόρα.³²⁵

---

³²¹ Bouwmeester, M.C., Oosterhaven, J. 2017, "Economic impacts of natural gas flow disruptions between Russia and the EU", Vol.106, σελ.288-289

³²² Καραγιάννης, Μ. 2010, *Η Ρωσία Σήμερα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.128

³²³ Kratochvil, P., Tichy, L. 2013, "EU and Russian discourse on energy relations", Energy Policy, Vol.56, σελ.392

³²⁴ Καραγιάννης, Μ. 2010, *Η Ρωσία Σήμερα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.116-128

³²⁵ Mitrova, T., Boersma, T., Galkina A. 2016, "Some future scenarios of Russian natural gas in Europe", Energy Strategy Reviews, Vol.11-12, σελ.19-28

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει στις ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας-Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι ο ανταγωνισμός που υπάρχει μεταξύ των δύο πλευρών για την εκμετάλλευση ενεργειακών κοιτασμάτων σε περιοχές όπως η Κασπία και ο Καύκασος (βλ. ενότητες 4.1 και 4.2).

Η ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η δεδομένη επιρροή που έχει στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, είναι επόμενο να καθιστά δύσκολη τη διείσδυση της Ευρασιατικής Ένωσης στην Ευρώπη. Η συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις κυρώσεις εναντίον της Ρωσίας με αφορμή την ουκρανική κρίση, έκαναν ακόμη πιο δύσκολη την προσέγγιση χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Ρωσία, έστω και διμερώς.³²⁶

Σύμφωνα πάντως με τον Ρώσο διεθνολόγο Alexander Lukin στις προθέσεις της Μόσχας, δεν είναι η έναρξη μιας αντιπαράθεσης της Ευρασιατικής Ένωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά η στενή συνεργασία των δύο οργανισμών.³²⁷

Όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα 3.6, ο Vladimir Putin είχε δηλώσει το 2011 ότι οραματίζεται έναν ενιαίο οικονομικό χώρο από τη Λισαβόνα ως το Βλαδιβοστόκ, αναφερόμενος στη διεύρυνση της Ευρασιατικής Ένωσης. Η δήλωσή του αυτή ωστόσο είχε βασιστεί σε δηλώσεις που είχε κάνει ένα χρόνο νωρίτερα στη Γερμανία, όταν και είχε πει πως κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό μέσω της στενής συνεργασίας της Ευρασιατικής Ένωσης, που τότε βρισκόταν ακόμα στα σκαριά, με την Ευρωπαϊκή Ένωση.³²⁸

Παρ' όλα αυτά, έχουν γίνει προσπάθειες προσεταιρισμού ευρωπαϊκών χωρών από την Ευρασιατική Ένωση με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη Σερβία, ενώ έχουν γίνει και προσπάθειες προσέγγισης ακόμα και με την Ελλάδα.

Τον Οκτώβριο του 2019, υπεγράφη συμφωνία ελεύθερου εμπορίου μεταξύ Ευρασιατικής Ένωσης και Σερβίας, η οποία άνοιξε το δρόμο για ακόμα στενότερη συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών, παρά το γεγονός ότι η Σερβία αποτελεί κράτος υποψήφιο για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.³²⁹

---

³²⁶ Dong, Y., Chunding, L. 2018, "Economic sanction games among the US, the EU and Russia: Payoffs and potential effects", *Economic Modelling*, Vol.73, σελ.117-128

³²⁷ Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", *Διδακτορική Διατριβή*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, σελ.123

³²⁸ Malle, S. 2017, "Russia and China in the 21st century. Moving towards cooperative behaviour", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.8, No.2, σελ.138

³²⁹ Stojanovic, M. 2019, Serbia Signs Trade Deal with Russia's Eurasian Union, *Balkan Insight*, October 25.

Με την Ελλάδα, η Ευρασιατική Ένωση δεν έχει υπογράψει κάποια συμφωνία ανάλογης σημασίας, ωστόσο τον Ιούνιο του 2017 υπέγραψε διακήρυξη συνεργασίας με στόχο στενότερη συνεργασία σε μια σειρά από τομείς, όπως οι υποδομές, η ενέργεια, ο αγροτικός τομέας, η τεχνολογία και ο τουρισμός.³³⁰ Το κατά πόσο υπάρχουν περιθώρια περαιτέρω εμβάθυνσης της συνεργασίας της Ευρασιατικής Ένωσης με την Ελλάδα είναι αμφίβολο, δεδομένου του ότι η δεύτερη αποτελεί πλήρες κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και παλαιό μέλος του NATO.

---

³³⁰ Eurasian Development Bank, 2019, Report 52: Eurasian Economic Integration 2019, Moscow, σελ.93

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας τα παραπάνω κεφάλαια, καταλήγουμε σε μια σειρά από συμπεράσματα σε σχέση με τον Ευρασιατισμό και τη γενικότερη εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Ρωσίας, στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας. Αυτά παρουσιάζονται παρακάτω.

Κατ' αρχάς επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματα ερευνητών όπως οι Fellows, Koranski, Bassin και Aksenov, σύμφωνα με τα οποία ο Νέο-Ευρασιατισμός, κυριότερο εκπρόσωπο του οποίου αποτελεί ο Aleksandr Dugin, έχει επηρεαστεί καθοριστικά, τόσο από τις θεωρίες της κλασικής γεωπολιτικής των Spykman και Mackinder, όσο από τις θεωρίες των κλασικών Ευρασιατιστών, όπως οι Trubetskoy, Savitsky και Gumilyov. Ο Dugin στα έργα του έχει επικαλεστεί πολλές φορές τις θεωρίες των παραπάνω για να τεκμηριώσει τις απόψεις του σε ό,τι αφορά τη γεωπολιτική και για να τονίσει την ανάγκη ενοποίησης της Ευρασίας υπό την ηγεσία της Ρωσίας.

Ανεξαρτήτως του μεγέθους της επιρροής που ασκεί ο Dugin στο Κρεμλίνο, το οποίο είναι κάτι αμφιλεγόμενο αφού δεν υπάρχουν απτές ενδείξεις, φαίνεται ότι ο Νέο-ευρασιατισμός παίζει πολύ σημαντικό ρόλο για τους χαράσσοντες την εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Ρωσίας. Αυτό αποδεικνύεται τόσο μέσω του εγχειρήματος της Ευρασιατικής Ένωσης, όσο και από τη συνολικότερη εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στην εν λόγω περιφέρεια.

Οι πολιτικές του Κρεμλίνου οι οποίες φαίνεται να συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με τις απόψεις του Dugin όπως παρουσιάζονται στα έργα του και ειδικότερα στο βιβλίο «Βασικές αρχές της γεωπολιτικής» είναι οι παρακάτω:

α) Η ρωσική υποστήριξη στο εγχείρημα της Ευρασιατικής Ένωσης με το συγκεκριμένο όνομα, δηλαδή με σημείο αναφοράς την Ευρασία, κάτι που υποδηλώνει τις γεωπολιτικές καταβολές του όλου εγχειρήματος. Παρότι ο Dugin δεν έχει διαδραματίσει κάποιο ρόλο στο συγκεκριμένο εγχείρημα, τουλάχιστον ενεργά, τονίζει την ανάγκη για «ενοποίηση» της Ευρασίας υπό την ηγεσία της Ρωσίας με γεωπολιτικά κριτήρια, πριν ακόμα γίνουν σχετικά βήματα από πλευράς Κρεμλίνου.

β) Η μεγάλη σημασία που δίνει η Ρωσία στις σχέσεις με το Ιράν, όπως αποδεικνύεται από τη στενή συνεργασία των δύο πλευρών στο συριακό εμφύλιο, αλλά

και σε μια σειρά από άλλα θέματα. Στον τομέα της ενέργειας για παράδειγμα, υπάρχει συνεργατική σχέση μεταξύ Ρωσίας και Ιράν, σχέση που προφανώς αποσκοπεί σε γεωπολιτικά οφέλη, δεδομένου του ότι και οι δύο χώρες αποτελούν κύριους παραγωγούς πετρελαίου και εν δυνάμει ανταγωνιστές.

γ) Η έμμεση υποστήριξη της Ρωσίας στον Donald Trump στις αμερικανικές εκλογές του 2016, η οποία είχε εκφραστεί τόσο με δηλώσεις του προέδρου Putin, όσο και μέσω κάποιων ρωσικών ΜΜΕ. Κατά την προεκλογική του εκστρατεία ο Trump χρησιμοποίησε διχαστική ατζέντα που αναζωπύρωσε σε κάποιο βαθμό ιδεολογικές και φυλετικές διαμάχες στο εσωτερικό των ΗΠΑ, ενώ σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική ο Trump προέβαλλε ένα είδος απομονωτισμού μέσω του περιορισμού των επεμβάσεων σε τρίτες χώρες και της επιβολής υψηλών δασμών στις εισαγωγές. Η υποστήριξη στον «απομονωτιστή» Trump μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια προσπάθεια «υπονόμησης των ΗΠΑ εκ των έσω» την οποία έχει προτείνει ο Dugin. Σε κάποια αμερικανικά ΜΜΕ υπήρξαν μέχρι και αναφορές περί χειραγώγησης των αμερικανικών εκλογών από τη Ρωσία, ωστόσο μέχρι στιγμής δεν έχει αποδειχτεί κάτι τέτοιο.

δ) Η έμφαση που δίνει η Ρωσία στους τομείς της θρησκείας και της πολιτισμικής ταυτότητας, τους οποίους χρησιμοποιεί για να διευκολύνει τη γεωπολιτική και γεωοικονομική της διεξόδου σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, ελλείψει πλέον της κομμουνιστικής ιδεολογίας, συμπίπτει σε μεγάλο βαθμό με τις απόψεις του Dugin περί στενών σχέσεων μεταξύ των Ορθοδόξων εθνών, τα οποία θεωρεί ότι έχουν κοινές πολιτισμικές καταβολές.

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις με την Ιαπωνία και τη Γερμανία, προφανώς και δε βρίσκονται σε ικανοποιητικό επίπεδο με βάση τη κοσμοθεωρία του Dugin. Η συμμετοχή και των δύο αυτών χωρών στις κυρώσεις κατά της Ρωσίας με αφορμή την ουκρανική κρίση δείχνει ότι υπάρχει μακρύς δρόμος για κάτι τέτοιο, ωστόσο η διατήρηση της συνεργασίας της Ρωσίας και με τις δύο χώρες σε αρκετούς τομείς υποδεικνύουν τη σημασία των σχέσεων αυτών. Στον τομέα της ενέργειας, η Ρωσία εξακολουθεί να διατηρεί στενές σχέσεις με τη Γερμανία, ενώ τα τελευταία χρόνια έχει υπογράψει σημαντικές συμφωνίες και με την Ιαπωνία, για συνεργασία σε τομείς όπως η οικονομία, η ενέργεια, ο πολιτισμός κ.α.

Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε τις προσπάθειες προσέγγισης μεταξύ Ρωσίας και Κίνας να είναι πολύ περισσότερες, με τη συνεργασία των δύο πλευρών να είναι

ιδιαίτερα στενή, μέσω του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης, του συνδέσμου BRICS αλλά και μέσω σημαντικών διμερών συμφωνιών. Στο θέμα αυτό, η επίσημη πολιτική του Κρεμλίνου έρχεται σε σύγκρουση με τις ιδέες του Dugin, ο οποίος έχει προτείνει συμμαχία με την Ιαπωνία και έχει υπάρξει κατηγορηματικός σε ό,τι αφορά την Κίνα, αφού τη θεωρεί μέγιστη γεωπολιτική απειλή για τη Ρωσία και προτείνει την υπονόμευσή της με κάθε τρόπο. Μπορούμε να πούμε ότι στο θέμα της στάσης απέναντι στην Κίνα, η πολιτική του Κρεμλίνου βρίσκεται περισσότερο ευθυγραμμισμένη με τις αρχές του ρεαλισμού, παρά με τα προτάγματα του Dugin, δεδομένου ότι ο μόνος τρόπος άμεσης αμφισβήτησης της αμερικανικής ηγεμονίας από τη Ρωσία είναι η συμμαχία με μια οικονομική δύναμη συγκρίσιμη με τις ΗΠΑ, όπως είναι η Κίνα. Η Ιαπωνία δεν θα είχε το ειδικό βάρος για κάτι τέτοιο, ακόμα και αν υπήρχαν οι προοπτικές για το σχηματισμό μιας ισχυρής ρωσοϊαπωνικής συμμαχίας.

Είναι πάντως αμφίβολο το κατά πόσο η συμμαχία Ρωσίας-Κίνας έχει προοπτικές να συνεχίσει να ευδοκίμει σε βάθος χρόνου και πέρα από την εκπλήρωση του τωρινού στόχου των δύο πλευρών, ο οποίος δεν είναι άλλος από την εξισορρόπηση των ΗΠΑ. Η γεινίαση Ρωσίας και Κίνας και η συνύπαρξή τους στην περιφέρεια της Ευρασίας, εγείρει την πιθανότητα έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των δύο χωρών στο μέλλον, εφόσον ανακοπεί η επιρροή των ΗΠΑ στην εν λόγω περιφέρεια και διαμορφωθούν συνθήκες διαφορετικές από τις σημερινές. Αν λάβουμε υπ' όψη και άλλους παράγοντες όπως ο μεγάλος πληθυσμός της Κίνας, οι απόψεις του Dugin περί «μέγιστης απειλής» για τη Ρωσία δε μπορούν να χαρακτηριστούν λανθασμένες σε καμία περίπτωση. Ωστόσο, η συμμαχία με την Κίνα είναι η πιο ορθολογική επιλογή για τη Ρωσία με τις συνθήκες που επικρατούν σήμερα. Ο χαρακτηρισμός της συμμαχίας αυτής ως «ευκαιριακή» φαίνεται να έχει στέρεη βάση.

Σε ό,τι αφορά την Ευρασιατική Ένωση, τα κυριότερα συμπεράσματα που εξαγάγουμε είναι τα παρακάτω:

α) Η χρήση ενός γεωγραφικού όρου (Ευρασιατική) στο όνομα της Ένωσης υποδηλώνει πρόθεση να τεθεί ως σημείο αναφοράς ολόκληρη η γεωγραφική περιοχή της Ευρασίας. Παρατηρούμε επίσης ότι στο έμβλημα της Ευρασιατικής Ένωσης απεικονίζεται ολόκληρη η περιοχή αυτή, χωρίς να τίθενται κάποια εσωτερικά όρια. Αφήνονται δηλαδή περιθώρια για διεύρυνση του οργανισμού σε οποιοδήποτε τμήμα της Ευρασίας. Η Ευρασιατική Ένωση μπορεί να συμπεριλάβει οποιοδήποτε κράτος της Ασίας ή της Ευρώπης, χωρίς να θέτει πολιτισμικά ή θρησκευτικά κριτήρια, ενώ αποκτά

την προοπτική να λειτουργήσει ανταγωνιστικά με τους περιφερειακούς οργανισμούς της Ασίας ή ακόμα και με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κάτι τέτοιο φαίνεται να τελεσφορεί και στην πράξη, αφού η Ευρασιατική Ένωση έχει πλέον συνάψει συμφωνίες με χώρες που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας και όχι μόνο στην περιφέρεια της πρώην ΕΣΣΔ. Πέρα από τις συμφωνίες με κορυφαία κράτη όπως η Κίνα και η Ινδία, έχουν συναφθεί εμπορικές ή άλλου είδους συμφωνίες μέχρι και με χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας (Ινδονησία, Φιλιππίνες) και της Ευρώπης (Σερβία, Ελλάδα). Επίσης έχουν συναφθεί συμφωνίες με συγκεκριμένα κράτη της Βορείου Αφρικής (Αίγυπτος, Μαρόκο και Τυνησία), εξέλιξη που δείχνει πρόθεση για διεύρυνση της Ένωσης ακόμα και εκτός των γεωγραφικών ορίων της Ευρασίας, εφόσον το ευνοήσουν οι συνθήκες.

β) Παρατηρούμε ότι ενώ η Ευρασιατική Ένωση αντιπροσωπεύει περίπου το 2,14 % του παγκόσμιου πληθυσμού, καταλαμβάνει περίπου το 2,13 % του παγκόσμιου ονομαστικού ΑΕΠ, κάτι που σημαίνει ότι βρίσκεται πολύ κοντά στον παγκόσμιο μέσο όρο, σε ότι αφορά την οικονομική ευημερία των συμμετεχόντων κρατών. Από την άλλη, η Ευρασιατική Ένωση αντιπροσωπεύει περίπου το 20,2 % της παγκόσμιας παραγωγής φυσικού αερίου, το 14,5 % της παραγωγής πετρελαίου και το 4,9 % της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η Ευρασιατική Ένωση αποτελεί σημαντική παγκόσμια δύναμη στον τομέα της ενέργειας και ότι η οικονομία των κρατών-μελών της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις ενεργειακές εξαγωγές, παράγοντας που έχει και θετικές και αρνητικές πλευρές. Ο έλεγχος ενός σημαντικού μεριδίου των παγκοσμίων ενεργειακών διαθεσίμων δίνει αδιαμφισβήτητα στα κράτη της Ευρασιατικής Ένωσης μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ και πολλά γεωπολιτικά οφέλη. Από την άλλη όμως τα καθιστά ευάλωτα σε βάθος χρόνου, καθώς σε περίπτωση πτώσης των διεθνών τιμών του πετρελαίου και του φυσικού αερίου ή στροφής της ανθρωπότητας σε άλλες μορφές ενέργειας, η Ευρασιατική Ένωση θα αντιμετώπιζε σημαντικό πρόβλημα, τόσο ως προς την οικονομική της ανάπτυξη, όσο και προς τη γεωπολιτική της θέση διεθνώς.

γ) Η Ρωσία αποτελεί αδιαμφισβήτητα τον «πυρήνα» της Ευρασιατικής Ένωσης, μολονότι η πρώτη επίσημη πρόταση για τη δημιουργία του οργανισμού προήλθε από το Καζακστάν. Το γεγονός ότι η Ρωσία αντιπροσωπεύει περίπου το 80 % του συνολικού πληθυσμού της Ευρασιατικής Ένωσης και το 86 % του ονομαστικού ΑΕΠ της, αρκεί ως απόδειξη για τον κυρίαρχο ρόλο της εντός του οργανισμού και την ισχύ που έχει στη λήψη αποφάσεων.

δ) Επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό η υπόθεση ότι η Ευρασιατική Ένωση χρησιμοποιείται από τη Ρωσία ως μέσο οικονομικής και πολιτικής διείσδυσης σε άλλα κράτη, τόσο ευρωπαϊκά, όσο και ασιατικά, με κύριο στόχο τη διεύρυνση της σφαίρας επιρροής της, η οποία συρρικνώθηκε σημαντικά μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται από την Ευρασιατική Ένωση στην περιφέρεια της πρώην ΕΣΣΔ και στην Ανατολική Ευρώπη αποτελεί ένδειξη για την προσπάθεια της Ρωσίας να προσεταιρίσει ξανά συμμάχους που έχασε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Παρ' όλα αυτά, η σύγκριση της Ευρασιατικής Ένωσης με την ΕΣΣΔ που επιχειρείται από κάποιους, κρίνεται τουλάχιστον ως υπερβολική. Σε αντίθεση με την ΕΣΣΔ, η οποία διατηρούσε την επιρροή της σε ξένες χώρες βασιζόμενη κυρίως στη στρατιωτική ισχύ, η σύγχρονη Ρωσία προσπαθεί να διεισδύσει ξανά σε αυτές τις χώρες πρωτίστως με οικονομικά μέσα και δευτερευόντως με πολιτισμικά. Η προσπάθεια επομένως αυτή της Ρωσίας να επανακτήσει τη χαμένη της επιρροή περιέχει πολλά χαρακτηριστικά «ήπιας ισχύος», σε αντίθεση με την «σκληρή» στρατιωτική ισχύ που συνήθιζε να προβάλλει η Σοβιετική Ένωση.

ε) Αν και η Ευρασιατική Ένωση έχει κομβική σημασία για την ρωσική εξωτερική πολιτική, οι τρόποι με τους οποίους η Ρωσία επιδιώκει τη διεύρυνσή της έρχονται σε αντίθεση εν μέρει με την κοσμοθεωρία του Dugin, ο οποίος χρησιμοποιεί πολύ συχνά εθνοφυλετικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά κριτήρια για να προτάξει την αναγκαιότητα ενοποίησης της Ευρασίας. Όπως ήδη προαναφέρθηκε, το Κρεμλίνο ταυτίζεται με τον Dugin σε ό,τι αφορά την προσέγγιση κάποιων Ορθόδοξων χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην κοινή θρησκευτική ταυτότητα. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τις υπόλοιπες χώρες, ειδικά αυτές της Ασίας, τις οποίες η Ρωσία προσπαθεί να φέρει πιο κοντά στην Ευρασιατική Ένωση προβάλλοντας το οικονομικό όφελος και κάποια ιδεαλιστικά κριτήρια, όπως π.χ. η εγκαθίδρυση ενός πιο δίκαιου διεθνούς συστήματος. Και σε αυτή την περίπτωση το Κρεμλίνο έχει μια πιο ορθολογική στάση από τον Dugin, αφού κατανοεί την εθνοφυλετική, πολιτισμική και θρησκευτική πολυμορφία που υπάρχει στην Ευρασία και δεν θέτει σχετικά όρια. Αντίθετα, θέλει να προβάλλει την πεποίθηση ότι η Ευρασιατική Ένωση είναι ένα εγχείρημα που αφορά όλα τα κράτη της Ευρασίας, τα οποία μπορούν να αποκομίσουν πολλά οφέλη συνεργαζόμενα μεταξύ τους.

Σε ό,τι αφορά τώρα τις πρωτοβουλίες της Ρωσίας στην Ευρασία εκτός του πλαισίου της Ευρασιατικής Ένωσης, αυτές φαίνεται ότι έχουν ως κύριο στόχο τη

μείωση της επιρροής των ΗΠΑ, είτε αφορούν περιοχές με σημαντικό ορυκτό πλούτο όπως η Κασπία και ο Καύκασος, είτε άλλες περιοχές της Ασίας, είτε την Ευρώπη. Ειδικά η Ευρώπη αποτελεί περιφέρεια καθοριστικής σημασίας για τη διεθνή επιρροή των ΗΠΑ λόγω του καθεστώτος του Ευρωπαϊσμού, αυτός είναι και ο λόγος που έχει ιδιαίτερη σημασία και για το Κρεμλίνο, το οποίο έχει κάνει πολλές προσπάθειες διείσδυσης σε ευρωπαϊκές χώρες. Στις προσπάθειές του αυτές, το Κρεμλίνο αξιοποιεί φυσικά το γεγονός ότι η Ευρώπη εξαρτάται ενεργειακά από τη Ρωσία, χρησιμοποιώντας παράλληλα οικονομικά κίνητρα και διάφορες μορφές ήπιας ισχύος. Παρά το γεγονός ότι η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία είναι κάτι που δεν αναμένεται να αλλάξει τα επόμενα χρόνια, η γεωπολιτική ευθυγράμμιση είναι κάτι που απέχει πολύ και αυτό οφείλεται στις βαθιές ρίζες που εξακολουθούν να έχουν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί στην Ευρώπη, θεσμοί οι οποίοι πρόσφατα επεκτάθηκαν και σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, έχοντας μάλιστα την υποστήριξη σημαντικού αριθμού των πολιτών των χωρών αυτών.

Εκτός της Ευρασιατικής Ένωσης, ο σύνδεσμος BRICS αποτελεί τη σημαντικότερη συλλογική πρωτοβουλία που συμμετέχει η Ρωσία και έχει ως επίκεντρο την Ευρασία, αν και στον σύνδεσμο συμμετέχουν επίσης η Βραζιλία και η Νότιος Αφρική, οι οποίες δε βρίσκονται σε αυτήν. Σε κάθε περίπτωση, ο σύνδεσμος BRICS αποτελεί υπολογίσιμο δρώντα του διεθνούς συστήματος, αφού αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο τμήμα του πλανήτη, τόσο πληθυσμιακά, όσο και οικονομικά.

Όπως διαπιστώθηκε ήδη, ο ρόλος της Ρωσίας στους BRICS δεν είναι ανάλογος με το ρόλο που έχει στην Ευρασιατική Ένωση. Αντίθετα, αν κάποια χώρα θα μπορούσε να θεωρηθεί «ηγέτιδα» των BRICS αυτή είναι η Κίνα, αφού το ΑΕΠ της είναι υψηλότερο από το άθροισμα των ΑΕΠ όλων των άλλων κρατών-μελών. Παρ' όλα αυτά, ο σύνδεσμος BRICS έχει ιδιαίτερη σημασία για τη ρωσική εξωτερική πολιτική όσον αφορά τη διαρκή προσπάθεια του Κρεμλίνου να αμφισβητήσει την ηγεμονία των ΗΠΑ, τόσο στην Ευρασία, όσο και διεθνώς. Σε αντίθεση με την Ευρασιατική Ένωση που έχει ως σημείο αναφοράς την Ευρασία, ο σύνδεσμος BRICS είναι διεθνούς εμβέλειας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα μέσο μετασχηματισμού του διεθνούς συστήματος συνολικά, προς όφελος των μελών του. Από την άλλη, η Κίνα και η Ινδία ως ισχυρές χώρες της Ευρασίας θα μπορούσαν να αποτελέσουν δυνάμεις ανταγωνιστικές προς τη Ρωσία, με στόχο τον έλεγχο επιμέρους περιφερειών της Ευρασίας στο μέλλον, ειδικά αν η αμερικάνικη επιρροή σε αυτές έχει αποδυναμωθεί. Εδώ τίθεται για άλλη μια φορά το ζήτημα του «ευκαιριακού» χαρακτήρα των συγκεκριμένων συμμαχιών, οι οποίες

αποτελούν μεν ορθολογικές επιλογές με βάση τους τωρινούς συσχετισμούς ισχύος, δεν είναι όμως σαφές αν έχουν τις βάσεις για να διατηρηθούν σε βάθος χρόνου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σε γενικές γραμμές τα συμπεράσματα που αντλήθηκαν από τη μελέτη επιβεβαιώνουν τα αξιώματα που διατυπώθηκαν στην εισαγωγή. Το διεθνές σύστημα, μετά το «φιλειρηνικό» διάλειμμα της δεκαετίας του '90, εισέρχεται σε μια νέα περίοδο ανταγωνισμού που κυριαρχούν οι αρχές της ρεαλιστικής προσέγγισης των διεθνών σχέσεων, όπως είναι ο διαρκής ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών, τα οποία προσπαθούν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους, μεγιστοποιώντας την ισχύ τους και εξισορροπώντας τους ανταγωνιστές τους.

Η θεωρία του Fukuyama περί «τέλους της ιστορίας» αν και ιδιαίτερα αισιόδοξη, αποδεικνύεται ανέφικτη. Αντίθετα βλέπουμε να επιβεβαιώνονται ρεαλιστές όπως ο Mearsheimer και ο Kissinger, ενώ εν μέρει επιβεβαιώνεται και ο Huntington, αφού βλέπουμε τις ιδεολογικές διαμάχες να έχουν αντικατασταθεί από θρησκευτικές και πολιτισμικές σε πολλές περιπτώσεις. Διαπιστώνουμε επίσης ότι οι θεωρίες της κλασικής γεωπολιτικής των Spykman και Mackinder συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη χάραξη στρατηγικής μέχρι σήμερα, προσαρμοσμένες βέβαια στις ιδιαιτερότητες του σύγχρονου κόσμου.

Αυτός ο νέος διεθνής ανταγωνισμός που έχει ήδη ξεκινήσει και αναμένεται να γίνει πιο έντονος τα επόμενα χρόνια, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα νέο είδος Ψυχρού Πολέμου, αφού χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων σε διαφορετικά επίπεδα και πεδία, που δεν αναμένεται όμως να εξελιχθούν σε ευθεία στρατιωτική σύγκρουση, λόγω της πυρηνικής αποτροπής. Σε αντίθεση με τον ιστορικό Ψυχρό Πόλεμο ο οποίος χαρακτηρίστηκε από την κυριαρχία ενός καθαρά διπολικού συστήματος ισχύος, το σύστημα που αναδύεται θα είναι όπως όλα δείχνουν πολυπολικό, κάτι που σημαίνει ότι θα είναι πιο σύνθετο σε ό,τι αφορά τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και των υπόλοιπων δρώντων του. Η Ρωσία έχει ήδη ανακτήσει ένα μέρος της χαμένης της ισχύος και διευρύνει αργά αλλά σταθερά τη σφαίρα επιρροής της, ενώ άλλες δυνάμεις όπως η Κίνα και η Ινδία ή ακόμα και η Ευρωπαϊκή Ένωση, διεκδικούν και αυτές σημαντικά μερίδια επιρροής στο επερχόμενο διεθνές σύστημα.

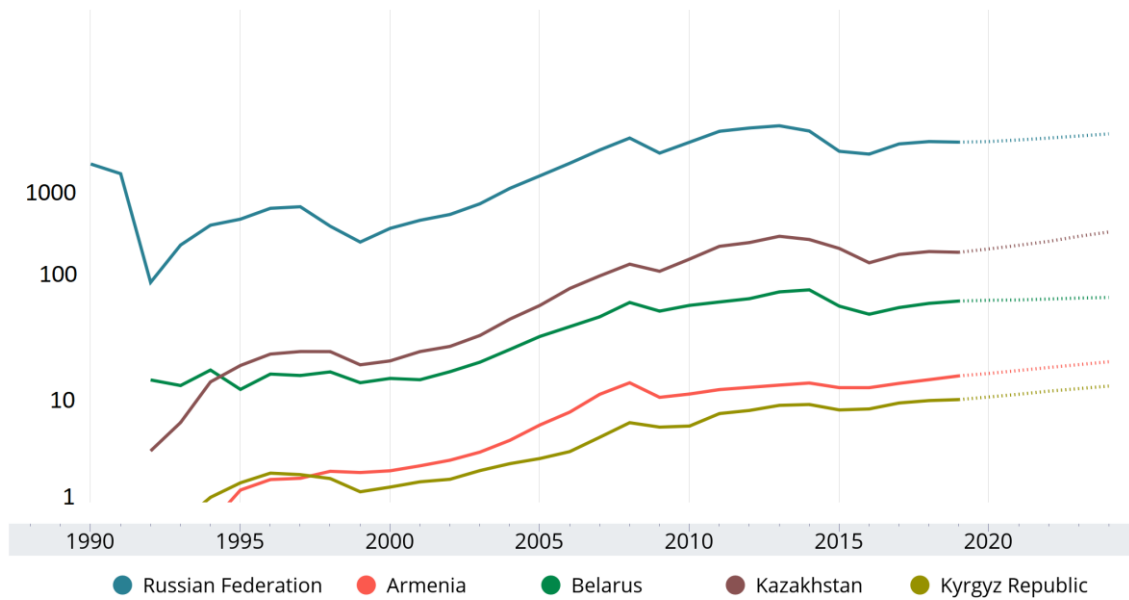
Το αν η Ρωσία θα καταφέρει να καθιερωθεί ως ένας ισχυρός πόλος στο νέο διεθνές σύστημα, αποτελεί μια πολύ μεγάλη πρόκληση για το Κρεμλίνο. Η ρωσική οικονομία, η οποία έχει πολλά αδύνατα σημεία και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις

εξαγωγές ενέργειας, φαίνεται να είναι η αχίλλειος πτέρνα της σύγχρονης Ρωσίας. Από την άλλη, το γεγονός ότι η Ρωσία διαθέτει ενεργειακή αυτάρκεια είναι ένα σημαντικό πλεονέκτημα, ειδικά απέναντι στην Κίνα, η οποία γνωρίζει ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, δεν είναι όμως ανεξάρτητη ενεργειακά. Επιπροσθέτως, το πυρηνικό οπλοστάσιο και η στρατιωτική ισχύς της Ρωσίας την καθιστούν μια διαχρονικά υπολογίσιμη δύναμη ανεξαρτήτως των οικονομικών της δεδομένων, ενώ τα τελευταία χρόνια το Κρεμλίνο έχει κάνει σημαντικά βήματα και στον τομέα της ήπιας ισχύος μέσω της πολιτισμικής διείσδυσης σε άλλες κοινωνίες. Μένει να αποδειχθεί αν η ηγεσία της χώρας, εκμεταλλευόμενη τις συγκυρίες και συνάπτοντας τις σωστές συμμαχίες, θα ανταποκριθεί στις σύγχρονες προκλήσεις και θα εδραιώσει τη Ρωσία ως έναν από τους ισχυρότερους δρώντες στο επερχόμενο διεθνές σύστημα.

Δεδομένης της σύνθετης φύσης ενός πολυπολικού συστήματος, οι συμμαχίες αναμένεται να αποτελέσουν έναν από τους καθοριστικότερους παράγοντες για τη διαμόρφωση των νέων συσχετισμών ισχύος. Αυτός είναι και ο λόγος που το εγχείρημα της ευρασιατικής ενοποίησης, είτε μέσω της Ευρασιατικής Ένωσης, είτε μέσω άλλων πρωτοβουλιών, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα «βέλη» στη φαρέτρα της Ρωσίας, το οποίο αναμένεται να της φανεί ιδιαίτερα χρήσιμο στη μάχη που δίνει για να «κλειδώσει» τη θέση της ως μεγάλη δύναμη στο σύγχρονο κόσμο.

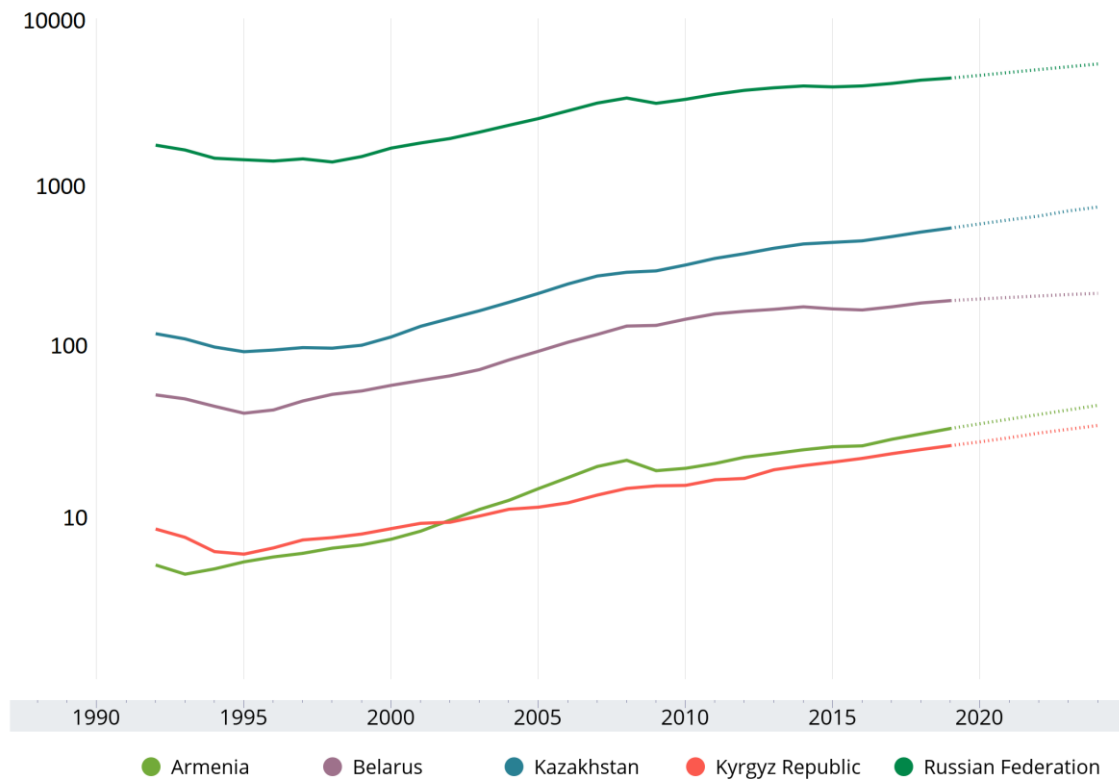
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΕΣ

Διάγραμμα 1: Το ονομαστικό ΑΕΠ των κρατών της Ευρασιατικής Ένωσης από την ανεξαρτητοποίησή τους έως το 2020 (σε εκατομμύρια δολάρια)

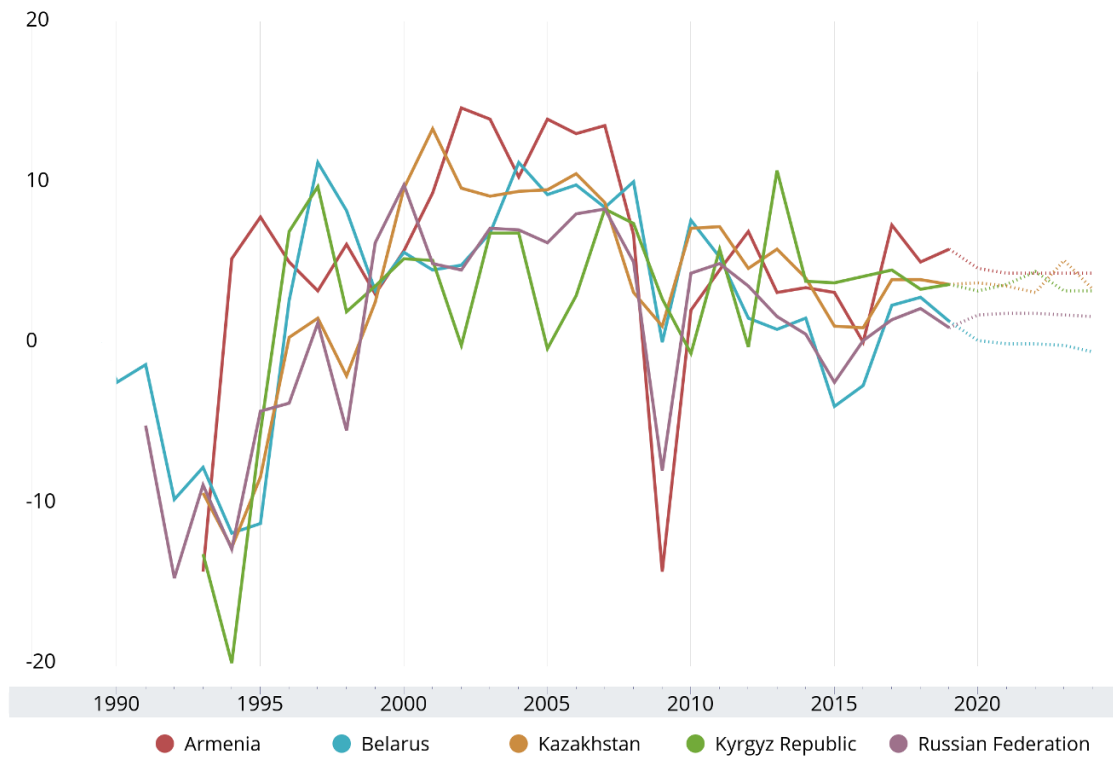
Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

Διάγραμμα 2: Το ΑΕΠ σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης των κρατών της Ευρασιατικής Ένωσης από την ανεξαρτητοποίησή τους έως το 2020 (σε εκατομμύρια δολάρια)

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

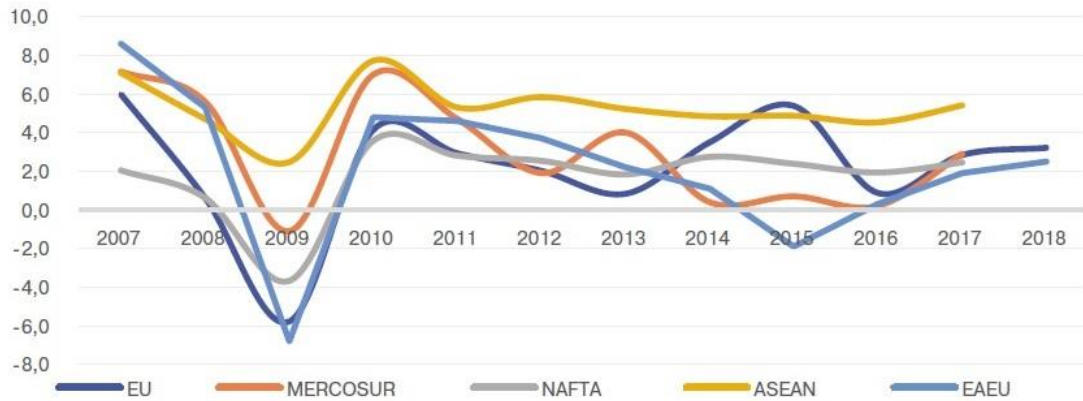
Διάγραμμα 3: Ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ των κρατών της Ευρασιατικής Ένωσης από την ανεξαρτητοποίησή τους έως το 2020

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

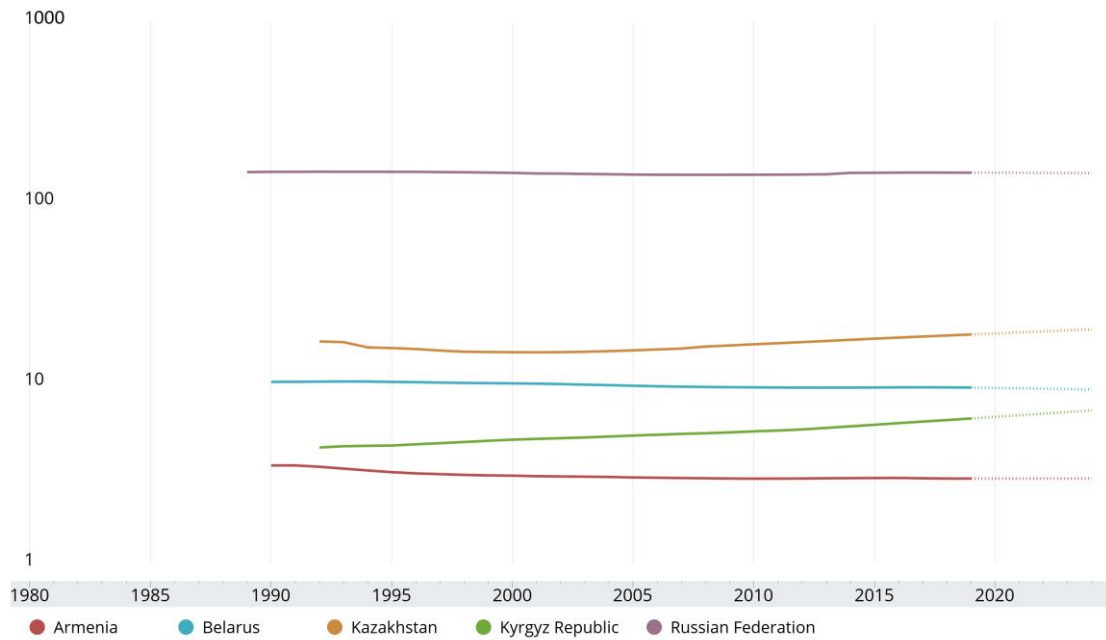
Διάγραμμα 4: Συνολικός ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της Ευρασιατικής Ένωσης σε σχέση με άλλους περιφερειακούς διεθνείς οργανισμούς

ΕΥ: Ευρωπαϊκή Ένωση / MERCOSUR: Κοινή Αγορά Νοτίου Αμερικής / NAFTA: Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής / ASEAN: Ένωση Χωρών Νοτιοανατολικής Ασίας / ΕΑΕΥ: Ευρασιατική Ένωση

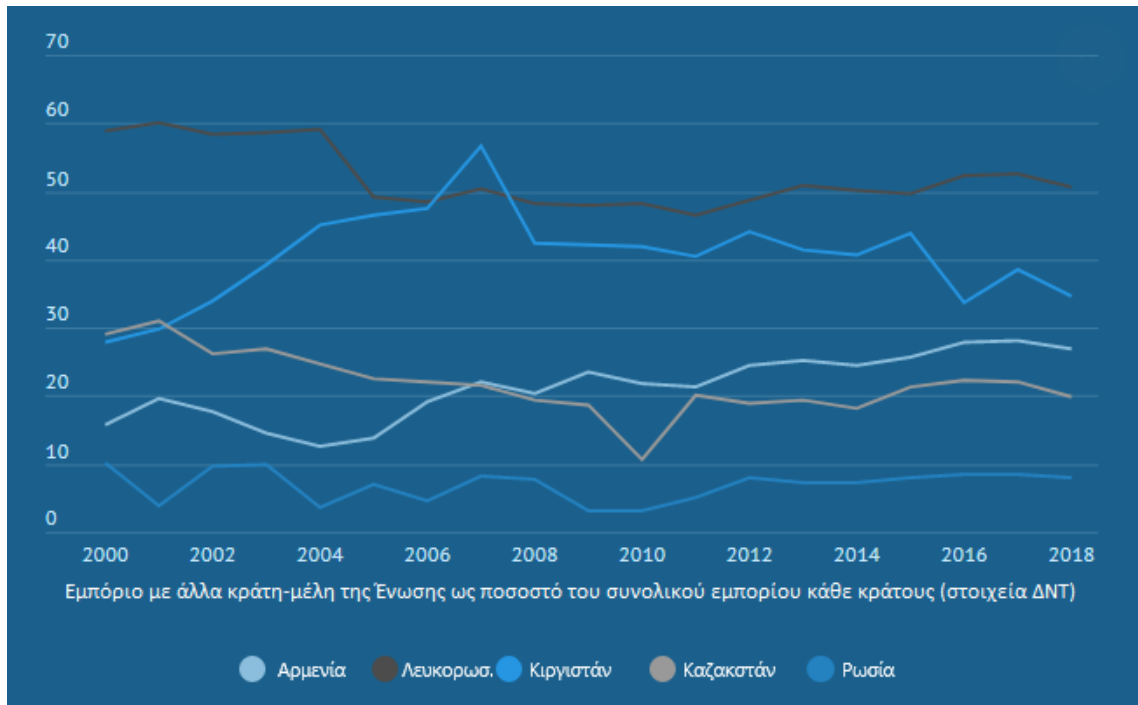
Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

Διάγραμμα 5: Η πορεία του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρασιατικής Ένωσης από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι το 2020 (σε εκατομμύρια κατοίκους)

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

Διάγραμμα 6: Εμπόριο των κρατών-μελών της Ευρασιατικής Ένωσης με άλλα μέλη της ένωσης και με τρίτα κράτη

Πηγή: Eurasia NET (www.eurasianet.org)

Πίνακας 1: Εκτίμηση για το μέσο ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ του κάθε κράτους-μέλους της Ευρασιατικής Ένωσης, αλλά και της Ευρασιατικής Ένωσης συνολικά, σε σύγκριση με τις ΗΠΑ και άλλες ομάδες κρατών.

Μέσος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ (2020-2024)	
<i>Ρωσία</i>	1,92 %
<i>Λευκορωσία</i>	0,02 %
<i>Αρμενία</i>	4,56 %
<i>Καζακστάν</i>	3,94 %
<i>Κιργιστάν</i>	3,72 %
Ευρασιατική Ένωση	2,14 %
Ευρωπαϊκή Ένωση	1,60 %
Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής	1,72 %
Σύνολο ανεπτυγμένων χωρών	1,60 %
Σύνολο αναπτυσσόμενων χωρών	4,76 %
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΝΟΛΟ	3,56 %

Πηγή στοιχείων: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (www.imf.org)

Χάρτης 1: Ευρασιατική Ένωση και εταίροι

Στον παρακάτω χάρτη επισημαίνονται τα κράτη-μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης, καθώς και τα κράτη με τα οποία αυτή έχει συνάψει σημαντικές συμφωνίες. Με μπλε χρώμα επισημαίνονται τα κράτη-μέλη της Ευρασιατικής Ένωσης. Με πορτοκαλί χρώμα επισημαίνονται τα κράτη με τα οποία η Ένωση έχει συνάψει συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου, ενώ με πράσινο χρώμα επισημαίνονται τα κράτη με τα οποία η Ένωση βρίσκεται σε διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συμφωνίας ελεύθερου εμπορίου. Τέλος, με κόκκινο χρώμα επισημαίνονται τα κράτη με τα οποία η Ένωση έχει συνάψει μη-προτιμησιακή συμφωνία ελεύθερου εμπορίου, δηλαδή συμφωνία που δεν συνεπάγεται την αυτόματη κατάργηση δασμών για συγκεκριμένα αγαθά.

Graphic © Asia Briefing Ltd.

Πηγή: Asia briefing Ltd. μέσω της ιστοσελίδας www.india-briefing.com

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Βιβλία

- Αρβανιτόπουλος, Κ., Ήφαιστος, Π. 2000, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.
- Καραγιάννης, Μ. 2010, *Η Ρωσία Σήμερα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Κασκαρέλης, Β. 2016, *Η τέλεια καταιγίδα*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Κολιόπουλος, Κ. 2008, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα
- Μαργαρίτου, Κ. 2015, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα.
- Μαρκέτος, Θ. 2008, *Η γεωπολιτική πρακτική της Ρωσίας στη μετασοβιετική Κεντρική Ασία*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα.
- Πλατιάς, Α. 1995, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Brzezinski, Z. 2002, *Η Γεωστρατηγική Τριάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα.
- Dugin, A. 2013, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, Έσοπτρον, Αθήνα.
- Eltchaninoff, M. 2016, *Στο μυαλό του Vladimir Putin*, Διάμετρος, Αθήνα.
- Fukuyama, F. 1993, *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα.
- Johnson, D., Robinson, P. 2010, *Οι σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ρωσίας στον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Kaplan, R. 2016, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Μελάι, Αθήνα.
- Mackinder, H. 2006, *Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Mearsheimer, J. 2011, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.
- Parker, G. 2002, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα.
- Spykman, N. 2004, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Waltz, K. 2011, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.

Επιστημονικά άρθρα / διατριβές

- Θολοενού, Π. Α. 2017, "Η Ρωσία στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Μια διερεύνηση των οικονομικών και πολιτικών κινήτρων", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Μαργαρίτου, Κ. 2015, "Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: Οντότητα για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση της Ευρασίας ή μέσο εγκοίτωσης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής;", Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Μποτσαρόβα, Σ. 2018, "Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο: η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης", Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Παππάς, Π.Β. 2015, "Διεθνής Πολιτική και σχέσεις Ρωσίας-Κίνας", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Σκοτινιώτης, Α. 2017, "Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Τόντσεφ, Π. 2018, "Στην καρδιά της Ευρασίας: Η αυξανόμενη δύναμη της Κεντρικής Ασίας", Παρουσιάσεις American College of Greece.
- Χατζημμανουήλ, Κ. 2016, "Πολιτικές και θεσμικές σχέσεις Ευρώπης και Ρωσίας και ενέργεια", Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

- Χούνδρης, Γ. 2009, “Η ρωσική ενεργειακή στρατηγική στην Ασία”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Άρθρα στον τύπο

- Ανδριόπουλος, Δ. 2018, *Ρωσία vs ΕΕ*, Hellenic Nexus, τ. 133, σελ. 24-27
- Αποσκίτης, Λ. 2018, *Ο κόσμος πέρα από τη Δυτική Επιρροή*, Hellenic Nexus, τ. 132, σελ. 14-20
- Δελενίκας, Κ. 2018, *Ο ρωσικός γεωπολιτικός αιφνιδιασμός*, Hellenic Nexus, τ. 133, σελ. 28-32
- Δρίβας, Α. 2017, *Το μεγάλο παιχνίδι στην Ευρασία μπαίνει στην τελική του φάση*, Liberal.gr, 23 Φεβρουαρίου.
- Λιάτσος, Δ. 2019, *Ρωσική πρωτοβουλία στην Ασία ως αντίβαρο στο Δυτικό σχέδιο παγκοσμιοποίησης*, Sputnik Ελλάδα, 18 Ιουνίου.
- Μάζης, Ι. 2017, *Ανασχαιτικός Δακτύλιος - Ο πόλεμος των αγωγών*, Stavros Lygeros Press, 5 Σεπτεμβρίου.
- Πλιάκος, Κ. 2017, *Μια νέα Κοινή Αγορά πάνω στα ερείπια της Σοβιετικής Ένωσης*, CNN Greece, 8 Ιανουαρίου.
- Φαλιτάις, Α. 2018, *Πώς η Ουάσιγκτον φέρνει πιο κοντά Μόσχα και Πεκίνο*, Euro2day, 8 Νοεμβρίου.
- Χουλιάρης, Γ. 2019, *Ένας ευρασιατικός άξονας; Η Ρωσία στο «Δρόμο του Μεταξιού»*, Alpha Πάτρας, 19 Οκτωβρίου.
- Dugin, A. 2013, *Η διεθνής πολιτική και το Ευρασιατικό όραμα*, Διάλεξη στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 4pt.su, 12 Απριλίου.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Βιβλία

- Anagnostopoulou, D., Papadopoulos I., Papadopoulou, D. 2016, *The EU at a Crossroads: Challenges and Perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
- Black, J. L., Johns, M., Theriault, A.D. 2019, *The New World Disorder: Challenges and Threats in an Uncertain World*, Lexington Books, London.
- Chun, K.H. 2013, *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Ashgate Publishing Limited, Surrey.
- Clover, C. 2016, *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*, Yale University Press, New Haven and London.
- Cornell, S.E. 2005, *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, Routledge Curzon, London and New York.
- Crane, R. 2015, *Building Bridges Among the BRICs*, Palgrave Macmillan, London.
- Dugin, A. 2014, *Eurasian Mission*, Arktos, United Kingdom.
- Dugin, A. 2015, *Last War of the World Island: The Geopolitics of Contemporary Russia*, Arktos, London.
- Dugin, A. 2002, *Osnovy Evrazijstva*, Arktogaia, Moskva.
- Dugin, A. 2000, *Osnovy Geopolitiki*, Arktogaia, Moskva.
- Gaddis, J.L. 1982, *Strategies of Containment*, Oxford University Press, Oxford.
- Huntington, S.P. 1998, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London.
- Laruelle, M. 2012, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C.
- Mahan, A.T. 1890, *The Influence of Sea Power Upon History*, Little Brown and Company, Boston.
- Pollele, M. 1999, *Raising Cartographic Consciousness: The Social and Foreign Policy Vision of Geopolitics in the Twentieth Century*, Lexington Books, New York.

- Rees, D. 1967, *The Age of Containment: The Cold War*, The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke.
- Ross, H. 1963, *The Cold War: Containment and Its Critics*, Rand McNally & Company, Chicago.
- Stuenkel, O. 2015, *The BRICS and the Future of Global Order*, Lexington Books, London.
- Trenin, D. 2001, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC.
- Vinokurov, E. 2018, *Introduction to the Eurasian Economic Union*, Palgrave Macmillan, Cham.
- Vymyatnina, Y., Antonova, D. 2014, *Creating a Eurasian Union: Economic Integration of the Former Soviet Republics*, Palgrave Macmillan, New York.
- Zoppo, C.E., Zorgbibe, C. 1985, *On Geopolitics: Classical and Nuclear*, NATO ASI Series, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.

Επιστημονικά άρθρα / διατριβές

- Alimov, R. 2018, "The Shanghai Cooperation Organisation: Its role and place in the development of Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9 No.2, pp.114-124
- Azizov, U. 2017, "Regional integration in Central Asia: From knowing-that to knowing-how", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.8, No.2, pp.1-13
- Bahgat, G. 2007, "Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.40, No.2, pp.157-168
- Bassin, M. 1991, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", *Slavic Review*, Vol.50, No.2, pp. 1-17
- Bassin, M., Aksenov, K.E. 2006, "Mackinder and the Heartland Theory in Post-Soviet Geopolitical Discourse", *Geopolitics*, Vol.11, No.1, pp.99-118
- Bayramov, V., Abbas, G. 2017, "Oil shock in the Caspian Basin: Diversification policy and subsidized economies", *Resources Policy*, Vol. 54, pp. 149-156
- Bendle, M. 2014, "Putin's Rasputin: Alexander Dugin and Neo-Eurasianism", *Quadrant*, Vol.58, No.9, pp.14-20
- Blank, S., Kim, Y. 2015, "Does Russo-Chinese Partnership Threaten America's Interests in Asia?", *Orbis*, Vol.60, No.1, pp.112-127
- Blinnikov, V.I. 2001, "The Eurasian Patent Organization: the first five years", *World Patent Information*, Vol.23, No.2, pp. 269-275
- Blitt, R.C. 2011, "Russia's 'Orthodox' Foreign Policy: The Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia's Policies Abroad", *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol.33, No.2, pp. 363-460
- Blockmans, S., Kostanyan, H., Vorobiov, I. 2012, "Towards a Eurasian Economic Union: The challenge of integration and Unity", *CEPS Special Report*, No. 75
- Borisova, A. 2005, "Halford Mackinder's ideas today", *Central Asia and the Caucasus*, No. 4, Vol. 34, pp. 21-23
- Boussena, S., Locatelli, C. 2013, "Energy institutional and organizational changes in EU and Russia: Revisiting gas relations", *Energy Policy*, No.55, pp.180-189
- Bouwmeester, M.C., Oosterhaven, J. 2017, "Economic impacts of natural gas flow disruptions between Russia and the EU", *Energy Policy*, Vol.106, pp.288-297
- Browning, C. 2018, "Geostrategies, geopolitics and ontological security in the Eastern neighborhood: The European Union and the 'new Cold War' ", *Political Geography*, Vol.62, pp.106-115
- Brusis, M. 2014, "A Eurasian European Union? Relaunching Post-Soviet Economic Integration", Working Paper.
- Cross, M.D., Karolewski, I.P. 2016, "What Type of Power has the EU Exercised in the Ukraine – Russia Crisis? A Framework of Analysis", *Journal of Common Market Studies*, Vol.55, No.1, pp.1-17

- De Haas, M., Tibold, A., Cillessen, V. 2006, "Geo-strategy in the South Caucasus: Power Play and Energy Security of States and Organisations", Netherlands Institute of International Relations Clingendael publication.
- Diesen, G., Keane, C. 2018, "The offensive posture of NATO's missile defence system", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.51, No.2, pp.91-100.
- Dimitrakopoulou, S., Liaropoulos, A. 2010, "Russia's National Security Strategy to 2020: A Great Power in the Making?", *Caucasian Review for International Affairs*, Vol. 4, No. 1, pp. 35-42
- Dong, Y., Chunding, L. 2018, "Economic sanction games among the US, the EU and Russia: Payoffs and potential effects", *Economic Modelling*, Vol.73, pp.117-128.
- Dreyer, J.T. 2015, "The rise of China and the Geopolitics of East Asia", *Orbis*, Vol.59, No.4, pp.518-529
- Dunlop, J.B. 2004, "Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics", *Demokratizatsiya*, Vol.12, No.1
- Dunlop, J.B. 2001, "Aleksandr Dugin's 'Neo-Eurasian' Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Responce", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 25, No. 1/2, pp. 91-127
- Eremina, N. 2016, "Advent of a new civilization project – Eurasia in: U.S. out?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.7, No.2, pp.162-171
- Eronen, J., Laulajainen, R. 2009, "Three textbooks in geopolitics", *Political Geography*, Vol.28, No.2, pp.142-145
- Fan, S., Ravi, K., Wei, S.J., Zhang, X. 2013, "The economics of China: Successes and Challenges", Working Paper 19648, National Bureau of Economic Research Working Paper Series.
- Fellows, G.S. 2018, "The Foundations of Aleksandr Dugin's Geopolitics: Montage Fascism and Eurasianism as Blowback", *Electronic Theses and Dissertations*, University of Denver.
- Feng, H. 2015, "The New Geostrategic Game: Will China and Russia form an Alliance against the United States?" Danish Institute for International Studies Publication, Copenhagen.
- Fortesque, S. 2016, "Russia's 'turn to the East': a study in policy making", *Post-Soviet Affairs*, Vol.32, No.6, pp.424-354.
- Gerace, M.P. 1991, "Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after", *Comparative Strategy*, Vol.10, No.4, pp.347-364
- Götz, E., Merlen, C.R. 2018, "Russia and the question of world order", *European Politics and Society*, Vol.20, No.2, pp.133-153
- Haines, J.R. 2019, "Redefining American Security Interests in Europe", *Orbis*, Vol.63, No.4, pp.520-544
- Hansen, F.S. 2013, "Integration in the post-Soviet space", *International Area Studies Review*, Vol.16, No.2, pp. 142-159
- Hartwell, C. 2013, "A Eurasian (or a Soviet) Union? Consequences of further economic integration in the Commonwealth of Independent States", *Business Horizons*, Vol.56, No.4, pp. 411-420
- Heinrich, A., Pleines, H. 2015, "Mixing geopolitics and business: How ruling elites in the Caspian states justify their choice of export pipelines", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 6, No. 2, pp. 107-113
- Hochberg, L., Sloan, G. 2017, "Mackinder's Geopolitical Perspective Revisited", *Orbis*, Vol. 61, No.4, pp. 575-592
- Hoffmann, E. 2010, "Eurasia between cultural studies and marketing", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.1, No.2, pp. 119-126
- Holas, L. 2018, "Prospects for Russia-NATO relations: The SWOT analysis", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.51, No.2, pp. 151-160
- Holmila, A. 2019, "Re-thinking Nicholas J. Spykman: from historical sociology to balance of power", *The International History Review*
- Ingram, A. 2001, "Alexander Dugin: Geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia", *Political Geography*, Vol.20, No.8, pp.1029-1051

- Johnson, M.R. 2015, "Russian nationalism and Eurasianism: The ideology of Russian regional power and the rejection of Western values", *Journal of Eurasian Affairs*, Vol.4, No.1, pp.32-41
- Kapoor, N. 2019, "India-Russia Ties in a Changing World Order: In Pursuit of a 'Special Strategic Partnership'", *Observer Research Foundation Occasional Paper #218*
- Karaganov, S. 2018, "The new Cold War and the emerging Greater Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, pp.85-93
- Keukeleire, S., Hooijmaaijers, B. 2013, "The BRICS and Other Emerging Power Alliances and Multilateral Organizations in the Asia-Pacific and the Global South: Challenges for the European Union and Its View on Multilateralism", *Journal of Common Market Studies*, Vol.52, No.3, pp.1-18
- Klinke, I. 2018, "Geopolitics and the political right: Lessons from Germany", *International Affairs*, Vol.94, No.3, pp. 495-514
- Kopanski, A.B. 2013, "The Russian Neo-Eurasianism, the West and the Reconstruction of Islamic Civilization in Alexander Dugin's Geopolitical Doctrines", *World Journal of Islamic History and Civilization*, Vol. 3, No. 3, pp. 124-133
- Kratochvil, P., Tichy, L. 2013, "EU and Russian discourse on energy relations", *Energy Policy*, Vol.56, pp.391-406
- Kristensen, H.M., Korda, M. 2019, "Russian nuclear forces, 2019", *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol.75, No.2, pp. 73-84
- Krotov, I. 2011, "Customs Union between the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation within the Framework of the Eurasian Economic Community", *World Customs Journal*, Vol.5, No.2, pp. 129-135.
- Kubicek, P. 2013, "Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.4, No.2, pp. 171-180
- Kuchins, A. 2018, "What is Eurasia to US (the U.S.)?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, pp.125-133
- Kuhrt, N., Kiseleva, Y. 2018, "Russia-India Relations: Strategic Partnership put to the test?", *Power Relations in the Twenty-First Century: Mapping a Multipolar World?*, 1st edition.
- Laruelle, M. 2004, "The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism", *Nationalities Papers*, Vol.32, No.1, pp.115-136
- Laruelle, M. 2006, "Alexandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?", *Woodrow Wilson International Center for Scholars, Occasional Paper #294*.
- Laruelle, M. 2015, "The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination", *Center on Global Interests Publication, Washington D.C.*
- Lau, L.J. 2015, "The Sources of Chinese Economic Growth since 1978", *Working Paper No.40, Institute of Global Economics and Finance, The Chinese University of Hong Kong*.
- Liaropoulos, A. 2008, "The Russian Defense Reform and its Limitations", *Caucasian Review for International Affairs*, Vol. 2, No. 1, pp. 42-49
- Lukin, A. 2014, "Eurasian Integration and the Clash of Values", *Survival – Global Politics and Strategy*, No.56, Vol.3, pp. 43-60
- Lynch, A.C. 2001, "The Realism of Russia's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 1, pp. 7-31
- Mackinder, H. 1904, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol.23, No.4, pp.421-437
- Mackinder, H. 1943, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Vol.21, No.4, pp.595-605
- Magomedov, A., Nikerov, R. 2010, "Caspian energy resources and the 'pipeline war' in Europe in the 21st century: Energy geopolitics in Northern Eurasia", *Central Asia and the Caucasus*, Vol.11, No.3, pp. 7-18
- Makinen, S. 2014, "Geopolitics Teaching and Worldviews: Making the Future Generation in Russia", *Geopolitics*, Vol.19, No.1, pp.86-108

- Malle, S. 2017, "Russia and China in the 21st century. Moving towards cooperative behaviour", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.8, No.2, pp.136-150
- Mankoff, J. 2013, "Central Asia Policy Brief No. 13", Central Asia Program, Elliott School of International Affairs, the George Washington University.
- Markedonov, S. 2017, "Russia's Evolving South Caucasus Policy: Security Concerns amid Ethno-political Conflicts", *DGAP Analyse*, Vol. Feb. 2017, No.1
- Mcfaul, M. 1999, "Russia's Many Foreign Policies", *Demokratizatsiya*, Vol.7, No.3, pp. 393-412
- Millerman, M. 2014, "Theory Talk #66: Alexander Dugin on Eurasianism, the Geopolitics of Land and Sea, and a Russian Theory of Multipolarity", *Theory Talks*
- Mitrova, T., Boersma, T., Galkina A. 2016, "Some future scenarios of Russian natural gas in Europe", *Energy Strategy Reviews*, Vol.11-12, pp.19-28
- Moldashev, K., Hassan, M.A.G. 2015, "The Eurasian Union: actor in the making?", *Journal of International Relations and Development*, pp. 1-23
- Morozova, N. 2009, "Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy Under Putin", *Geopolitics*, Vol.14, No.4, pp.667-686.
- Morozova, N. 2011, "The politics of Russian post-Soviet Identity: Geopolitics, Eurasianism and Beyond", Central European University Thesis, Department of International Relations and European Studies.
- Mostafa, G., Mahmood, M. 2018, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and possible future directions", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, pp.163-172
- Naarajarvi, T. 2012, "China, Russia and the Shanghai Cooperation Organisation: blessing or curse for the new regionalism in Central Asia?", *Asia Europe Journal*, Vol.10, No.2, pp.113-126
- Niu, H. 2015, "Is There a Role for the BRICS in Asian Affairs?", *International Organisations Research Journal*, Vol.10, No.2, pp.196-205
- Oehler-Sincai, I.M. 2015, "Standpoints Regarding the BRICS Construction", *Procedia Economics and Finance*, Vol.22, pp.502-511
- O'Sullivan, M., Subramanian, K. 2015, "The end of Globalization or a more Multipolar World?", *Credit Suisse Research Institute*.
- Owens, M. 2015, "In Defense of Classical Geopolitics", *Orbis*, Vol.59, No.4, pp. 463-478
- Parker, W.H. 1960, "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, Vol.126, No.3, pp. 278-297
- Perovic, J. 2019, "Russia's Eurasian Strategy", *Strategic Trends 2019: Key Developments in Global Affairs*, Center for Security Studies, ETH Zurich.
- Popescu, N. 2014, "Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely", *ISSUE Chaillot papers*, Issue 132
- Pryce, P. 2013, "Putin's Third Term: The Triumph of Eurasianism?", *Romanian Journal of European Affairs*, Vol.13, No.1, pp. 25-43
- Ratti, L. "Back to the Future? International Relations Theory and NATO-Russia relations since the End of the Cold War", *International Journal*, Vol.64, No.2, pp.399-422
- Reuber, R. 2009, "Geopolitics", *International Encyclopedia of Human Geography*, pp.441-452
- Riasanovsky, N. V. 1964, "Prince N.S. Trubetskoy's: Europe and Mankind", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas - Neue Folge*, Vol.12, No.2, pp. 207-220
- Sergi, B. 2018, "Putin's and Russian-led Eurasian Economic Union: A hybrid half-economics and half-political 'Janus Bifrons'", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, pp.52-60
- Sergunin, A. 2004, "Discussions of international relations in post-communism Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.37, No.1, pp.17-35
- Sergunin, A. 2020, "Understanding Russia's Policies Towards BRICS: Theory and Practice", *Russia in the Changing International System*, pp.133-152

- Shiryev, Z. 2019, "Azerbaijan's Relations with Russia - Closer by default?", Russia and Eurasia Program Research Paper, Chatham House
- Shlapentokh, D. 2007, "Dugin, Eurasianism, and Central Asia", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.40, No.2, pp.153-156
- Shlapentokh, D. 1997, "Eurasianism: Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.30, No.2, pp.129-151
- Solomentseva, A. 2014, "The 'Rise' of China in the Eyes of Russia: A Source of Threats or New Opportunities?", *Connections*, Vol.14, No.1, pp.3-40
- Solovyev, E. 2004, "Geopolitics in Russia – science or vocation?", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.37, No.1, pp.85-96
- Stafford, A.T. 2015, "Eurasianism: A Historical and Contemporary Context", Naval Postgraduate School of Monterey (California) Thesis
- Starr, S.F., Cornell, S.E. 2014, "Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents", Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program.
- Stronski, P., Sokolsky, R. 2017, "The Return of Global Russia: An Analytical Framework", Carnegie Endowment for International Peace.
- Svarin, D. 2016, "The construction of 'geopolitical spaces' in Russian foreign policy discourse before and after the Ukraine crisis", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.7, No.2, pp.129-140
- Tarr, D.G. 2016, "The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can it succeed where its predecessors failed?", *Eastern European Economics*, Vol.54 No.1, pp. 1-22
- Tsereteli, M. 2018, "Can Russia's Quest for the New International Order Succeed?", *Orbis*, Vol. 62, No. 2, pp. 204-219
- Tsygankov, A. 2017, "In the Shadow of Nikolai Danilevskii: Universalism, Particularism and Russian Geopolitical Theory", *Europe Asia Studies*, Vol.69, No.2, pp. 571-593
- Tsygankov, A. 2018, "NATO, Russia, and regional security in Europe and Eurasia. Introduction to the issue", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.51, No.2, pp. 89-90
- Tsygankov, A. 2018, "The sources of Russia's fears of NATO", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.51, No.2, pp.101-111
- Umland, A. 2010, "Aleksandr Dugin's transformation from a lunatic fringe figure into a mainstream political publicist, 1980–1998: A case study in the rise of late and post-Soviet Russian fascism", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.1, No.2, pp.144-152
- Vicari, M.S. 2016, "The Eurasian Economic Union – Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-Emulated Elements", *Revue interventions economiques*, No. 55
- Vinokurov, E. 2017, "Eurasian Economic Union: current state and preliminary results", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.1, pp.54-40
- Wu, Z. 2017, "Classical geopolitics, realism and the balance of power theory", *Journal of Strategic Studies*, Vol.41, No.6, pp. 786-823
- X (Kennan, G.) 1947, "The sources of Soviet conduct", *Foreign Policy*, No.4, Vol.25, pp. 566-582
- Yakovlev, A. 2016, "What is Russia trying to defend?", *Russian Journal of Economics*, Vol.2, pp. 146-161
- Yesdauletova, A., Yesdauletov, A. 2014, "The Eurasian Union: Dynamics and difficulties of the post-Soviet integration", *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*, Vol.18, No.1, pp.3-17
- Yilmaz, S., Changming, L. 2018, "China's 'Belt Road' Strategy in Eurasia and Euro-Atlanticism", *Europe-Asia Studies*, Vol.70, No.2, pp. 252-276
- Yilmaz, S., Changming, L. 2019, "Remaking Eurasia: the Belt and Road Initiative and China-Russia strategic partnership", *Asia-Europe Journal*.

- Yilmaz, S., Changming, L. 2016, "The Rise of New Eurasianism: China's 'Belt and Road' Initiative and its Implications for Euro-Atlanticism", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol.2, No.3, pp. 401-419
- Yongquan, L. 2018, "The greater Eurasian partnership and the Belt and Road Initiative: Can the two be linked?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.9, No.2, pp. 94-99
- Zabortseva, Y. 2012, "From the 'forgotten region' to the 'great game' region: On the development of geopolitics in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.3, No.2, pp. 168-176
- Zubov, V.M. 2005, "Russia's Identity Quest", *Orbis*, Vol.19, No.2, pp. 183-193

Άρθρα στον τύπο

- Avdaliani, E. 2019, *South Caucasus in Flux and Russia's Increased Influence in the Region*, *Modern Diplomacy*, October 23.
- Bhutia, S. 2019, *Russia dominates Eurasian Union Trade: Here are the numbers*, *EurasiaNet*, October 18.
- Bordonaro, F. 2009, *Rediscovering Spykman: The Rimland, Geography of Peace and Foreign Policy*, *Exploring Geopolitics*, May 1.
- Chaudhury, D.R. 2020, *Russia Pushes India's entry into Eurasian Economic Union strengthening third country coop*, *The Economic Times India*, January 5.
- Clover, C. 2016, *The Unlikely Origin of Russia's Manifest Destiny*, *Foreign Policy*, July 27.
- Cohen, S. 2018, *Russian diplomacy is winning the new Cold War*, *Russia Today*, November 22.
- De Waal, T. 2018, *The Caucasus: No Longer Just Russia's Neighborhood*, *Carnegie Europe*, December 18.
- Dugin, A. 2015, *Huntington, Fukuyama and Eurasianism*, *Tankesmedjan Motpol*, April 4.
- Ellyatt, H. 2019, *Are Russia and China the best of friends now? It's complicated, analysts say*, *CNBC*, September 30.
- Hurst, L. 2019, *Russia opens Power of Siberia gas pipeline to China*, *Euronews*, December 3.
- Kaplan, R. 2012, *Why John J. Mearsheimer is Right (About Some Things)*, *The Atlantic*, January-February Issue.
- Keck, Z. 2014, *Why did BRICS Back Russia on Crimea?*, *The Diplomat*, March 31.
- Klapper, B. 2012, *Clinton fears efforts to 're-Sovietize' in Europe*, *Associated Press*, December 6.
- Kofner, J.C. 2020, *Economic outlook for the Eurasian Economic Union until 2024*, *Analytical Media «Eurasian Studies»*, January 4.
- Majaski, C. 2020, *Brazil, Russia, India and China (BRIC)*, *Investopedia*, January 27.
- Marsh, C. 2019, *Russia Sees Its Future in China and Eurasia*, *The National Interest*, April 22.
- McKinley, T. 2018, *BRICS to Play a Leading Role in Driving Future Economic Growth*, *Institute for New Economic Thinking Articles*, April 20.
- Rusila, A. 2014, *BRICS, Eurasian Economic Union (EEU), Shanghai Cooperation Organization (SCO): Towards a New Global Financial Architecture?*, *Global Research Oriental Review*, November 13.
- Sudakov, D. 2015, *Economic analogue of USSR takes real shape*, *Pravda*, March 31.
- Sudakov, D. 2015, *Eurasian Economic Union: Russia's new USSR?*, *Pravda*, June 26.
- Radyuhin, V. 2014, *Putin's answer to EU - Eurasian Union*, *The Hindu*, May 29.
- Rahimov, R. 2017, *The Eurasian Union: A Political Project in an Economic Guise*, *Wilson Center*, April 13.

- Scepanovic, J. 2019, *20 Years of Russia's Institutionalism in Eurasia*, The Diplomat, December 26.
- Soldatkin, V., Tetrault-Farber, G. 2019, *India and Russia target \$30 billion in trade by 2025 - announce new energy deals*, Reuters, September 4.
- Standish, R. 2015, *Putin's Eurasian Dream is over before it began*, Foreign Policy, January 6.
- Stojanovic, M. 2019, *Serbia Signs Trade Deal with Russia's Eurasian Union*, Balkan Insight, October 25.
- Stuenkel, O. 2013, *Russia lays out its vision for the BRICS - others should too*, Post-Western World, March 29.
- Stuenkel, O. 2013, *What is Russia's role in the BRICS?*, Post-Western World, April 24.
- Suljovic, D. 2018, *The phenomenal growth of the BRICS nations*, ACCA AB Magazine, November 1.
- Trilling, D. 2019, *Moscow Using New Customs Union to Extend Influence in Central Asia*, EurasiaNet, July 7.
- Umland, A. 2018, *Why Aleksandr Dugin's "Neo-Eurasianism" is not Eurasianist*, New Eastern Europe, June 8.
- Upadhyaya, S. 2020, *India's trade could be boosted by joining the Eurasian Economic Union – but US sanctions on Iran may hamper progress*, Russia Today, February 6.
- Workman, D. 2020, *Top 15 Crude Oil Suppliers to China*, World's Top Exports, January 29.

Πληροφοριακά έντυπα

- Eurasian Development Bank, 2019, Report 52: Eurasian Economic Integration 2019, Moscow.
- Eurasian Economic Commission, 2015, Eurasian Economic Integration: Facts and Figures.
- Eurasian Economic Community Integration Committee Secretariat, 2013, *EurAsEC Today*, Moscow.
- Kremlin, 2013, Concept of Participation of the Russian Federation in BRICS.
- Stockholm International Peace Research Institute, 2019, Trends in International Arms Transfers – 2018, SIPRI Fact Sheet.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - www.imf.org
 Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρασιατικής Ένωσης - www.eaeunion.org
 Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης - www.europa.eu
 Επίσημη ιστοσελίδα του Κρεμλίνου - www.kremlin.ru
 Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή - www.eurasiancommission.org
 Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα - www.evrazes.com
 Νέα Αναπτυξιακή Τράπεζα (BRICS) - www.ndb.int
 Ομοσπονδιακή Κρατική Στατιστική Υπηρεσία της Ρωσίας - www.gks.ru
 Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών - www.un.org
 Παρατηρητήριο Οικονομικής Πολυπλοκότητας - oec.world
 Academia - www.academia.edu
 ACCA Global - www.accaglobal.com
 Alpha Πάτρας - www.alphapatras.gr
 Analytical Media «Eurasian Studies» - www.greater-europe.org
 Arctogaia - www.arctogaia.com
 Associated Press - www.apnews.com
 BRICS Russia 2020 - brics-russia2020.ru

Carnegie Europe - www.carnegieeurope.eu
CNBC - www.cnbc.com
CNN Greece - www.cnn.gr
Economic Times India - economictimes.indiatimes.com
Eurasia NET - www.eurasianet.org
Eurasia TV - www.evrazia.tv
Euro2day - www.euro2day.gr
Euronews - www.euronews.com
Exploring Geopolitics - www.exploringgeopolitics.org
Foreign Affairs - www.foreignaffairs.com
Foreign Policy - www.foreignpolicy.com
Geopolitica RU - www.geopolitica.ru
Geopolitics RU - www.geopolitics.ru
Global Affairs RU - www.globalaffairs.ru
Global Research (Centre for Research on Globalization) - www.globalresearch.ca
India Briefing - www.india-briefing.com
Institute for New Economic Thinking - www.ineteconomics.org
International Eurasian Movement - www.eurasianmovement.com
Investopedia - www.investopedia.com
Jagran Josh - www.jagranjosh.com
Journal of Eurasian Affairs - www.eurasianaffairs.net
JSTOR - www.jstor.org
Knoema Enterprise Data Solutions - www.knoema.com
Modern Diplomacy EU - www.moderndiplomacy.eu
Motpol - www.motpol.nu
New Eastern Europe - www.neweasterneurope.eu
PaperSmart Journal of the United Nations - papersmart.unmeetings.org
Post-Western World - www.postwesternworld.com
ResearchGate - www.researchgate.net
Reuters - www.reuters.com
Russia Briefing - www.russia-briefing.com
Russia Today - www.rt.com
ScienceDirect - www.sciencedirect.com
Sputnik Ελλάδα - www.sputniknews.gr
Stavros Lygeros Press - www.slpress.gr
The Atlantic - www.theatlantic.com
The Diplomat - www.thediplomat.com
The Fourth Political Theory - www.4pt.su
The Hindu - www.thehindu.com
The National Interest - www.nationalinterest.org
Theory Talks - www.theory-talks.org
Trans Adriatic Pipeline - www.tap-aq.com
University of Denver Digital Commons - digitalcommons.du.edu
Wikipedia - www.wikipedia.org
Wilson Center - www.wilsoncenter.org
Worldometer - www.worldometers.info
World's Top Exports - www.worldstopexports.com